МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД

«ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ім. В. Г. КОРОЛЕНКА»

КОРОЛЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ 2010

«Наукова діяльність як стратегічний напрямок розвитку бібліотек регіону»

Матеріали XIII науково-практичної конференції

7 – 8 жовтня 2010 р.

Харків 2011

УДК 027.021 (477)

ББК 78.34 (4Укр)

К 68

Короленківські читання 2010 : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. / Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка» ; [уклад. Н. І. Капустіна]. – Х., 2011. – 159 с.

Збірник містить доповіді та повідомлення щорічної науково-практичної конференції «Короленківські читання 2010», яка була присвячена темі «Наукова діяльність як стратегічний напрямок розвитку бібліотек регіону». Матеріали висвітлюють питання наукової діяльності книгозбірень регіону, заснованої на багаторічних традиціях і спрямованої на подальший розвиток професійних організацій та компетентності бібліотечних фахівців. Видання розраховане на студентів вузів та училищ культури, аспірантів, викладачів, бібліотекарів, а також на широке коло читачів.

Укладач Капустіна Наталія Іванівна

ПЕРЕДМОВА

Науково-практична конференція «Короленківські читання» – не просто знак вдячності видатному письменнику і громадському діячу. Це знакова подія у бібліотечній справі не лише Харкова, але й України. Останнім часом читання набули суспільного характеру. Такій популярності сприяє символічність традиційної дати читань, приуроченої до дня відкриття ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Цьогорічну конференцію організувала і провела ХДНБ ім. В. Г. Короленка за підтримки Міністерства культури України на тему «Наукова діяльність як стратегічний напрямок розвитку бібліотек регіону». Конференція присвячена 80-річчю набуття ХДНБ ім. В. Г. Короленка статусу наукової бібліотечної установи. Мета заходу полягала у визначенні стратегії наукової діяльності бібліотек регіону.

Розвиток бібліотекознавчої думки України припадає на початок XIX ст. і пов'язується з іменами Х. Д. Алчевської, К. І. Рубинського, Л. Б. Хавкіної та інших представників Харківської бібліотечної школи. Питання, що досліджували харківські фахівці, стали основою для подальшого розвитку бібліотекознавства і заклали фундамент сучасних досліджень.

На початку XXI ст. представники однієї з найстаріших шкіл, крім питань регіонального бібліотекознавства, активно розробляють загальнотеоретичні проблеми. Бібліотекознавчий потенціал регіону не зникає, наукові традиції затребувані і збагачуються новими. Бібліотечна наука виходить на рівень прогнозування процесів управління та розвитку бібліотек. Увага науковців і практиків концентрується на питаннях функціонування, управління та менеджменту в умовах автоматизації та інформатизації. Книгозбірні проводять дослідження на основі координації і кооперації своєї наукової діяльності за окремими проблемами регіонального бібліотекознавства.

Конференція відбулася за участю представників Міністерства культури України, 35 провідних бібліотечних закладів Харкова, у т. ч. головних методичних центрів бібліотек різних систем та відомств, ХДАК та інших освітніх установ культури (загалом 225 учасників). Таке широке представництво сприяло розробці учасниками заходу інноваційної моделі поведінки в інформаційному і соціокультурному просторі, виявленню нових тенденцій та прийняттю обґрунтованих рішень.

Доповіді, тези та повідомлення учасників конференції подано у відповідності до програми заходу. Ці матеріали висвітлюють актуальні проблеми бібліотечних закладів Харківщини, принципи і пріоритети наукової діяльності, роль професійних організацій та компетентності

бібліотечних фахівців у формуванні наукового потенціалу бібліотек Харківщини.

Найбільш представницькою за кількістю доповідей була секція «Наукова спадщина бібліотек Харківщини», яка висвітлила здобутки Харківської бібліотечної школи. Значущість особистісного аспекту в історії бібліотекознавчої думки підкреслювалася у доповідях, присвячених бібліотекознавцям, які зробили вагомий внесок у розвиток бібліотечної справи Харківщини – К. І. Рубинському і С. Б. Шоломовій.

У рамках секційного засідання «Наукова діяльність: стратегії, теорії, інновації» обговорювалися актуальні питання бібліотечної справи: проблеми бібліотечної науки і практики, дослідження, які сприяють позитивним змінам у сучасних методах обслуговування, використання автоматизованих і корпоративних бібліотечних систем та технологій. Активна участь науковців ХДАК суттєво підвищила науково-теоретичне значення конференції, а практичного значення їй надали повідомлення працівників бібліотек.

У рамках конференції проведені майстер-клас «Державна експертиза документних пам’яток»; семінар «Проектна діяльність бібліотек»; круглий стіл «Молода бібліотечна наука» молодих дослідників спільно з Радою молодих учених, студентським науковим товариством факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК; презентації книг В. О. Іль-ганаєвої «Соціальні комунікації (теорія, методологія, діяльність): словник-довідник», Н. М. Березюк Неизвестный К. И. Рубинский», виставка-перегляд документів «Внесок Харківщини в розвиток бібліотекознавства України».

Конференцією розроблено рекомендації бібліотекам Харкова щодо реалізації стратегічних завдань регіональної бібліотечної політики, яка передбачає можливість переоцінити традиційні методи наукової діяльності та знайти нові ефективні інструменти для вивчення бібліотек як соціальних закладів.

Маємо надію, що матеріали науково-практичної конференції, присвячені становленню та розвитку наукової роботи бібліотек, привернуть увагу бібліотечної громадськості й активізують обговорення цих проблем у суспільстві.

Привітальне слово від Міністерства культури України

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

01601, м. Київ, вул. Франка, 19
телефон 235-23-78, факс 235-32-57
E-mail: info@mincult.gov.ua

11.10.2010 № 108/7-5/46-10
На № ________

Учасникам та організаторам Науково-практичної конференції «Короленківські читання-2010. Наукова діяльність як стратегічний напрямок розвитку бібліотек регіону»

Щиро вітаю вас з нагоди відкриття науково-практичної конференції «Короленківські читання-2010. Наукова діяльність як стратегічний напрямок розвитку бібліотек регіону». Проведення цієї конференції стало вже традицією і є дійсно визначною подією у бібліотечному житті України.

Тринадцять років поспіль збираються бібліотечні фахівці зі всієї України в одному з найпотужніших наукових центрів країни - у стінах Харківської державної наукової бібліотеки імені В.Г. Короленка.

ХДНБ є потужним центром наукових досліджень в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і книгознавства, яка здійснюється на всеукраїнському, регіональному і локальному рівнях.

Тому сподіваюся, що Конференція пройде на високому рівні та стане поштовхом до нових досліджень у науковій діяльності бібліотек.

Зичу всім організаторам та гостям конференції добра, творчої наснаги, мудрості у виборі суспільних орієнтирів, достатку у ваших оселях і незрадливої любові ваших читачів! Хай Вам щастить!

Із щирою повагою

Міністр *Михайло Кулиняк*

О. І. Танько

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА ЯК НАУКОВОЇ УСТАНОВИ: 1886 – 1930 рр.

ХДНБ ім. В. Г. Короленка – одна з найстаріших наукових бібліотек країни. У жовтні 2011 року виповнюється 125 років з дня її відкриття. А вересень 2010 року можна також вважати ювілейним з нагоди 80-річчя отримання ХДНБ статусу наукової бібліотечної установи. Шлях книгозбірні до визначення її як наукової у 1930 р. є темою цієї доповіді.

Біля витоків наукової діяльності, що розпочалася з перших днів існування Харківської громадської бібліотеки (ХГБ), стояли ентузіасти народної освіти – відомі громадські діячі, провідні українські вчені. Вони були не тільки фундаторами ХГБ, а й першими її працівниками, фондоутворювачами, адміністраторами. Науковий підхід застосовувався до вирішення всіх питань організації діяльності книгозбірні. На підставі вивчення світового бібліотечного досвіду визначалися напрями розвитку, впроваджувалася прогресивна технологія, розвивалися громадські зв'язки, у т.ч. міжнародні, проводилася систематична робота із залучення коштів на розвиток бібліотеки.

Серед численних засновників та перших працівників ХГБ були О. О. Гурський, В. І. Касперов, Д. І. Багалій, М. Ф. Сумцов, М. М. Бекетов, Ф. О. Павловський, В. Л. Кирпичов, Г. М. Цехановецький, О. І. Ки-рпичников, Б. Г. Філонов, А. Ф. Яковлєва, Х. Д. Алчевська, В. Я. Да-нилевський, В. П. Бузескул, О. П. Грузинцев, С. М. Самойлов, Є. К. Рєдін, М. І. Антоконенко, О. О. Русов, Л. Б. Хавкіна, Ф. М. Анциферов та багато інших відомих діячів науки та культури. Своєю творчою працею вони не тільки створили та розвивали громадську книгозбірню, а й сприяли становленню Харківської бібліотечної школи та українського біб-ліотекознавства.

Особливе місце серед них належить Д. І. Багалію – видатному історику, відомому далеко за межами України. Його внесок у розвиток Бібліотеки має величезне значення. Можна сказати, що ХГБ була його улюбленим творінням, особливою гордістю. "Эта библиотека – прекрасный памятник Вашей общественной деятельности …" – було відзначено у привітальному адресі від ХГБ з нагоди 25-річчя науково-педагогічної діяльності Дмитра Івановича [1]. З 1889 р. він був членом Правління ХГБ, а з 1893 р. протягом наступних 12 років беззмінно очолював його й саме в цей час ХГБ стає однією з найвідоміших бібліотечних установ країни. Завдяки

його зусиллям ХГБ отримала спеціалізовану будівлю за проектом О. М. Бекетова з книгосховищем, збудованим за типом бібліотеки Стразбурзького університету.

Як відомо, у 1884 р. були затверджені "Временные правила по отношению к открытию и содержанию публичных библиотек", що увійшли до ст. 175 "Устава о цензуре и печати", затвердженого 16 червня 1884 р. Міністерством внутрішніх справ. Цьому статуту підпоряд-ковувалися бібліотеки імперії [2]. На підставі цього документа було розроблено "Устав Харьковской общественной библиотеки". За статутом ХГБ була організована з метою "дать возможность учредителям ее и посторонним лицам пользоваться чтением книг, журналов, газет и специальных изданий" [3].

Особливої уваги засновники надавали безкоштовному корис-туванню фондом книгозбірні в читальних залах. У примітці до § 4 підкреслювалося, що цей параграф не підлягає скасуванню загальними зборами членів бібліотеки, які здійснювали управління книгозбірнею разом з Правлінням (обиралося терміном на три роки).

Бібліотечну роботу було розподілено між спеціальними комісіями в складі відомих учених і фахівців. Найважливішою була робота комісії з комплектування фонду. Цікаві відомості щодо участі визначних науковців у формуванні фонду ХГБ містить історичний нарис, що датується 1927 р. і зберігається у меморіальному фонді ХДНБ, автором якого, за нашим припущенням, може бути М. О. Габель: "В заседании [первого Правления] от 5-го ноября [1885 г.] было постановлено – составить списки книг, необходимых библиотеке; его взялись составить следующие лица: Н. Н. Бекетов – по химии, проф. Кирпичев – по технологии, проф. Сумцов – по истории и словесности, Д. И. Багалей и П. С. Ефименко – по местному отделу, проф. Владимиров – по юридическим наукам и целый ряд других". Далі автор підкреслює: "Таким образом, мы видим, что с самых первых своих шагов в комплектовании библиотеки приняли живое участие местная украинская и русская профессура" [4].

Д. І. Багалій також досить докладно висвітлює роботу Правління щодо формування фонду бібліотеки: "На чолі головних книжкових відділів бібліотеки стояли спеціалісти, більш усього професора, які зверталися до авторів, видавців і видавництв з проханням про пересилку без платні кожної нової наукової книжки. … Це була система, яка проводилася на протязі 30 років, і дала величезні, багаті наслідки" [5].

Завдяки такій високопрофесійній організації роботи ХГБ щороку одержувала не менше 5 – 6 тис. томів і відрізнялася досить якісним складом фонду, що задовольняв потребу в книгах всіх прошарків суспільства та на 75% складався з наукових та науково-популярних видань. Д. І. Багалій бачив

значення ХГБ як центральної книгозбірні для всієї південно-східної Росії. Він вважав, що, отримавши власну будівлю з окремим книгосховищем, ХГБ внаслідок її звернення до Головного управління зі справ друку буде надано право на одержання одного безкоштовного примірника кожного видання, що виходить друком у країні. Таким правом на той час користувалися Імператорська публічна бібліотека, Рум'янцевський музей, Бібліотека Академії наук і Гель-сингфорський університет [6].

Правління розвивало структуру книгозбірні відповідно до вимог часу та нових функцій – поряд з читальнею та платним абонементом за ініціативою Х. Д. Алчевської та професора В. Я. Данилевського у 1890 р. відкривається "дешева бібліотека" – 3-й розряд для незаможних верств населення. Невдовзі "дешева бібліотека" стала прототипом народних бібліотек всієї Харківської губернії, яка у 1906 р. отримала перше місце серед губерній Російської імперії за кількістю відкритих бібліотек-читалень [7].

Досвід ХГБ, набутий з відкриттям у 1903 р. за ініціативою Л. Б. Хавкіної музичного відділу і нотного абонемента, сприяв створенню аналогічних відділів в інших книгозбірнях країни (у Чернігівській та Пермській громадських бібліотеках) і заклав основу музичного просвітництва як напряму бібліотечної роботи.

За ініціативою та безпосередньою участю Д. І. Багалія, Г. М. Абрамова, Х. Д. Алчевської формувалися фонди рідкісних та цінних видань, краєзнавчої та українознавчої літератури, бібліотекознавчих видань тощо.

Заснування відділу бібліотекознавства під керівництвом Л. Б. Хавкіної стало першим досвідом об'єднання літератури з бібліотечної справи і започаткувало методичну та науково-дослідницьку роботу бібліотеки. На відкриття відділу бібліотекознавства відгукнулися вітчизняні та зарубіжні книгозбірні, у т. ч. найбільші у світі книгосховища – Паризька національна бібліотека й Бібліотека Британського музею. Надійшло багато цінних матеріалів і документів від Токійської Імператорської Публічної бібліотеки, товариства австралійських бібліотекарів, Міжнародного бібліографічного інституту (Брюссель), Нью-Йоркської публічної біб-ліотеки та ін. Таким чином, діяльність відділу бібліотекознавства сприяла і розвитку міжнародних зв'язків ХГБ. За короткий проміжок часу їхня географія являла собою величезну карту світу, де можна було знайти майже всі відомі бібліотеки зарубіжжя. Першими спробами дослідницької роботи можна вважати проведення опитування 400 читачів та аналіз його результатів, що було здійснене комітетом філіального відділення ХГБ під керівництвом М. Трахтенберга протягом 1902 – 1903 рр. Також у 1905 р. за рішенням загальних зборів було проведене опитування 611 читачів. За матеріалами опитування було розроблено заходи з докомплектування фондів, поліпшення

обслуговування читачів. Л. Б. Хавкіна вивчила роботу багатьох публічних бібліотек та підготувала узагальнені матеріали за результатами обстеження. Ці матеріали були високо оцінені Д. І. Багалієм.

Д. І. Багалій вважається засновником відділу рідкісних видань та рукописів бібліотеки. Він є автором першої перспективної програми діяльності бібліотеки з колекціонування рукописних та книжкових цінностей, їх наукового розкриття [8].

У своїй доповіді про створення відділу рукописів і автографів на зборах членів бібліотеки 20 квітня (3 травня) 1903 р. Дмитро Іванович відзначав: "Харьковская общественная библиотека, имеющая свыше 90000 томов книг и журналов, большая часть которых относится к научным отделам, является серьезным научным книгохранилищем и может идти вперед и совершенствоваться …". Далі йдеться про можливі шляхи поповнення фонду відділу рукописів і автографів – в основному через пожертви, а за можливістю – й купівлю: " … но зато в результате может оказаться собрание, которое представит значительную мате-риальную стоимость и еще большую научную ценность, что, конечно, увеличит и научное, и общеобразовательное значение всей Библиоте-ки" [9].

ХГБ стала одним із фундаторів бібліотечного українознавства та краєзнавства. Заснування з ініціативи Д. І. Багалія та члена Правління Г. М. Абрамова у 1906 р. Українського відділу стало першим досвідом накопичення в громадській бібліотеці матеріалів про Україну. Напередодні 50-ї річниці з дня смерті Т. Г. Шевченка у 1911 р. Харківська міська Дума ухвалила присвоєння Українському відділу ім'я Шевченка та надання коштів на розвиток його діяльності.

Бібліотека поширювала свій просвітницький вплив через відкриття двох філіалів у робочих районах міста, на базі одного з них було засновано відділ технічної літератури ім. П. П. Ріццоні – мецената, директора паровозобудівного заводу.

З перших років існування в ХГБ було розпочато систематичну роботу з каталогізації і за період до 1917 р. було закладено основу майбутньої системи каталогів і картотек. В укладанні друкованих каталогів були задіяні професори М. Ф. Сумцов, Є. К. Рєдін, О. П. Грузинцев, Д. М. Овсянико-Куликовський та ін. Укладачем відділів "Історія" та "Місцевий" у каталогах був Д. І. Багалій.

ХГБ відзначилася першим у Російській імперії бібліографічним посібником українською мовою – у 1912 р. вийшов друком "Каталог книжок українською мовою Харківської громадської бібліотеки. Український відділ ім. Т. Шевченка. Т. 1". У 1915 р. українська комісія, яка керувала роботою

Українського відділу, підготувала доповнений випуск каталогу книг українською мовою, що містив відомості про 758 назв книжкових видань. Є відомості, що у 1917 – 1918 рр. було надруковане друге видання каталогу українських книг, однак, на жаль, жодного примірника цього каталогу у фонді не збереглося [10].

Демократична спрямованість, активна просвітницька діяльність, численні партнерські зв'язки та прогресивні нововведення сприяли зростанню авторитету ХГБ не тільки в країні, а й за її межами.

Свої досягнення та досвід ХГБ висвітлювала в пресі, представляла на з'їздах, виставках, у т. ч. зарубіжних. Серед них – участь у Виставці культурно-просвітницьких організацій та установ Росії у Нижньому Новгороді (1895 р.), участь у Виставці з народної освіти у Курську (1902 р.), де 1-й філіал ХГБ представив матеріали про свою діяльність. На III Всеросійському з'їзді діячів з технічної та професійної освіти (1904 р.) Л. Б. Хавкіна виступила з доповіддю про організацію професійної бібліотечної освіти, що стала одним з кращих документів вітчизняного бібліотекознавства.

У 1905 р. ХГБ брала участь у Всесвітній виставці у Льєжі (Бельгія), де за свою діяльність була відзначена почесним дипломом ("Diplome d'honneur"), а книга Л. Б. Хавкіної "Библиотеки, их организация и техника" (Спб., 1904 р.), яку вона представила на виставці, була нагороджена золотою медаллю. На I Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи (Санкт-Петербург, 1911 р.) ХГБ представила експозицію документів з фонду відділу бібліотекознавства. На черговому засіданні Російського товариства бібліотекознавства (1912 р.) Л. Б. Хавкіна виступила з доповіддю "Юбилей Харьковской общественной библиотеки в связи с историей ее".

У 1914 р. бібліотека надіслала до Російського товариства бібліотекознавства матеріали про свою історію та діяльність для участі у Лейпцизькій виставці з друкарської справи та графіки. ХГБ була ініціатором відкриття Харківського відділення Російського товариства бібліотекознавства. Представники Правління ХГБ М. О. Маслов, М. І. Антоконенко, М. М. Пінто були членами Російського товариства бібліотекознавства, Російського бібліографічного товариства та Товариства позашкільної освіти (Л. Б. Хавкіна), а також інших громадських та наукових організацій.

Документи з дореволюційного періоду історії бібліотеки містять багато прикладів її наукової діяльності: це підготовка наукових доповідей та аналітичних матеріалів щодо перспектив розвитку ХГБ та окремих напрямів її роботи, методична та дослідницька діяльність ще до заснування відділу бібліотекознавства, робота з наукового формування фонду та окремих його

відділів, вивчення читацьких запитів та пропозицій, науково-бібліографічна діяльність, участь у науково-організаційних заходах, науково-просвітницька робота, наукова каталогізація, публікація наукових статей та ін.

Таким чином, завдяки творчій праці видатних представників вітчизняної науки – членів Правління, співробітників, благодійників, підтримці органів місцевої та державної влади, громадськості – ХГБ за перші 30 років свого існування пройшла великий шлях становлення та розвитку як одна з провідних наукових бібліотечних установ країни.

За обсягом та якістю фонду (170 тис. примірників) вона належала до найбільших книгозбірень країни. Книговидача за 1915 – 1916 рр. становила 579814 томів. Цей показник було наведено в газеті "Южный край": "Последняя цифра представляется рекордной не только в нашей библиотеке. Ее не достигла до сих пор ни одна из русских библиотек всех категорий" [11].

У лекції, присвяченій ХГБ, Д. І. Багалій визначив її статус так: "Харківська бібліотека і по свойому книжковому фонду, і по завданням і по управлінню, і по значінню являється громадською ("общественною"), і науковою (наближається до академічних) …" [5].

Революційні події 1917 р., зміни політичних режимів, наступні роки радянського періоду визначили інші пріоритети в бібліотечному будівництві, змінили соціальні функції бібліотек. Становлення нової системи влади, адміністративно-територіального поділу, бібліотечної мережі відбивалися на завданнях та функціях нашої бібліотеки, змінювалися її статус, підпорядкування, назва.

З перших років радянської влади на Україні діяли декрети "Про охорону бібліотек і книгосховищ РРФСР" (1918 р.), "Про централізацію бібліотечної справи" (1920 р.), які сприяли охороні книжкових багатств і перетворенню їх у загальнонародне надбання, організації широкої мережі загальнодоступних масових бібліотек, налагодженню централізованого книгопостачання. Радянська влада взяла на облік і під охорону Наркомосу всі наукові і публічні бібліотеки. Були прийняті нові правила користування Харківською громадською бібліотекою, а також Київською і Одеською публічними та вузівськими бібліотеками [12].

Одним з головних питань бібліотечного будівництва, що вирішувалися в той час, було створення планомірної бібліотечної мережі. ХГБ також була залучена до цієї роботи – у 1919 р. при бібліотеці працювала комісія з розробки державної бібліотечної мережі Харківщини.

У 1919 р. Д. І. Багалій бачив призначення ХГБ як обласної (регіональної) Південно-східної бібліотеки України поряд з обласною бібліотекою Південної України – Одеською публічною та обласною

бібліотекою Західної України – Київською міською. Головною над цими бібліотеками він вважав Всеукраїнську національну бібліотеку в Києві, що утворювалася на той час при УАН [5]. Можливо, саме ця пропозиція була врахована у регіональній схемі організації бібліотек, що була затверджена на засіданні колегії академічних і державних бібліотек НКО 25.07.1919 р. Ця схема передбачала наявність Всенародної бібліотеки та всеукраїнських – Західноукраїнської (на базі Київської публічної), Східноукраїнської (у Харкові) і Південноукраїнської (в Одесі) [13]. Однак схема залишилася нереалізованою і була не останньою в процесі становлення бібліотечної мережі країни.

У грудні 1919 р. за рішенням Всеукраїнського Революційного комітету ХГБ було перетворено на Центральну губернську і підпо-рядковано позашкільному підвідділу Харківського міського відділу народної освіти [10]. З 1 січня 1920 р. книгозбірня була переведена до відання бібліотечної секції відділу народної освіти, отримала державне забезпечення і назву "Харківська Радянська громадська бібліотека". Деякий час тривала діяльність виборного Правління [4].

Першим офіційним документом, що визначив не тільки тип нашої бібліотеки як однієї з найбільших у державі, а й сферу її діяльності, зміст роботи та підпорядкування, був "Кодекс законов о народном просвещении УССР", затверджений ВУЦВК 1 листопада 1922 р. У ст. 697 було зазначено: "Нижеследующие, наиболее мощные по богатству книжного состава и совершенные по укомплектованию книгохранилища Республики выделяются в Государственные библиотеки и включаются в непосредственное ведение Главполитпросвета: а) Биб-лиотека им. В. Г. Короленко в Харькове, б) Библиотека им. Франко в Киеве, в) Еврейская центральная библиотека в Киеве, г) Библиотека им. Октябрьской революции в Екатеринославе, д) Публичная библиотека в Одессе". У кодексі також називалися ще три бібліотеки – у Миколаєві, Таганрозі та Херсоні.

На державні бібліотеки покладалися завдання організації інституту практикантів для підготовки висококваліфікованих бібліотечних працівників, організації кабінету бібліотекознавства та інших дослідницьких установ для наукової розробки питань бібліотечного будівництва і підготовки до видання власних наукових праць. Державні бібліотеки безпосередньо підпорядковувалися Головполітпросвіті та утримувалися за її кошторисом, на місцевому рівні – перебували під керівництвом та контролем губернської або повітової Політпросвіти. Також на ці бібліотеки покладалися функції центральних бібліотек міста й губернії з відповідними завданнями.

У 20-ті роки у бібліотекознавстві вирішувалося також питання визначення функцій і видів наукових бібліотек. Ці проблеми розглядалися на

І та ІІ Всеросійських конференціях наукових і спеціальних бібліотек (1924, 1926 рр.) та на І конференції наукових бібліотек УСРР, що відбулася в Києві 28 – 31 грудня 1925 р. [14]. Від Державної бібліотеки ім. В. Г. Ко-роленка в конференції брали участь її завідувачка Н. І. Чепіга як член президії та відомий бібліотекознавець Б. О. Борович, який виступив з доповіддю "Классификация книг в научных библиотеках и предметный каталог".

У доповіді представника Упрнауки В. В. Дубровського було названо "дві частини основних бібліотек" – одна частина у віданні Упрнауки (Всенародна Бібліотека України, Харківська ЦНБ, Одеська ЦНБ), друга частина – у віданні Укрполітосвіти, а саме: Харківська Прилюдна бібліотека ім. Короленка, Одеська Прилюдна бібліотека, Київська Прилюдна Бібліотека, Полтавська ЦБ, Катеринославська ЦБ, Одеська Українська бібліотека та ін. Було також визначено три основні завдання наукової бібліотеки: НБ має бути книгосховищем державного значення через одержання обов'язкового примірника СРСР для універсальної НБ; проводити науково-бібліографічну й "науково-дослідчу" роботу в галузі бібліотекознавства та книгознавства, укладати бібліографію "Україніка" та бібліографію свого економічно-культурного регіону; НБ має забезпечувати підготовку наукових бібліотекарів для проведення бібліографічних і бібліосоціологічних досліджень. Щодо останньої функції, то доповідач вважав, що НБ мають виконувати її не шляхом організації бібкурсів – це доцільно для підготовки "звичайного бібліотекаря-масовика політосвітнього типу", а у формі загально-прийнятій в УСРР – цебто аспірантури (за ухвалою президії Упрнауки
3/Х 1925 р.). На думку доповідача, вирішити ці завдання НБ (державне книгосховище, наукова бібліографія, бібаспірантура) можна тільки в провідних індустріально-культурних центрах УСРР – Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі. У цій доповіді вперше пролунала пропозиція щодо об'єднання бібліотек – бібліотеки колишнього Київського університету з ВБУ, для Харкова й Одеси – приєднання колишніх університетських бібліотек до так званих публічних.

Також у доповіді Дубровського є цікава думка щодо назв бібліотек: він вважав, що "великі наукові бібліотеки, що є у віданні Упрполітосвіти, старанно уникають "науковості", навіть у назві (публічна, державна, центральна, прилюдна й т. п.), хоча вони мають таке ж, а може ще й більше право на назву "наукових" бібліотек, ніж деякі сучасні бібліотеки Упрнауки".

Важко погодитись з таким твердженням, скоріше наявність різних варіантів назв бібліотек, і в т. ч. нашої бібліотеки, за цей період пояснюється процесом становлення мережі бібліотек взагалі та системи наукових бібліотек зокрема. І навряд чи бібліотеки могли самовільно приєднати до своєї назви слово "наукова". Нагадаю, що в офіційних документах того періоду – постановах Раднаркому, наказах Наркомосвіти, у публікаціях,

звітах тощо наша бібліотека мала такі назви: Харківська Губернська бібліотека, Харківська Радянська громадська бібліотека, Харківська Центральна губернська бібліотека, Центральна громадська бібліотека ім. В. Г. Короленка, Харківська Державна бібліотека ім. В. Г. Короленка, Харківська Прилюдна бібліотека ім. Короленка.

На підставі доповіді Дубровського конференцією було прийнято резолюцію, що включила до обов'язків НБ три зазначені вище основні завдання. Для об'єднання роботи наукових бібліотек було вирішено посилити координацію планових завдань і зосередити їхню роботу навколо головних центрів – Всенародної бібліотеки України, Українського наукового інституту книгознавства та Української книжкової палати. Звертає на себе увагу наступний пункт резолюції: "у п. 7 було визнано за доцільне перевести до Упрнауки ті наукові бібліотеки, що виконують вищезазначені функції, але перебувають у підпорядкуванні Упрпрофосвіти та Упрполітосвіти, в першу чергу бібліотеки: Одеську Державну Публічну бібліотеку, колишню бібліотеку Київського університету, Харківську Державну бібліотеку ім. В. Г. Короленка" [14]. Таким чином, рішення про перепідпорядкування Державної бібліотеки ім. В. Г. Короленка було прийняте на І Конференції наукових бібліотек УСРР в останні дні грудня 1925 р.

У наступному 1926 р. (1 – 6 червня) на базі нашої бібліотеки та за її активної участі відбувся І Всеукраїнський з'їзд бібліотечних працівників, у резолюції якого була запропонована чергова структура мережі і типи бібліотек, визначені державні міжокругові бібліотеки – Харківська, Одеська, Київська, Катеринославська та Херсонська [15]. Однак було зазначено, що міжокругові бібліотеки у Києві, Катеринославі, Херсоні одночасно були й центрально-округовими за винятком Харківської та Одеської. Відзначалося, що всі бібліотеки, які належать до мережі, існують під загальним керівництвом бібліотечних органів Управління політосвіти (УПО), а на місцях під загальним керівництвом Окрполітосвіти (за винятком державних Харківської та Одеської бібліотек, що існують на підставі окремого положення). Державні міжокругові бібліотеки безпосередньо підпорядковувалися біборганам УПО й виконували як допоміжні апарати Упрполітосвіти різні завдання – бібліографічні, методичні, інспекційно-інструктивні й т. ін. Державним бібліотекам доручалося на підставі Положення про Державні бібліотеки УСРР розробити проекти індивідуальних статутів і подати їх на затвердження до Наркомосвіти.

В окремій резолюції на доповідь Б. О. Боровича були визначені основні напрямки бібліографічної роботи державних бібліотек та "науково-дослідчої" роботи в галузі бібліотекознавства та книгознавства, а також видання своїх праць. У матеріалах з'їзду (розділ "Матеріальні основи бібліотек". Резолюції) ставилося питання необхідності в законодавчому порядку зрівняти бібліотекарів у зарплатні, компенсаціях і гарантіях праці з

робітниками інших закладів освіти. Пропонувалося закласти до бюджетів державних бібліотек витрати на навчальну частину – для Харківської державної бібліотеки ім. В. Г. Короленка та Одеської державної публічної бібліотеки – не менш, як 30% зарплатні. Також наголошувалося на необхідності законодавчої гарантії щодо помешкань бібліотек.

Таким чином, можна зробити висновок, що "Кодекс законов о народном просвещении УССР", Рішення І конференції наукових бібліотек УСРР та резолюції І Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників мали велике значення для визначення завдань, функцій і структури мережі бібліотек країни і, зокрема, наукових бібліотек, у т. ч. ХДНБ.

У 1927 р. з'являється черговий проект "Система бібліотечного будівництва і розподіл бібліотек за типами", згідно з яким знову передбачалося реорганізувати в єдину державну бібліотеку: у Харкові – Державну бібліотеку ім. Короленка і Центральну науково-учбову біб-ліотеку, в Одесі – Державну публічну і Центральну науково-учбову бібліотеку [16]. Реорганізація останніх відбулася, а в Харкові такого не сталося.

Державний науковий методичний комітет Наркомосвіти про-понував бібліотекам подати свої міркування щодо цього проекту. Відомо, що до березня 1928 р. свої відгуки надіслали лише сім установ з чотирьох округ: у т. ч. Харківської – без зазначення назви установи [17].

Протягом складного історичного періоду 20-х років, незважаючи на величезні труднощі, Державна бібліотека ім. В. Г. Короленка продовжу-вала розвиватися як одна з авторитетних бібліотечних установ країни. Фахівці бібліотеки брали участь у роботі всіх бібліотечних з'їздів, конференцій, нарад, що організовувалися в УСРР та СРСР, а також деяких зарубіжних, зокрема Міжнародного конгресу бібліотекарів та друзів книги (Прага, 1925 р.), Міжнародної конференції з нагоди 50-річчя Амери-канської бібліотечної асоціації (Філадельфія, 1925 р.).

З середини 20-х років Бібліотека відновлює міжнародні зв'язки. Серед її партнерів – бібліотеки США, Австрії, Голландії, Німеччини, Венесуели та ін. У 1926 р. було організовано наукові зарубіжні від-рядження директора бібліотеки Н. І. Чепіги та завідувачки іноземного відділу В. О. Гассельбринк до Німеччини, О. Д. Багалій-Татаринової – до Франції. Бібліотеку відвідали бібліотечні фахівці з Праги, Берліна, Парижа.

На 20-ті роки припадає формування базових засад науково-методичної та організаційної роботи бібліотеки. Вона була спів-організатором та учасником всіх заходів з упорядкування бібліотечної мережі, вироблення програми її будівництва. Бібліотека активно співпрацювала з бібліотечним підвідділом Управління політосвіти Наркомосу УСРР, якому підпорядковувалася, виконувала методичну,

інспекційно-інструкторську та бібліографічну роботу, надавала методичну допомогу іншим книгозбірням.

Бібліотека була представлена у Каталогографічній комісії Упрнауки, брала участь у роботі Каталогізаційної комісії при науково-дослідному кабінеті бібліотекознавства Рум'янцевського музею, співпрацювала з Науково-дослідною комісією з бібліотекознавства та бібліографії ВБУ, з бібліографічною комісією при УАН. Разом з Інститутом методів позашкільної роботи у 1924 – 27 рр. бібліотека про-водила фундаментальне дослідження дитячого читача та читання, умов роботи дитячих бібліотек. На прохання Міжнародного товариства працівників освіти (Брюссель) проводила опитування школярів за анкетою "Улюблена книга". Бібліотекознавчі розвідки короленківців публікувалися у багатьох фахових часописах ("Бібліологічні вісті", "Журнал бібліо-текознавства та бібліографії, "Книжковий вісник" та ін.).

У цей період книгозбірня стає авторитетним центром предметної каталогізації для бібліотек країни завдяки діяльності видатного бібліотечного діяча Б. О. Боровича, який був не тільки відомим біб-ліотекознавцем та книгознавцем, а й видатною особистістю. Створення Б. О. Боровичем предметного каталогу, першого серед бібліотек країни, було на той час визначним явищем.

У 1930 р. Бібліотека, як було сказано в її звіті "… специальным приказом НКПроса Украины была переведена из ведения Политпросвета в сектор науки и ее профиль определен как профиль научной библиотеки.

ГНБК непосредственно подчиняется Народному Комиссариату просвещения УССР". Це формулювання протягом всієї подальшої історії бібліотеки визначалося як факт, внаслідок якого книгозбірня отримала назву "Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка".

Звернувшись до Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України з проханням розшукати цей наказ, ми отримали несподівану відповідь: Постанова Ради Народних Комісарів УСРР про передачу Харківської Державної публічної бібліотеки ім. Короленка до відання Упрнауки була прийнята ще у 1925 р. 22 вересня (протокол № 48/315). Цієї постанови, на жаль, в архіві немає, однак нам надіслали витяги з архівних документів щодо її невиконання. Серед них витяг з Розпорядження по НКО*, в якому міститься наступне: "1. Констатувати, що Постанова РНК УСРР з 22 вересня 1925 р. про передачу Харківської державної Публічної бібліотеки ім. Короленка до мережі наукових установ досі не виконана. 2. Запропонувати Упрнауці негайно прийняти від УПО Харківську Державну Публічну бібліотеку й доповісти про це Заст. Наркома Освіти. 3. Запропонувати ФЕУ з 1929 – 30 бюджетного

року перерахувати суми, що йдуть на утримання Харківської Державної Публічної бібліотеки, до розділу кошторису НКО по Упрнауці, а у 1929 р. погоджувати надалі видаткування по цій бібліотеці з Упрнаукою. Заст. Наркома освіти". Отже, має місце незрозумілий факт: чому в грудні 1925 р. на I конференції наукових бібліотек УСРР обговорюється і затверджується в резолюції питання передачі Харківської державної бібліотеки ім. Короленка до відання Упрнауки, що вже було затверджено постановою вищого органу влади у вересні того ж року?

Аналогічне рішення щодо Одеської публічної бібліотеки було прийняте Колегією НКО 25 січня 1924 р., а 25 вересня 1925 р. Раднарком підтвердив це й виніс відповідну постанову. За розпорядженням НКО від 19 березня 1928 р. ця постанова про передачу Одеської книгозбірні в підпорядкування Упрнауки була виконана*. Можливо, наявність у віданні Упрнауки двох одеських бібліотек і вплинула на їхнє об'єднання, чого не сталося у Харкові, завдяки саме невиконанню Постанови РНК щодо перепідпорядкування нашої бібліотеки Упрнауці.

В результаті продовження пошуку наказу щодо переведення нашої бібліотеки до числа наукових установ у Бюлетені Наркомосвіти за 1930 р. у розділі "Сектор н/д роботи" було знайдено документ (без визначення його виду) під назвою "Про ліквідацію деяких н/д установ НКО та нову мережу цих установ". У ньому сповіщалося, що на підставі Постанови РНК УСРР з 1.08.1930 р. про мережу "науково-дослідчих" установ у віданні НКО є "науково-дослідчі" інститути і філії згідно з поданим списком, що має назву "Нова мережа науково-дослідчих установ НКО". Список складається з 77 позицій і представляє інтерес для багатьох сучасних наукових установ, що досліджують свою історію. До нього увійшли чотири бібліотеки – Всенародня бібліотека України (Київ), Державна бібліотека (Харків), Наукова бібліотека (Харків), Державна бібліотека (Одеса, створена об'єднанням наукової і публічної) [18].

Очевидно, це саме той документ, на підставі якого ХДНБ стала належати до мережі наукових установ. Самої ж Постанови РНК від 1.08 1930 р. у друкованих джерелах, що є у фонді ХДНБ, поки що не знайдено.

Після 1930 р. фахівці нашої бібліотеки брали активну участь у нарадах сектору науки Наркомосу УСРР. Основними завданнями наукової роботи стало створення каталогів, науково-бібліографічна робота, підготовка публікацій, видання своїх праць.

Репресивна політика уряду у 30-ті роки негативно позначилася на кадровому складі бібліотеки, постраждали її найкращі фахівці. У 1932 р. було

замінене керівництво ХДНБ, звільнено завідувача консультаційно-бібліографічного відділу Б. О. Боровича, а також ще 72 працівника. Директором був призначений П. С. Сафронов, однак у 1935 р. йому також було "вказано" на "наслідки шкідливої діяльності" в роботі. Безпідставні звільнення відбивалися на долях працівників бібліотеки і, звичайно, на долі книгозбірні.

Структурні перебудови, що відбувалися у нашій бібліотеці, були типовими для великих наукових книгозбірень країни, проте характерним саме для ХДНБ стало, закладене ще під час першого 30-річчя її існування, гармонійне поєднання функцій демократичної просвітницької установи та наукової бібліотеки. До структури ХДНБ у 1932 р. входили відділи: комплектування, обробки літератури, обслуговування (читальні, індивідуальний та колективний абонементи), єврейський, східних мов і літератур, чужоземних мов і літератур, музичний, книгосховище, науково-методичний, адміністративно-господарчий. Штат складався з 119 працівників, у т. ч.: науковий персонал I категорії (директор, його заступник, учений секретар та 6 завідувачів), науковий персонал II категорії (14 бібліографів та консультантів), науково-допоміжний персонал (11 старших бібліотекарів, 70 бібліотечних техніків) та 15 працівників адміністративно-господарчого підрозділу.

З 1 квітня 1935 р. було запроваджено диференційовану оплату праці працівників ХДНБ як наукової бібліотеки Наркомосвіти згідно з Постановою РНК УСРР від 13 квітня 1935 р. № 374 "Про поширення диференційованої оплати праці працівників масових бібліотек на працівників бібліотек науково-дослідчих та учбових закладів".

ХДНБ продовжувала активну діяльність з розвитку украї-нознавства. Готувалися бібліографічні матеріали про творчість відомих українських письменників. Значного рівня досягла видавнича діяльність. Фахівці бібліотеки брали участь в обговоренні проекту словника Української радянської енциклопедії, готували до друку бібліографічні посібники з українознавства.

За результатами наукових досліджень ХДНБ готувала наукові роботи, наприклад: "Поняття книжкової цінності", "Улюблені дитячі книжки". Для бібліотек видавалися методичні матеріали ("Як проводити читацькі конференції", "Методика вивчення читача в науковій бібліотеці", "Організація планування у науковій бібліотеці", "Схема систематичного каталогу ДНБК" та ін.).

Розпочалася робота з вивчення, систематизації та каталогізації рідкісних і цінних видань. Створений з цією метою у 1940 р. відділ рідкісних книг і стародруків під керівництвом М. О. Габель за короткий час став

осередком наукової роботи бібліотеки з історії книги та книгознавства. У 1939 р. розпочала роботу вчена рада ХДНБ.

Напередодні Великої Вітчизняної війни бібліотека обслуговувала близько 20 тис. читачів, кількість відвідувань перебільшувала 200 тис. за рік, книговидача сягала 1077000 примірників. Фонд ХДНБ, що комплектувався за системою обов'язкових примірників, налічував 2 млн 340 тис. примірників, що перевищувало її дореволюційні ресурси в 13,5 раза. Бібліотека входила до перших лав як радянських, так і світових книгосховищ [19].

Війна завдала ХДНБ величезних втрат. У звинувачувальних матеріалах на Нюрнберзькому процесі втрати ХДНБ наводилися як свідчення злочину фашизму проти культури. Питання відбудови ХДНБ розглядалися на засіданні Раднаркому УРСР 28 вересня 1944 р. З 1945 р. ХДНБ стала активно співпрацювати з Комітетом у справах культурно-освітніх установ при РНК УРСР, якому стала підпорядковуватися [20]. Завдання науково-методичної роботи, як і раніше, формувалися на підставі рішень уряду. Розвиток координаційних зв'язків ХДНБ здійснювався за єдиними планами науково-дослідної та науково-методичної роботи бібліотек усіх відомств та Харківського бібліотечного інституту.

У подальші роки з підпорядкуванням Міністерству культури УРСР у 1953 р. ХДНБ розвивалася як республіканський центр методичного забезпечення пропаганди технічної літератури у бібліотеках України та зональний центр для надання методичної допомоги бібліотекам Ворошиловградської, Дніпропетровської, Донецької, Полтавської, Сум-ської та Харківської областей, а також як координаційний центр МБА Харківської зони.

Бібліотека стає співвиконавцем матеріалів на розгляд колегії МК УРСР, зведених республіканських планів організаційно-методичної роботи. Важливим для науково-дослідної діяльності стало створення у 1975 р. відділу організації НДР. Результати наукових досліджень ХДНБ сприяли удосконаленню формування та використання фондів, поліпшенню обслуговування читачів тощо. Значному розвитку краєзнавчої роботи сприяла організація у 1979 р. відділу краєзнавчої роботи, який об'єднав дослідників краю, започаткував краєзнавчі читання, брав активну участь у виданні 26-томної "Історії міст і сіл України", забезпечував інформаційне обслуговування авторів "Зводу пам'ятників історії і культури УРСР".

Справжнім визнанням масштабу й рівня діяльності ХДНБ стала постанова колегії МК УРСР і республіканської Президії профспілок працівників культури від 28 жовтня 1979 р. № 11/18, відповідно до якої ХДНБ була віднесена до І групи з оплати праці керівників і фахівців.

Внесок ХДНБ ім. В. Г. Короленка у розвиток книгознавства та бібліотекознавства, її значення для інформаційного забезпечення потреб науки, техніки, науково-просвітницька діяльність за радянські часи ще потребує детального дослідження, незалежного від зайвої ідеологізації.

ХДНБ сьогодні – бібліотека загальнодержавного значення, що виконує функції всеукраїнського науково-дослідного, науково-мето-дичного та організаційного центру з книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства. Семимільйонний універсальний документний фонд бібліотеки є невід'ємною складовою частиною національного інформаційного фонду і належить до культурного надбання держави. Особливою гордістю та базою наукових досліджень бібліотеки є фонд рідкісних видань та рукописів.

Доступ користувачів до світових інформаційних ресурсів ХДНБ забезпечується через активне використання інформаційних технологій, удосконалення структури бібліотеки, завдяки розвитку міжнародних зв'язків, які традиційно вважаються одним з пріоритетних напрямків діяльності. За сприянням зарубіжних партнерів у ХДНБ відкрито спеціалізовані читальні (Німецький, Австрійська бібліотека, Бібліотека документів Ради Європи з прав людини), щороку надходять наукові видання іноземними мовами.

ХДНБ ім. В. Г. Короленка здійснює наукову діяльність у взаємодії з МКТ, НАКККіМ, УБА, АСІБТ, з національними та державними бібліотеками України, країн СНД, вищими навчальними закладами, науковими установами, урядовими та громадськими організаціями тощо.

Бібліотека бере активну участь у підготовці всіх документів, спрямованих на формування науково-обґрунтованої законодавчої бази діяльності бібліотек, програм розвитку бібліотечної галузі. У 90-ті роки ХХ ст. ХДНБ розпочала роботу з науково-методичного забезпечення питань формування та збереження бібліотечних фондів. Книгознавчі та історичні дослідження, що здійснює ХДНБ, мають на меті вивчення історії бібліотечної справи Харківщини, історії ХДНБ, найцінніших колекцій пам'яток писемності та друку. Наукові здобутки короленківців пуб-лікуються на сторінках вітчизняних і зарубіжних професійних видань, у "Збірнику наукових праць ХДНБ", у матеріалах щорічних "Короленківських читань".

Протягом всього свого існування ХДНБ задовольняла потреби суспільства. Книгозбірня зберегла закладені її фундаторами традиції, авторитет, високий рівень роботи, що забезпечує їй гідне місце в науково-інформаційний та культурній інфраструктурі держави.

Література

1. Профессор Дмитрий Иванович Багалей. К двадцатипятилетней годовщине его учено-педагогической деятельности. – Х. : Тип. «Печат. дело», 1906. – 20 с. – Із змісту: [привітання О. М. Габеля від Харк. громад. б-ки]. – С. 18.

2. Устав о цензуре и печати (изд. 1890 г.) // Руководство к устройству бесплатных народных библиотек и читален. Изд. 3-е, испр. и доп. – Х., 1897. – С. 19–21.

3. Устав Харьковской общественной библиотеки. – Х. : Б. и., б. г. – 4 с.

4. Очерк истории ХОБ. 1830 – 1927. – 32 с. – Машинопис.

5. Багалій, Д. І. Харківська Громадська Бібліотека, яко тип наукової і загально-просвітницької обласної бібліотеки // Книж. вісн. – 1919. – № 2. – С. 45–46; 54, 55–57.

6. Багалей, Д. И. О необходимости постройки дома для Харь-ковской общественной библиотеки. – Х. : Тип. М. Зильберберга, 1894. – 16 с.

7. Сельские библиотеки // Харьк. жизнь. – 1906. – 20 марта.

8. Лосієвський, І. Я. Д. І. Багалій як ініціатор та організатор роботи з формування колекцій рукописів і автографів у Харківській громадській бібліотеці // Багаліївський збірник : академік Д. І. Багалій та бібліотечна справа України. – Х., 2008. – С. 39.

9. Багалей, Д. И. Доклад об учреждении отдела рукописей и автографов // Отчет ХОБ за семнадцатый год ее существования (с 1-го окт. 1902 г. по 1-е окт. 1903 г.). – Х., 1903. – Прил. V. – XXXVI – XXXVII.

10. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка. Події, факти : Довідник. Ч. 1 (1886 – 1943) / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Х., 2006. – 132 с.

11. Харьковская общественная библиотека, 1886–1916 // Юж. край. – 1916. – 25 сент.

12. Гімальдінова, З. В. Розвиток бібліотечної справи на Радянській Україні / З. В. Гімальдінова, Т. П. Самійленко, Т. О. Скрипник // Бібліотекознавство і бібліографія. – 1987. – № 27. – С. 10–11.

13. Гапченко, П. Б. Діяльність Київської міської публічної біб-ліотеки у 1917 – 1920 рр. // Історія бібліотечної справи в Україні: зб. наук. пр. – Вип. 2. – К., 1997. – С. 16.

14. Бібліотечний збірник. Ч. 1. Праці Першої конференції наукових бібліотек УСРР Ч. 1 / Всенар. б-ка України при Укр. Акад. Наук. – К., 1926. – 174 с.

15. Резолюції та постанови Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників 1 – 6 червня 1926 р. / НКО УСРР. Упр. політ-освіти. Клуб.-бібліотеч. від. – Х., 1927. – 91 с.

16. Матеріали до проробки бібсправи // Бюл. Нар. комісаріату освіти. – 1927. – № 30 – 31. – С. 29–35.

17. Про виконання Постанови РНК про включення Одеської публічної бібліотеки до наукових установ // Бюл. Нар. комісаріату освіти. – 1928. – № 12. – С. 5–6.

18. Про ліквідацію деяких науково-дослідчих установ НКО та нову мережу цих установ // Бюл. Нар. Комісаріату освіти. – 1930. – № 35 (4 вересня). – С. 12–13.

19. Культурное строительство СССР : стат. сб. – М., Л. : Госпланиздат, 1940. – 267 с. – Из содерж.: [стат. свед. о трех крупнейших библиотеках страны на конец 1913, 1917 – 1938 гг.: Всесоюз. б-ка им. В. И. Ленина, Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина, Харьк. гос. б-ка им. В. Г. Короленко по показателям: количество сотрудников, фонд, книговыдача, количество читателей]. – С. 148–149.

20. УРСР. Рада Народних Комісарів. Список політосвітніх установ республіканської підпорядкованості, що підлягають передачі Комітетові в справах культурно-освітніх установ при РНК УРСР : Дод. 2 до постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У № 476 від 24 березня 1945 р. "Про затвердження Положення про Комітет у справах культурно-освітніх установ при РНК УРСР" // Зб. постанов і розпоряджень Уряду УРСР. – 1945. – № 4 – 5. – С. 95–96.

О. Л. Грабарчук

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ НДВК у 1980 – 2010 роках

Упродовж тридцяти років науково-творчого буття відділу рідкісних видань та рукописів (з 2009 р. – науково-дослідного відділу книго-знавства, колекцій рідкісних видань і рукописів) книгознавчі та бібліотекознавчі дослідження мали надзвичайну тематичну різно-манітність.

За радянських часів науково-дослідна робота (НДР) відділу й усієї Бібліотеки перебувала під ідеологічним впливом тоталітарного режиму. Незважаючи на ці досить серйозні обставини, у діяльності відділу переважала орієнтація на загальнолюдські культурні цінності.

Провідним напрямком у науково-дослідній роботі відділу впро-довж трьох десятиріч було вивчення та розкриття колекцій пам'яток друку і писемності, що зберігаються в ХДНБ.

У 1980-ті роки в межах даного напрямку опрацьовувалися такі основні теми: "Колекції пам'яток вітчизняного та іноземного друку"; "Наукові описи книжкових пам'яток і створення наукової основи для зведених каталогів фондів стародруків, рідкісних та особливо цінних видань"; "Особисті книжкові колекції пам'яток вітчизняної культури".

Тема "Історія харківського друку" розроблялася на базі ре-гіональних матеріалів зі спеціалізованих та загальних фондів ХДНБ. Основними виконавцями наукових розвідок у цей період були І. Я. Ло-сієвський, С. Б. Шоломова, Г. І. Тряпіцина, Ю. І. Дьяков, В. В. Коно-валенко.

Окрім названих тем, відділ брав участь у розробці загально-бібліотечної теми "Історія ХДНБ", яка активно досліджується бібліотекою напередодні 125-річного ювілею.

За темою "Колекції пам'яток …" вивчались інкунабули – лати-номовні першодруки XV ст., українські стародруки кириличного шрифту – видання XVI – XVIII ст., зокрема колекція видань Івана Федорова.

За темою "Наукові описи книжкових пам'яток…" створено корпус описів стародруків з колекцій вітчизняних та іноземних книжкових пам'яток. Також були описані окремі колекції рідкісних та цінних видань, зокрема

мініатюрних та великого формату; створені нові масиви наукових описів автографів, екслібрисів і штампів. За наслідками цієї роботи було складено дві картотеки та упорядковано систему каталогів і картотек відділу в цілому.

Тривала дослідницька робота за темою "Особисті книжкові колекції …" з реконструкції особистих бібліотек видатних діячів науки і культури: Мелетія Смотрицького, Стефана Яворського, В. Г. Бєлинського, М. І. Гнє-дича, Г. П. Данилевського, О. О. Потебні, а також родинних бібліотек Бекетових, Давидових, Квіток, Кочубеїв, Пассеків, Лавровських, Свя-тополк-Мирських та інших.

За темою "Історія харківського друку" в аспекті історико-літе-ратурного книгознавства введено до наукового обігу нові дані щодо складу колекції перших харківських видань (1805 – 1825 рр.), досліджено видав-ничу історію творів вченого, винахідника і громадського діяча, засновника Харківського університету В. Н. Каразіна, харківських поетів початку XIX ст. А. М. Нахімова і О. В. Склабовського, краєзнавчі матеріали з особистої бібліотеки Г. П. Данилевського, що зберігаються у ХДНБ.

У межах загальнобібліотечної теми "Історія ХДНБ" проводилися дослідження дореволюційного періоду історії книгозбірні, видань, що надійшли до Харківської громадської бібліотеки в 1886 – 1890 рр., історії відділу та його колекцій.

За основним напрямком НДР в 1990-х роках у цілому було завершене дослідження складу особистого книжкового зібрання Г. П. Да-нилевського. За результатами НДР завершене формування колекції прижиттєвих видань творів видатних українських письменників XX ст. (серед них чимало видань, що переслідувалися радянською цензурою). Здійснене дослідження українських рідкісних та цінних видань з історії релігії. Продовжено участь у підготовці зведених каталогів видань кириличного шрифту XV – XVIII ст., видань гражданського шрифту XVIII – XIX ст.

За результатами НДР були створені картотеки особистих зібрань видатних діячів науки та культури у складі фондів бібліотеки, факсимільних видань пам'яток друку та писемності.

Було підготовлено серію публікацій наукового та науково-популярного характеру за темою "Історія харківського друку" у біб-ліографічному та історико-біографічному аспекті. Зокрема, вивчалися склад місцевих особистих бібліотек та відомчих книжкових зібрань, що надійшли до фондів ХДНБ, а також особові архівні фонди діячів науки і культури, створені у ХДНБ.

Основними виконавцями науково-дослідних робіт у 1990 – 2000 роках були І. Я. Лосієвський, С. Б. Шоломова, О. С. Рябцева, В. Г. Биков, А. Є. Журавльова, Ж. А. Хасаханова.

У 2000-ні роки у межах тематичного напрямку "Вивчення та розкриття колекцій…" досліджуються вітчизняні та іноземні стародруки: інкунабули, палеотипи, зокрема альдини, видання після 1551 р., серед них ельзевіри, пам'ятки українського друку XVI – XVIII ст. Для бібліотечної частини Державного реєстру національного культурного надбання було підготовлено близько 3 тис. наукових описів книжкових пам'яток – друків і рукописних книг XIV – XIX ст. Досліджувались колекції рідкісних та цінних видань XVIII – XIX ст. – періодичні видання XVIII ст., книги гражданського друку, видані в Україні до 1860 р., прижиттєві видання творів Т. Г. Шевченка, ілюстровані видання тощо; здійснене загальне обстеження складу періодичних видань XIX – XX ст. Проводилося по-глиблене вивчення особових архівних фондів діячів науки та культури у складі фонду рідкісних видань і рукописів.

На базі розширеної колекції "Короленкіана" здійснене багато-аспектне дослідження прижиттєвих видань творів В. Г. Короленка, а також усього комплексу автографічних матеріалів письменника у рукописному фонді Бібліотеки. Складено описи колекції книжкових знаків (екслібрисів) професора Є. Є. Стефановського, найбільшої такої колекції у ХДНБ.

На підставі широкого кола опрацьованих зібрань та окремих документів було підготовлено серію видань та численні публікації, що розкривають особові архівні фонди, колекцію автографів визначних учених, письменників, діячів мистецтва, колекції рідкісних та цінних видань ХДНБ, українську книжкову графіку XVII – XX ст., а також публікації з історії відділу.

За темою "Історія харківського друку" здійснено підготовку матеріалів до публікацій про харківські анонімні видання XIX ст., за підтемами "1812 рік на сторінках харківських видань", "Прижиттєві видання творів О. О. Потебні " (з використанням даних з його особистої бібліотеки, фрагмент якої зберігається у ХДНБ).

За результатами НДР у 2000-х роках були розширені та удос-коналені дві алфавітні картотеки: портретів та ілюстрацій в рідкісних та цінних виданнях, колекцій рукописних книг та архівних матеріалів.

Відділ продовжує розробку тематики, присвяченої історії ХДНБ, бере активну участь у вивченні проблеми реституції бібліотечних фондів, втрачених у роки Другої світової війни, що знайшло своє відображення у відповідних публікаціях (у 1990-х роках).

З кінця 1980-х – нерегулярно, а з 1990-х – систематично працівниками НДВК проводиться експертиза пам'яток писемності та друку на замовлення наукових інституцій, державних установ та служб, приватних осіб. Протягом 2006 – 2010 рр. було підготовлено 230 експертних ви-сновків (державна експертиза; виконавці – І. Я. Лосієвський, В. Г. Биков), зокрема, досліджено примірники українських та російських друків кирилівського шрифту XVI – початку XIX ст., рукописні пам'ятки XIII – XX ст. тощо. Ураховуючи теоретико- та історико-книгознавчі складові профілю науково-дослідної роботи відділу, з 2009 р. розпочате дослідження "Документні пам'ятки у наукових бібліотеках: актуальні питання експертизи історико-культурної цінності, обліку, формування колекцій".

Підсумовуючи, слід констатувати: у досліджуваний період відділ рідкісних видань і рукописів Бібліотеки перетворився на сучасний книгознавчий центр – науково-дослідний відділ книгознавства з ак-туальною тематикою досліджень, спрямованих як на вивчення теоре-тичних питань книгознавства, так і на розкриття колекцій пам'яток писемності та друку ХДНБ.

Результати НДР, що були введені до наукового обігу у формі доповідей і повідомлень, видань і публікацій, стали базовими в роботі з удосконалення довідково-бібліографічного апарату. Співробітники відділу брали участь у багатьох всесоюзних, міжнародних та регіональних наукових конференціях.

Фактично вся тематика досліджень відділу за вказаний період відображена в багатьох наукових і науково-популярних виданнях та публікаціях (близько 50 видань, 470 публікацій). У пострадянський період розширилося коло вітчизняних і російських фахових видань, в яких публікуються наукові розвідки працівників відділу. Відзначимо журнали: "Библиотековедение", "Вестник библиотечной ассамблеи Евразии", "Мир библиографии", "Университетская книга". Продовжувані видання науково-академічного типу – "Книга: исследования и материалы", "Вопросы литературы", "Литературное наследство", "Радянське літературознавство", "Советское славяноведение", збірники наукових праць ХДАК, НБУВ та ХДНБ. У виданні "Енциклопедія сучасної України" також вміщені статті, авторами яких є співробітники НДВК.

Публікації спрямовані на розкриття колекцій стародруків, рідкісних та цінних видань [7, 11, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 24], рукописних книг і ар-хівних документів [12], присвячені історії формування колекцій [17, 27], зокрема історії особистих бібліотек у фонді ХДНБ [6, 8, 13, 25]. Окрему групу публікацій складають статті з питань організації та розширення фондів книжкових пам'яток, їх обліку та забезпечення збереження, удосконалення

системи використання [10, 26]. Результати дослідження окремих питань з історії ХДНБ та відділу також висвітлені в певних публікаціях [4, 9, 16, 23].

Згідно з результатами наукових досліджень НДВК був під-готовлений зведений каталог "Первопечатные отечественные издания в харьковских коллекциях". Вийшла багатотомна серія книгознавчих збірників, присвячених колекціям рідкісних періодичних видань XVIII ст., першим надходженням до Харківської громадської бібліотеки, колекціям вітчизняної книгознавчої і релігійної літератури, анонімним виданням у фондах ХДНБ (Х., 2000-ні; укладач С. Б. Шоломова) [28 – 35], каталог та огляд колекції книг з автографами (укладачі: І. Я. Лосієвський, Ж. А. Хасаханова) [1, 5]. У 2006 р. вийшов підготовлений відділом "Короленківський збірник", що містить наукові статті та матеріали з колекції ХДНБ ім. В. Г. Короленка, зокрема, публікації невідомих листів письменника літераторам-початківцям.

Література

1. Автографи діячів науки і культури на книгах із фондів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: тексти, факсиміле, бібліогр. матеріали / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Ко-роленка; упоряд. І. Я. Лосієвський. – Х. : Харк. приват. музей міської садиби, 2008. – 324 с. – (Сер. "Харківські колекції", вип. 1).

2. Журавльова, А. Є. Особиста бібліотека Г. П. Данилевського у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка: стан та перспективи реконструкції // Культура та інформаційне суспільство XXI століття і матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених (Харків, 24 – 25 квіт. 2008 р.) / Харк. держ. акад. культури. – Х., 2008. – С. 242–243.

3. Журавльова, А. Є. Особисте зібрання книг та рукописів Г. П. Да-нилевського серед українських приватних бібліотек середини – другої половини XIX ст. // Наука і соціальні проблеми суспільства : освіта, культура, духовність : матеріали V міжнар. наук.-практ. конференції (Харків, 20 – 21 травня 2008 р.) : в 2 ч. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Ско-вороди. – Х., 2008. – Ч. 2. – С. 178–180.

4. Лосиевский, И. Я. Из опыта создания книговедческих экспо-зиций в Харьковской государственной научной библиотеке им. В. Г. Ко-роленко // Визуальная пропаганда книжных памятников : сб. науч. тр. – М., 1989. – С. 135–142.

5. Лосиевский, И. Я. Инскрипты литераторов и ученых-гума-нитариев XIX – начала XX в. в фондах Харьковской государственной научной библиотеке им. В. Г. Короленко / И. Я. Лосиевский, Ж. А. Ха-саханова // Новое литератур. обозрение. – 2006. – № 81. – С. 402–419.

6. Лосиевский, И. Я. Книги из библиотек императорского дома Романовых в фондах ХДНБ // Короленківські читання : матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ, 8 жовт. 2000 р. – Х., 2000. – С. 84–91.

7. Лосиевский, И. Я. Книжные и рукописные реликвии пуш-кинской эпохи в фондах ХДНБ // Зб. наук. пр / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Х., 2000. – Вип. 3. – С. 42–53.

8. Лосиевский, И. Я. Личные библиотеки выдающихся ученых и писателей в фондах ХГНБ им. В. Г. Короленка // Книги и мировая цивилизация : материалы XI междунар. конф. по проблемам книговедения (Москва, 20 – 21 апр. 2004 г.). – М., 2004. – С. 153–155.

9. Лосиевский, И. Я. Музей книги в научной библиотеке: единый комплекс материальных и виртуальных экспозиций // Вестн. библиотеч. ассамблеи Евразии (Москва). – 2008. – № 1. – С. 64–69.

10. Лосиевский, И. Я. Проблемы комплектования, учета, обес-печения сохранности и использования редких изданий и рукописных материалов в ХГНБ им. В. Г. Короленко // Актуальные вопросы учета, сохранности и использования архивных материалов, редких и ценных изданий. – Киев, 1986. – С. 14–15.

11. Лосієвський, І. Я. Альдини та ельзевіри в зібранні ХДНБ ім. В. Г. Короленка // Зб. наук. праць / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Х., 2004. – Вип. 4. – С. 48–54.

12. Лосієвський, І. Я. Архівні фонди діячів науки і культури XX століття / І. Я. Лосієвський, С. Б. Шоломова // Документально-інфор-маційні ресурси ХДНБ ім. В. Г. Короленка: зб. наук. ст. – Х., 1996. – Вип. 2. – С. 80–86.

13. Лосієвський, І. Бібліотека Мелетія Смотрицького // Київ. старовина. – 1992. – № 5 (верес.-жовт.). – С. 59–65.

14. Лосієвський, І. Я. Бібліотечні фонди Харкова в роки Другої світової війни (іст.-докум. нарис) // Доля культурних скарбів України під час Другої світової війни: архіви, бібліотеки, музеї. – К., 1997. – Вип. 2. – С. 5–29.

15. Лосієвський, І. Я. Видання Івана Федорова у харківських зібраннях : нові дані // Короленківські читання : матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ 8 жовт. 2002 р. – Х., 2002. – С. 66–76.

16. Лосієвський, І. Я. Відділ рідкісних видань і рукописів Хар-ківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка : історія та сучасність // Колекції пам'яток писемності та друку у бібліотечних фондах України : проблеми формування, збереження, розкриття. – Х., 2003. – С. 22–38.

17. Лосієвський, І. Я. Д. І. Багалій як ініціатор та організатор роботи з формування колекцій рукописів і автографів у Харківській громадській бібліотеці // Багаліївський збірник: академік Д. І. Багалій та бібліотечна справа України: наук. ст. та матеріали / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; [уклад. О. П. Куніч]. – Х., 2008. – С. 36–41.

18. Лосієвський, І. Я. Зібрання інкунабулів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 10. – С. 63–67.

19. Лосієвський, І. Я. Наукові дослідження стародруків як джерел документальної пам'яті України // Фонди наукової бібліотеки : стан та перспективи розвитку: матеріали респ. міжвід. наук. конф. – Х., 1993. – С. 47–49.

20. Лосієвський, І. Я. Пам'ятки писемності та друку у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка : до характеристики колекції // Документально-ін-формаційні ресурси ХДНБ ім. В. Г. Короленка: зб. наук. ст. – Х., 1996. – Вип. 2. – С. 65–72.

21. Лосієвський, І. Я. Пам'ятки української писемності та друку у ХДНБ // Передаймо нащадкам наш скарб – рідну мову : матеріали наук.-практ. конф. Харків, груд. 1998 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Коро-ленка. – Х., 1999. – С. 34–38.

22. Лосієвський, І. Я. Польські стародруки та рідкісні видання у фондах ХДНБ // Короленківські читання : матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ, 8 жовт. 1999 р. – Х., 1999. – С. 61–64.

23. Лосієвський, І. Я. Робота з формування колекцій рідкісних видань і рукописів у Харківській громадській бібліотеці (кінець 1880-х – 1910-ті рр.) // Короленківські читання 2006: матеріали наук.-практ. конф. – Х., 2006. – С. 9–14.

24. Лосієвський, І. Я. Стародруки, видані в Україні : до характеристики колекції ХДНБ ім. В. Г. Короленка // Зб. наук. пр. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Х., 2004. – Вип. 4. – С. 4–28.

25. Маркман, Н. В. Книги з бібліотеки Стефана Яворського у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 10. – С. 181–187.

26. Незнамова, Л. П. Збереження колекцій рідкісних видань і рукописів ХДНБ : стан та шляхи удосконалення захисних систем / Л. П. Незнамова, І. Я. Лосієвський // Колекції пам'яток писемності та друку у бібліотечних фондах України: проблеми формування, збереження, розкриття: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю відділу рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Х., 2003. – С. 107–120.

27. Первопечатные отечественные издания в харьковских кол-лекциях / Сост. И. Я. Лосиевский. – Харьков, 1987.

28. Рябцева, О. С. Колекція рідкісних і цінних видань з фонду української екстеріорики Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка : з історії формування та особливості складу // Колекції пам'яток писемності та друку у бібліотечних фондах України: проблеми формування, збереження, розкриття: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю відділу рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – Х., 2003. – С. 39–47.

29. Шоломова, С. Б. Из истории редких периодических изданий XVIII века. – Х.: Б. и., 2010. – 206 с.

30. Шоломова, С. Б. Из истории формирования фондов Харь-ковский общественной библиотеки (1886 – 1916): историко-книговед. этюды. Вып. 1. – 2-е изд. доп. – Харьков : Б. и., 2009. – 235 с.

31. Шоломова, С. Б. Из истории формирования фондов Харь-ковской общественной библиотеки (1886 – 1916): историко-книговедч. этюды. Вып. 2. – Харьков: Б. и., 2009. – 159 с.

32. Шоломова, С. Б. Из истории формирования фондов Харь-ковской общественной библиотеки (1886 – 1916): историко-книговедч. этюды. Вып. 3. – Харьков: Б. и., 2009. – 232 с.

33. Шоломова, С. Б. Из истории формирования фондов Харь-ковской общественной библиотеки (1886 – 1916): историко-книговедч. этюды. Вып. 4. – Харьков: Б. и., 2009. – 249 с.

34. Шоломова, С. Б. Книги Г. П. Данилевського та особиста бібліотека письменника у фонді ХДНБ ім. В. Г. Короленка // Документально-інформаційні ресурси ХДНБ ім. В. Г. Короленка: зб. наук. ст. – Х., 1996. – Вип. 2. – С. 73–80.

35. Шоломова, С. Б. Л. Б. Хавкина и Харьковская общественная библиотека // Книга. Исследования и материалы. – М., 1985. – Сб. 51. – С. 156–158.

36. Шоломова, С. Б. Новое о деятельности И. П. Баллина на Украине : [об одном из учредителей и фондообразователей Харьк. обществ. б-ки] // Книга. Исследования и материалы. – М., 1984. – Сб. 49. – С. 179–183.

І. В. Киричок

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ВЕКТОР У ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ

(до 90-річчя Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету)

2010 рік – ювілейний для Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету: НБ ХНМУ виповнилося 90 років. Бібліотека має багату історію, пов’язану з відкриттям у 1805 р. Харківського імператорського університету з чотирма факультетами, у тому числі медичним. Як самостійний підрозділ бібліотека була заснована у 1920 р., коли медичний факультет університету був реорганізований в Харківську медичну академію, згодом Харківський медичний інститут (1921), а потім Харківський державний медичний університет (1994), який у 2007 році отримав статус національного. За майже віковий період бібліотека пройшла всі етапи становлення від кафедральної бібліотеки медичного факультету Харківського імператорського університету, а раніше книжкової лавки, організованої з ініціативи студентів цього факультету, до інформаційно-бібліотечного центру з розвинутою струк-турою і системою диференційного

обслуговування всіх категорій користувачів, електронними каталогами і фондом, залами електронної інформації для студентів і науковців з безлімітним доступом до Інтернет з використанням технологій Wi-Fi.

Серед різноманітних напрямків діяльності бібліотеки науково-дослідна робота займає особливе місце. Науковий аналіз дозволяє визначити пріоритетні напрямки наступних наукових досліджень з метою підвищення ефективності роботи бібліотеки. У центрі наукових до-сліджень фахівців Наукової бібліотеки ХНМУ знаходяться концеп-туалізація і визначення нових напрямків роботи, розробка яких ґрунтується на створенні інтелектуальних баз даних (БД) та знань, удосконаленні технологій управління знаннями, нових комунікативних можливостях і потребах колективного співробітництва. Бібліотеки вбудовуються у сферу інтелектуальної економіки, створюють інфраструктуру для стимулювання активності середовища, де відбувається народження інтелектуальних цінностей, їх активне та ефективне використання.

Отже, у науково-дослідній роботі бібліотеки можна виділити такі напрямки: історія розвитку бібліотеки, формування фондів, дослідження цінних та рідкісних видань; впровадження інноваційних технологій; розвиток, створення, аналітико-синтетична обробка інформаційних ре-сурсів, БД, електронного фонду; оптимізація обслуговування користувачів (вивчення можливостей доступу до електронної інформації, розробка алгоритму інформаційного пошуку тощо); місце і роль бібліотеки у навчально-виховному та науково-дослідному процесах університету; корпоративна каталогізація медичних бібліотек; становлення молодих фахівців, робота з кадрами у бібліотеці; впровадження менеджменту і маркетингу у діяльність бібліотеки.

Одним з провідних напрямків наукових досліджень кожної бібліотеки є вивчення її розвитку та історії формування фондів. Директором бібліотеки І. Ш. Івановою зібрано цінний науковий матеріал з історії книгозбірні, опрацьовано першоджерела, які яскраво відображають етапи розвитку університету і бібліотеки, починаючи з 1805 року. Вперше була відтворена хронологія змін у керівництві бібліотеки, знайдено факти біографій керівників, які були причетні до створення бібліотеки в стінах медичного університету. Це дало змогу реально представити діяльність бібліотеки на різних історичних етапах, розкрити динаміку формування фондів, показати удосконалення форм і методів обслуговування, висвітлити внесок професорсько-викладацького складу та співробітників бібліотеки у її розвиток. Підготовлений матеріал знайшов відображення у її статтях "Библиотека Харьковского государственного медицинского университета: вчера, сегодня, завтра" [1], "Минуле та сьогодення біб-ліотеки Харківського державного медичного університету" [2], "Шлях в 90 років: від "книжкової лавки" до електронної бібліотеки" [3] та ін.

Результати цих досліджень допомогли в організації експозицій і фондів музею університету. До 200-річчя університету у 2005 р. було підготовлене ювілейне видання "Історія Харківського державного медичного університету. 200 років" [4], до редакційної колегії якого увійшла І. Ш. Іванова.

Співробітники НБ ХНМУ досліджують історію формування фонду, особливо унікальних колекцій, уточнюють джерела надходження та попередніх власників, здійснюють розшифровку та опис печаток і штампів, екслібрисів і маргіналій, вивчають архівні документи, життєвий та творчий шлях відомих вчених-медиків. Ця робота лежить в основі публікацій І. Ш. Іванової "Эпидемиолог на всю жизнь: Черненко Влади-мир Дмитриевич. Ректор Харьковского медицинского института 1975 – 1986 гг." [5], "Лащенков Павло Миколайович [Відомий гігієніст, бактеріолог та санітарний лікар]" [6], "Николай Сергеевич и Николай Николаевич Бокариусы – книголюбы" [7], Т. В. Костюкевич "Гортаючи сторінки…" (про рукописи, стародруки та колекції видатних вчених, дарованих бібліотеці у різні роки) [8], "Скарбниця бібліотеки: унікальні колекції у фонді" тощо.

Організація формування фондів, їх збереження та упорядкування є одним з важливих напрямків у діяльності бібліотеки. Згідно з "Програмою збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000 – 2005 роки" Кабінету Міністрів України співробітник бібліотеки Т. В. Бєлякова як здобувач Харківської державної академії культури (ХДАК) розпочала фондознавчі дослідження. Вона досліджувала питання розподіленого фонду медичних бібліотек, обґрунтування стратегії подальшого формування фондів наукової літератури в медичних бібліотеках. Наслідками дослідження є публікації: «Интегрированный фонд медицинских библиотек Харьков-ского региона» [9], «Понятие «распределенный библиотечный фонд» в библиотечном фондоведении» [10], «Областные научные медицинские библиотеки Украины: интеграция ресурсов и технологий» [11], «Информационная безопасность фондов библиотек. Документы по биоэтике в фондах медицинских библиотек Украины» [12] тощо.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій у 90-х роках ХХ ст. зумовив інноваційні перетворення в усіх сферах людської діяльності, зокрема створив новий вектор у діяльності бібліотек. Отже, протягом останніх 10 – 12 років НБ ХНМУ отримала новий напрямок наукових досліджень.

Можливість користуватися сучасними інформаційними техно-логіями суттєво впливає на одержання якісної вищої освіти. Тому створення медичних інформаційних ресурсів представляє не тільки теоретичний, але і практичний інтерес як частина процесу інформування студента-медика, науковця або лікаря-практика. Пошук та глибока аналітико-синтетична обробка документальних потоків з використанням інноваційних методів

роботи дає можливість ефективно використовувати сучасні інформаційні технології у науково-дослідній роботі, відкриває перспективи підвищення ефективності інформаційного та довідково-бібліографічного забезпечення фахівців-медиків, що значно полегшує пошук наукової інформації.

З впровадженням у практику роботи комп'ютерних технологій у 1991 р. фахівці бібліотеки розпочали вивчати і досліджувати процеси створення власних інформаційних ресурсів, розвиток та використання мережевих технологій, забезпечення доступу до власних та світових інформаційних ресурсів, а також пошуку ефективних методів обслуговування користувачів.

Здобувач Харківської державної академії культури Т. Г. Жулід наприкінці 90-х років XX ст. розпочала працювати над проблемою забезпечення науково-дослідних робіт шляхом створення електронних проблемно-орієнтованих бібліографічних БД в результаті аналітико-синтетичної обробки інформаційного масиву, які в комплексі відображали сучасний стан наукових досліджень. У своїх публікаціях вона визначила специфіку організації проблемно-орієнтованих бібліографічних БД та перспективні напрямки їхнього розвитку, запропонувала оригінальну структуру автоматизованої інформаційної системи в Інтернет "Антиамілоїдна терапія при хворобах старіння і деменції" з метою оптимізації процесу інформаційного забезпечення наукової, практичної і навчальної діяльності у сфері охорони здоров'я, формування галузевих наукових інформаційних ресурсів та подання їх у Інтернет. Цей досвід викладено у таких матеріалах: "Проблемно-ориентированные библиографические БД: вопросы создания и использования" [13], "Науково-інформаційні аспекти створення проблемно-орієнтованої автоматизованої ББД "Хвороба Альцгеймера" [14], "Формування системи науково-медичної інформації у телекомунікаційному просторі" [15] та ін.

Відбуваються еволюційні зміни ролі університетських бібліотек. До традиційних функцій із забезпечення навчального процесу, збереження і примноження фондів додаються функції науково-інформаційних центрів, що надають доступ до національних та світових інформаційних мереж і банків даних. Так, у 1999 р. НБ ХНМУ підключено до мережі Інтернет. Співробітники бібліотеки вивчають можливості глобальної мережі, досліджують електронні ресурси, медичні та інші БД. Виходять статті: "Застосування сучасних інформаційно-бібліотечних технологій в бібліотеках медичного профілю як один із аспектів спільного вико-ристання ресурсів" [16], "Особливості інформаційного забезпечення наукових досліджень в медичній галузі" [17], "Особенности поиска медицинской информации в интернете" [18], "Шляхи вирішення проблем доступу до інформації в науковій бібліотеці медичного університету" [19], "Навигация в информационном пространстве научной библиотеки университета" [20].

Змінюються традиційні внутрішньобібліотечні технології, форми і методи інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів. Ці питання викладено у таких публікаціях: "Оптимизация информационно-библиотечного обеспечения обучения англоязычных студентов-медиков" [21], "Досвід бібліотек з питань впровадження інновацій у бібліотечно-інформаційне забезпечення наукового та навчально-виховного процесів в університеті" [22], "Екологічне виховання і освіта в медичному університеті" [23], "Использование Интернет-ресурсов по медицине в библиотеках" [24].

Наукова бібліотека ХНМУ постійно працює над методологією взаємодії з користувачами, впроваджуючи організаційно-технічні нововведення, адже це дозволяє здійснювати перехід на якісно новий рівень їхнього інформаційного забезпечення. За рахунок стрімкого розвитку інформаційних технологій набуває важливого значення підвищення інформаційної культури користувачів НБ ХНМУ, особливо молодих науковців університету. З метою бібліографічного та інформаційного забезпечення читацького попиту в бібліотеці організовуються різні заходи: індивідуальні консультації з використання ДБА, групові заняття із студентами в основному молодших курсів щодо набуття комп'ютерної грамотності та навичок роботи з мережевими технологіями; з 2006 р. запроваджено масовий захід з інформаційного обслуговування окремих категорій користувачів – семінари молодих вчених. Досвід цієї роботи викладено у таких публікаціях: "Обеспечение библиотеками информационного сопровождения научно-исследовательской деятельности университета" [25], "С чего начать? или Что предлагает Научная библиотека ХНМУ для поиска информации" [26], "Библиотечно-информационное сопровождение научно-исследовательской деятельности молодых ученых-медиков" [27] та "Семінари молодих вчених як захід з бібліотечно-інформаційного супроводження наукової роботи" [28] та ін.

Діяльність бібліотек останніх років довела, що вони гармонійно вписалися в інформаційне суспільство, знайшли свою нішу, активно формують гібридні фонди, тобто документи на паперових та електронних носіях. Для НБ ХНМУ створення власних інформаційних ресурсів, розвиток та використання мережевих технологій, забезпечення доступу кожного користувача до власних та світових інформаційних ресурсів є пріоритетним напрямком сьогодення. Свій досвід фахівці бібліотеки представили у доповідях та наукових статтях, зокрема: "Роль библиотеки вуза в создании электронных информационных ресурсов" та "Створення електронних інформаційних продуктів – актуальне завдання сучасної бібліотеки" [29], "Проблеми формування регіональних документних ресурсів з медицини" [30], "Медицинские библиотеки Украины: ин-теграция ресурсов и технологий" [31], "Библиографическая справка в современных информационных условиях" [32] тощо.

Фундаментального значення набуває переосмислення підходів до системи освіти, створення високоякісного і високотехнологічного інформаційно-освітнього середовища, а отже й місця і ролі універ-ситетської бібліотеки, яка взяла на себе інформаційне забезпечення процесів освіти і науки. Ці питання висвітлені в публікаціях: "Научная библиотека – информационный центр в инфраструктуре медицинского университета" [33], "Бібліотека університету: від «книгосховища» – до центру доступу до знань" [34].

З впровадженням телекомунікаційних технологій стало можливим об’єднання бібліотек для корпоративної каталогізації. З 2009 р. наша бібліотека є учасником зведеного електронного каталогу медичних бібліотек України, що створюється під керівництвом Національної наукової медичної бібліотеки України. Становлення, розвиток, лінгвістичне забезпечення та можливості взаємодії у корпорації найшли відображення у таких роботах: "Модель корпоративного проекта по формированию сводного электронного каталога: из опыта медицинских библиотек Украины" [35] та "Тезаурус MeSH як основа лінгвістичного забезпечення АБІС медичних бібліотек" [36], "Распределённые фонды и сводный электронный каталог медицинских библиотек Украины" [37].

Нові ідеї і проекти, які можуть результативно реалізовуватися в спільній діяльності досвідчених і молодих фахівців, необхідні для розвитку будь-якої бібліотеки. Знання традицій, професійний досвід старших колег дозволяють віднайти нове, нетрадиційне, а енергія, мобільність, адаптованість до вимог сучасного життя, вільне володіння телекоммунікаційними технологіями молодих спеціалістів дозволяють втілювати інновації. Отже, кадровий потенціал – один із факторів визначення ефективності діяльності бібліотеки. Ці питання знайшли відображення у доповіді "Досвід становлення молодого фахівця в науковій бібліотеці ХНМУ" [38].

Зміни в системі економічних відносин вимагають нових підходів до взаємодії бібліотеки і користувача, не обмежуючи при цьому основоположних принципів діяльності бібліотек, проголошених ЮНЕСКО. У практику бібліотечної діяльності активно впроваджуються маркетингові технології. Це дозволяє бібліотекам успішно здійснювати комунікаційну політику, маркетингове планування і контроль, аналіз ринку бібліотечно-інформаційної продукції і послуг. Так, 2007 р. з метою вивчення інтересів та потреб користувачів бібліотеки проведено анкетування, за результатами якого Т. Б. Павленко опублікувала статтю "Что думают наши пользователи о современном информационном сервисе библиотеки" [39]. Сьогодні триває вивчення побажань та очікувань наших читачів для задоволення освітніх та професійних потреб, оновлення і розширення асортименту послуг та сервісів

некомерційного та комерційного характеру, визначення власної культурної, освітньої та наукової місії бібліотеки.

У 2009 р. співробітниками бібліотеки була проведена велика робота з підготовки видання університету "Навчальна та наукова література – фундамент якісної освіти: анотований покажчик видань ХНМУ за 2005 – 2009 рр." (майже 370 джерел) [40]. У 2010 р. до ювілейної конференції бібліотеки підготовлено збірку наукових робіт та доповідей [41].

Отже, проблематика наукових досліджень відповідає проблемам практики. Підсумками цих досліджень є наукові статті, методичні матеріали, доповіді на конференціях, семінарах, "круглих столах" тощо. Таким чином, тільки за останнє десятиріччя співробітниками бібліотеки було опубліковано 65 матеріалів, у тому числі 43 доповіді, 19 наукових статей та 3 бібліографічні покажчики до ювілеїв співробітників ХНМУ. Список публікацій (87 позицій) міститься на сайті університету (http://knmu.kharkov.ua) у розділі "Наукова бібліотека", деякі представлені повними текстами.

Останнім часом бібліотека продовжує працювати над науково-прикладними проектами, пов'язаними з моніторингом і створенням електронних інформресурсів, оптимізацією управління бібліотечними фондами і читацькими потоками, маркетингом інформаційно-біб-ліотечних послуг.

Таким чином, університетська бібліотека спроможна не тільки виконувати інформаційно-бібліотечне забезпечення навчального та наукового процесів, а й здійснювати науково-дослідну роботу широкого спектру, що є складовою багатогранної діяльності вузу, пропонуючи нові напрямки наукових досліджень і творчих пошуків.

Література

1. Иванова, И. Ш. Библиотека Харьковского государственного медицинского университета: вчера, сегодня, завтра // Медицина сегодня и завтра. – 1999. – № 1. – С. 111–113.

2. Іванова, І. Ш. Минуле та сьогодення бібліотеки Харківського державного медичного університету // Актуальні питання розвитку бібліотечної справи : матеріали наук.-практ. конф., 5 – 6 жовт. 2000 р. м. Київ. – К., 2000. – С.109–114.

3. Іванова, І. Ш. Шлях в 90 років: від «книжкової лавки» до електронної бібліотеки : [доповідь] // Матеріали Ювілейної конференції, присвяч. 90-річчю Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету, 27 жовтня 2010 року. – Х., 2010. – С. 8–14.

4. Історія Харківського державного медичного університету. 200 років / за ред. А. Я. Циганенка. − Х. : Контраст, 2005. − 752 с.

5. Перцева, Ж. Н. Эпидемиолог на всю жизнь: Черненко Владимир Дмитриевич. Ректор Харьковского медицинского института 1975 – 1986 гг. / Ж. Н. Перцева, И. Ш. Иванова // Служению отечеству и долгу : очерки о жизни и деятельности ректоров Харьковских вузов (1805 – 2004 гг.) / под ред. В. И. Астаховой. – Харьков, 2004. – С. 203–205.

6. Іванова, І. Ш. Лащенков Павло Миколайович: [відомий гігі-єніст, бактеріолог та санітар. лікар] / І. Ш. Іванова, З. П. Петрова // Вчені Харківського державного медичного університету / за ред. А. Я. Ци-ганенка. – Х., 2005. – С. 438–439.

7. Иванова, И. Ш. Николай Сергеевич и Николай Николаевич Бокариусы – книголюбы / И. Ш. Иванова, Т. В. Костюкевич, Т. А. Хицун // Бокаріусовські читання. Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. 140-річчю з дня народж. заслуж. проф. М. С. Бокаріуса та 110-річчю з дня народж. проф. М. М. Бокаріуса (м. Харків, 10 – 11 верес. 2009 р.). – Х., 2009. – С 40–42.

8. Костюкевич, Т. В. Гортаючи сторінки… // Медичний уні-верситет. − 2008. − № 14/15. − 25 червня.

9. Белякова, Т. В. Интегрированный фонд медицинских библиотек Харьковского региона // Библиотечное дело – 2000: проблемы форми-рования открытого информационноего общества : материалы междунар. науч. конф., апрель 2000 г., Москва. – М., 2000.

10. Белякова, Т. В. Понятие “распределенный библиотечный фонд” в библиотечном фондоведении // Библиотечное дело – 2001 : Российские библиотеки в мировом информационном и интеллектуальном про-странстве : тез. докл. шестой междунар. науч. конф., Москва. – М., 2001. – С. 157–159.

11. Белякова, Т. В. Областные научные медицинские библиотеки Украины: интеграция ресурсов и технологий : [доклад] // Библиотеч-ное дело – 2009: традиции и инновации развития в информационном обществе : материалы XIV междунар. науч. конф. (Москва, 29 – 30 апр. 2009 г.).– М., 2009. – Ч. 1. – С. 48–51.

12. Белякова, Т. В. Информационная безопасность фондов библиотек. Документы по биоэтике в фондах медицинских библиотек Украины : [доклад] // Скворцовские чтения. Библиотечное дело – 2010: Интеграция в мировое образовательное пространство : XV Междунар. науч. конф., 26 – 30 апр. 2010 г., Москва. − М., 2010.

13. Жулид, Т. Г. Проблемно-ориентированные библиографические БД: вопросы создания и использования / Т. Г. Жулид, И. Ш. Иванова // Материалы 6-й Междунар. конф. "Крым – 1999" г. Судак, АРК. – М., 1999. – Т. 1. – С. 166–168.

14. Жулід, Т. Науково-інформаційні аспекти створення проблемно-орієнтованої автоматизованої ББД "Хвороба Альцгеймера" // Бібліотеч. вісн. – 2000. – № 1. – С. 22–24.

15. Жулід, Т. Г. Формування системи науково-медичної інформації у телекомунікаційному просторі // Вісник Харківської держаної академії культури : зб. наук. пр. – Х., 2000. – С. 91–97.

16. Іванова, І. Ш. Застосування сучасних інформаційно-бібліо-течних технологій в бібліотеках медичного профілю як один із аспектів спільного використання ресурсів // Створення корпоративної системи інформаційних ресурсів галузі: шляхи взаємодії : міжнар. наук.-практ. конф. – Харків, 4 – 6 червня 2003 р. – [Матеріали не видані].

17. Киричок, І. В. Особливості інформаційного забезпечення наукових досліджень в медичній галузі // Інноваційні процеси в питаннях створення і використання медичних бібліотечно-інформаційних ресурсів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12 – 13 жовт. 2004 р. − Х., 2005. − С. 59–61.

18. Киричок, И. В. Особенности поиска медицинской информации в интернете // Медицина сегодня и завтра. − 2005. − № 2. − С. 157–160; 2006. – № 1. – С. 135–146.

19. Іванова, І. Ш. Шляхи вирішення проблем доступу до інфор-мації в науковій бібліотеці медичного університету / І. Ш. Іванова, І. В. Киричок // Інформаційно-культурна складова освіти: основні проблеми та перспективи у формуванні особистості : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 23 – 24 листоп. 2006 р. [ХНТУСГ ім. П. Василенка]. – Х., 2006. – С. 235–239.

20. Киричок, И. Навигация в информационном пространстве науч-ной библиотеки университета / И. Киричок, Т. Павленко // Бібліотеч. форум України. − 2008. − № 2. − С. 20–22.

21. Иванова, И. Ш. Оптимизация информационно-библиотечного обеспечения обучения англоязычных студентов-медиков // 10-я юбилейная Международная Конференция «Крым 2003» Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудническтва. Тема 2003 года : Библиотека и доступность информации в современном мире: электронные ресурсы науке, культуре и образованию : тр. конф., Судак, АРК, Украина, 7 – 15 июня 2003 г. – М., 2003. – Т. 3. – С. 928–930.

22. Іванова, І. Ш. Досвід бібліотек з питань впровадження інновацій у бібліотечно-інформаційне забезпечення наукового та навчально-виховного процесів в університеті // Наукові медичні бібліотеки – пріоритети розвитку і перспективи : матеріали наук.-практ. конф., Київ, 8 – 9 листоп. 2005 р. – К., 2006. – С. 64–69.

23. Іванова, І. Ш. Екологічне виховання і освіта в медичному університеті // Медичні бібліотеки України на шляху до суспільства знань : матеріали наук.-практ. конф., Львів, 15 – 17 трав. 2007 р. – К., 2007. – С. 70–73.

24. Киричок, И. Использование Интернет-ресурсов по медицине в библиотеках // Бібліотеч. форум України. − 2007. − № 2. − С. 9–10.

25. Киричок, И. Обеспечение библиотеками информационного сопровождения научно-исследовательской деятельности университета // Бібліотеч. форум України. − 2007. − № 4. − С. 33–35.

26. Киричок, И. В. С чего начать? или Что предлагает Научная библиотека ХНМУ для поиска информации / И. В. Киричок, Т. Б. Пав-ленко // Медицина сегодня и завтра. − 2008. − № 3. − С. 165–167.

27. Киричок, И. Библиотечно-информационное сопровождение научно-исследовательской деятельности молодых ученых-медиков / И. Киричок // Бібліотечний форум України. – 2010. – № 2. – С. 15–18.

28. Киричок, І. В. Семінари молодих вчених як захід з бібліотечно-інформаційного супроводження наукової роботи : [доповідь] // Стан та перспективи розвитку системи науково-інформаційного забезпечення медичної галузі України : міжнар. наук.-практ. конф., 19 – 20 трав. 2010 р., м. Одеса. – [Матеріали будуть видані в 2011 р.].

29. Жулід, Т. Створення електронних інформаційних продуктів – актуальне завдання сучасної бібліотеки // Проблеми інтеграції біб-ліотечно-інформаційних ресурсів регіону : регіон. наук.-практ. конф., 25 – 26 жовт. 2000 р., ЦНБ ХНУ, м. Харків.

30. Бєлякова, Т. В. Проблеми формування регіональних доку-ментних ресурсів з медицини // Харківський регіон: пошук стратегії оптимального розвитку : матеріали наук.-практ. конф., 19 жовт. 2005 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Х., 2006. – С. 150–153.

31. Бєлякова, Т. В. Медицинские библиотеки Украины: интеграция ресурсов и технологий // Каталоги та інформаційний пошук : матеріали наук.-практ. семінару у межах секції МОН України з обробки документів та ведення довідк. апарату, 27 листоп. 2009 р. − Х., 2010 р. − С. 63−67.

32. Кравченко, С. А. Библиографическая справка в современных информационных условиях // Сучасні інформаційно-бібліотечні техно-логії як складова реформування навчального процесу : матеріали XV наук.-практ. конф. (до 50-річчя заснування б-ки УІПА), 15 квіт. 2008 р. – Х., 2008. – С. 124–128.

33. Иванова, И. Научная библиотека – информационный центр в инфраструктуре медицинского университета // Библиотеки Украины в Крыму – 2006 : зб. доп. і виступів науковців і фахівців України на Міжнар. конф. «Крим – 2006», черв. 2006 р. м. Судак, АРК. – К., 2006. – С. 45–49.

34. Павленко, Т. Бібліотека університету: від «книгосховища» – до центру доступу до знань // Короленківські читання 2008 : матеріали регіон. наук.-практ. конф., Харків, 8 жовт. 2008 р. – Х., 2008. – С. 37–42.

35. Павленко, Т. Б. Модель корпоративного проекта по фор-мированию сводного электронного каталога: из опыта медицинских библиотек Украины // Каталоги та інформаційний пошук : матеріали наук.-практ. семінару у межах секції МОН України з обробки документів та ведення довідкового апарату, 27 листопада 2009 р. − Х., 2010. − С. 88−98.

36. Павленко, Т. Б. Тезаурус MeSH як основа лінгвістичного забезпечення АБІС медичних бібліотек : [доповідь] // Лінгвістичне забезпечення електронного каталогу в АБІС ІРБІС : матеріали «круглого столу», Харків, 13 квіт. 2010 р. / УІПА. – Х., 2010. – С. 36–50.

37. Белякова, Т. В. Распределённые фонды и сводный электронный каталог медицинских библиотек Украины : [доповідь] // Документознав-ство.

Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25 – 27 травня 2010 року. – К., 2010. – С. 46–48.

38. Шулика, О. Н. Опыт становления молодого специалиста-библиографа научной библиотеки медицинского университета : [доповідь] // «Короленківські читання 2009» : матеріали XII всеукр. наук.-практ., конф. 7 – 8 жовтня 2009 р. – Х., 2009. – С. 101–106.

39. Павленко, Т. Б. Что думают наши пользователи о современном информационном сервисе библиотеки // Г. С. Сковорода та проблеми формування особистості : матеріали наук.-практ. конф. в межах Великого проекту «Григорій Сковорода – 300». Харків, 18 – 19 жовт. 2007 р. / ХНТУСГ ім. П. Василенка. – Х., 2007. – С. 346–353.

40. Навчальна та наукова література – фундамент якісної освіти : анот. покажч. видань ХНМУ за 2005 – 2009 роки. – Х. : ХНМУ, 2010. – 144 с.

41. Матеріали Ювілейної конференції, присвяч. 90-річчю Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету, м. Харків, 27 жовтня 2010 року. – Х. : ХНМУ, 2010. – 52 с.

Т. Б. Бахмет

ХАРКІВСЬКА МІСЬКА МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНА БІБЛІОТЕКА ім. К. С. СТАНІСЛАВСЬКОГО: ШЛЯХ ВІД МАСОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ДО НАУКОВОЇ

Харківська міська спеціалізована музично-театральна бібліотека ім. К. Станіславського, відкрита в 1955 р., сьогодні є інформаційним та культурно-освітнім закладом у структурі масових бібліотек міста.

З 1955 р. бібліотека розвивалася з оглядом на виклики та необхідності суспільства, яке потребувало якісного фахового обслуговування спеціаліста-митця: згодом до МСМТБ ім. К. Станіславського прийшли читачі-студенти й учні шкіл мистецтв, яким була потрібна література для навчання. З того часу бібліотека автоматично включилася у навчально-виховний процес, здійснюючи його бібліотечний та інформаційно-бібліографічний супровід.

В. М. Айзенштадт, який був ініціатором створення бібліотеки, займався науковою діяльністю, підсвідомо будував книгозбірню саме як науковий заклад. Його погляди й уподобання мали вплив на якісний склад спеціалізованого фонду, до якого відбиралися видання з мистецтв – музики, театру, образотворчого мистецтва – і у більшості мали або нау-ковий, або науково-популярний характер.

Наукова діяльність є важливою ланкою не тільки в загальному процесі розвитку бібліотеки як наукового закладу, а й фактором розвитку вищої мистецької освіти в Харкові. Сьогодні МСМТБ користуються не тільки студенти і викладачі університету мистецтв, академії культури, академії дизайну і мистецтв, художнього і музичного училищ, училища культури, а й інженерно-економічного університету, університету ра-діоелектроніки, юридичної академії. Тому МСМТБ працює над вихованням користувача як гармонійної, морально досконалої і високоосвіченої особистості, фахівця, свідомого свого громадянського обов'язку, відкритого до інтелектуального, духовного і творчого розвитку.

Працівники МСМТБ пропагують та розкривають через книгу та інші документи загальнолюдські цінності, історичну, наукову та культурну спадщину, забезпечують якісне й оперативне бібліотечно-бібліографічне та інформаційне обслуговування студентів, аспірантів, викладачів, науковців та читачів інших категорій на основі доступу до своїх бібліотечних фондів та світових інформаційних ресурсів.

Формування бібліотечного фонду відбувається відповідно до навчальних і культурних запитів та інформаційних потреб користувачів. Бібліотека передплачує майже всі професійні періодичні видання України і Росії з питань мистецтва, яких немає у більшості бібліотек Харкова, чим забезпечується доступ фахівців і студентів до новітніх професійних знань. До фонду МСМТБ надходять також наукові збірки, вісники, матеріали наукових конференцій з ВНЗ Харкова та інших наукових закладів. Своїм користувачам бібліотека пропонує спеціалізовані фонди – великий масив української і світової драматургії (у тому числі і видання ВАПП), фонд газетних і журнальних вирізок з питань мистецтва, який створювався протягом 55 років, фонд рідкісних рукописів митців Харкова, фонд нотних видань і звуко- та відеозаписів, фонд краєзнавчих видань.

Створення і забезпечення систематичного поповнення сучасного довідково-бібліографічного апарату здійснюється на основі розкриття змісту видань. Усі примірники переглядаються і аналітично розписуються з докладними анотаціями, які допомагають користувачам користуватися каталогами і картотеками. У МСМТБ створено розгалужену систему каталогів і картотек за типами та видами видань: алфавітні та систематичні каталоги і картотеки книг, газетних і журнальних статей, нотних видань, звуко- та відеозаписів, драматургії, пісень, декорацій, портретів, репертуару самодіяльності, українських перекладів та ін. У складі довідково-бібліографічного апарату МСМТБ 9 алфавітних, 8 система-тичних каталогів з різних видів видань, 15 алфавітних, 5 систематичних, 5 предметних, жанрових, тематичних картотек, 3 авторські картотеки, 4 топографічні каталоги. Алфавітні каталоги: генеральний, музичної літератури нотного відділу, відділу мистецтв та художньої літератури, довідково-бібліографічного відділу, відділу рідкісної книги і рукописів, нотних видань нотного відділу та відділу рідкісних видань, звукозапису (в 2-х частинах: за композиторами і виконавцями). Систематичні каталоги: книг нотно-музичного відділу, книг відділу мистецтв та художньої літератури, книг довідково-бібліографічного відділу, відділу рідкісних книг і рукописів, драматургії, краєзнавчий каталог «Культура і мистецтво Харкова». Алфавітні картотеки: архівного фонду; персоналій, автографів; факсимільних і репринтних видань, екслібрисів; малоформатних видань; дореволюційних і радянських видавництв, картотека російської і української періодики XIX – початку XX ст., рідкісних харківських книжкових і нотних видань XIX – початку XX ст., іноземними мовами, портретів, рецензій, декорацій, репродукцій, назв художньої літератури, перекладів творів світової літератури українською мовою, пісень (за назвами), п’єс (за назвами). Систематичні картотеки: статей нотно-музичного відділу, відділу театрального та образотворчого мистецтва, відділу рідкісних видань і рукописів, «Що читати в літературно-художніх журналах». Предметні, тематичні, жанрові картотеки: алфавітно-предметна картотека «Швидка довідка»; тематична картотека репертуару для художньої самодіяльності, жанрова картотека репертуару для художнього читання, тематична картотека звукозаписів, «К. С. Станіславський»; музичнно-краєзнавча картотека; «Літопис життя і творчості Г. М. Хот-кевича»; картотеки театральних споруд та українських перекладів світової драматургії. Сьогодні МСМТБ докладає зусиль до створення за-гальнодоступного міського електронного каталогу.

Джерелами наукової діяльності МСМТБ є не тільки фонди та довідково-бібліографічний апарат, але й скарби інших бібліотек та архівів. Продуктом наукової діяльності є бібліографічні покажчики, статті у наукових періодичних виданнях, лекції, методичні та наукові заходи. Вимогами до створення документів є наукова новизна та практична цінність, яка має

ставати в пригоді науковцям вищої школи Харкова та інших міст України в наукових дослідженнях.

Перший науковий бібліографічний покажчик був створений у 1981 р. Це – видання «Харківському театру ляльок – 40 років», надруковане в кількості 30 примірників на ротапринті, підготовлене спільно з театром ляльок та інститутом культури. До сьогодні цей покажчик є єдиним бібліографічним посібником, присвяченим хар-ківському театру взагалі. У 90-х роках робота з підготовки бібліо-графічних посібників пожвавилася. Було видано посібники, присвячені письменнику Г. М. Хоткевичу (1994), фестивалю «Харківські асамблеї» (1996), драматургу З. Сагалову (1998), композитору М. Кармінському (2000), театрознавцю О. Чепалову (2000), краєзнавцю В. Берліну (2003). Бібліографічні матеріали, підготовлені бібліотекою, видавалися провідними науковими установами України. Так покажчик «Ф. Шопен» був підготовлений на замовлення Інституту музикознавства та надрукований в «Науковому віснику Національної академії музики, «Ф. Ліст» – у науковому збірнику «Ференц Ліст і проблеми синтезу мистецтв», виданому організаторами фестивалю «Харківські асамблеї», нотографія і бібліографія композитора М. Коляди була опублікована в книзі Г. О. Тюменєвої «Микола Коляда» (2002). Фундаментальні бібліографії, присвячені письменникам Б. Чичибабіну і Гр. Тютюннику, були опубліковані в збірках «Кончусь, останусь жив ли...: Борис Чичибабин. Раннее и позднее» (2002) та «Поговорити б, Григір, треба…» (2001).

Крім бібліографічних покажчиків, працівники МСМТБ ім. К. С. Ста-ніславського беруть участь у створенні наукових біографій для «Енциклопедії сучасної України» та інших довідників, здійснюють невеликі дослідження, пов’язані із забутими іменами видатних діячів культури.

До 50-річчя бібліотеки була підготовлена низка видань: рекламні та інформаційні буклети про бібліотеку, і найголовніше – наукова збірка, присвячена історії і сьогоденню МСМТБ ім. К. С. Станіславського – «Переступи порог библиотеки» (2006). До збірки увійшли історичний нарис про бібліотеку з бібліографічним списком публікацій, розділ з інформацією про працівників та їхній творчий доробок. Меморіальна частина збірки містить спогади про роботу бібліотеки в різні часи, її керівників – В. Айзенштадта, Л. Чудновську, С. Славуцьку, бібліографа Е. Беркович та інших працівників, які створювали заклад. Окрема частина збірки – краєзнавчі та бібліографічні дослідження. Матеріали про харківський театр «Веселий пролетар», долю князів Святополк-Мирських, про репресованого композитора Оттомара Берндта, забуту актрису Пряженківську, режисера Леся Дубовика воскрешають забуті сторінки історії мистецтва Харкова.

За відсутністю видавничої бази бібліографічні покажчики і списки літератури, створені працівниками МСМТБ ім. К. С. Станіславського, видавалися коштом замовників або за допомогою спонсорів. Сьогодні більшість із створених бібліотекою покажчиків існує тільки в електронному варіанті виставленому на сайті бібліотеки, який, також є бібліотечною розробкою. Завдяки цьому до бібліографічних робіт МСМТБ ім. К. С. Станіславського мають доступ зацікавлені користувачі з усього світу. Наприклад, 18 лютого 1997 р. син письменника О. Ольжича, побачивши на новоствореному сайті покажчик про свого батька, схвильовано відгукнувся: «Тільки-но я знайшов вашу web-сторінку й бажаю поздоровити авторів зі створенням чудової за оформленням та змістом сторінки… Там сказано, що працівники Довідково-бібліо-графічного відділу Музично-театральної бібліотеки ім. К. С. Станіслав-ського створили бібліографічний довідник про поета О. Ольжича. Ця інформація збудила мою найжвавішу цікавість…».

У 2010 р. працівники бібліотеки підготували кілька окремих видань і публікацій у наукових збірках. Зокрема, вийшли збірки «Харьков. Трудное слово "Победа"», складена О. Довженко та «Наш Шаляпін: Харків у долі генія», підготовлена Т. Бахмет та Ю. Дерев'янко, статті Т. Бахмет про польського композитора К. Горського у четвертому випуску польського альманаху та про художника А. Кринського у черговому випуску «Слобожанських читань». Незабаром вийде дослідження О. Довженко, присвячене топоніміці Харкова.

Працівники бібліотеки беруть участь у багатьох наукових заходах, які проводяться Харківською державною науковою бібліотекою ім. В. Г. Короленка, Управлінням культури Харкова, Міністерством культури України, бувають і в інших регіонах України. Останнім часом це були «Слобожанські читання», «Короленківські читання» в Харкові, «Воронцовські читання» в Криму, міжнародна конференція IKOMOS (Міжнародного Комітету із захисту культурного надбання) в Ялті, міжнародний фестиваль «Сергій Рахманінов і українська культура», міжнародні конференції Польського Дому в Харкові та ін.

У бібліотеці працює система бібліографічного інформування спеціалістів. Списки нових надходжень отримують усі музичні школи та школи мистецтв міста, фахівці мають можливість отримувати інформа-цію за обраною темою індивідуально. За кожним користувачем за-кріплений куратор-спеціаліст бібліотеки, який здійснює добір і розсилку інформації.

Таким чином наукова діяльність бібліотеки реалізується шляхом: розширення бібліотечно-інформаційних послуг та підвищення їх якості на основі використання комп'ютерної техніки, інформаційних технологій і телекомунікаційного зв'язку; здійснення самостійно та спільно з іншими

організаціями й установами науково-дослідної роботи на основі наукового вивчення фондів бібліотеки та найбільш широкого розкриття їхнього змісту для читачів; координації діяльності бібліотеки з іншими бібліотечно-інформаційними установами та громадськими організаціями; бібліографування творчого доробку харківських митців, створення довідково-бібліографічного апарату, укладання та видання бібліографічних покажчиків та списків літератури; участі в наукових конференціях, семінарах, презентаціях у бібліотеці та інших закладах; вивчення думок користувачів та бібліотечних працівників, аналізу діяльності підрозділів бібліотеки й окремих процесів для вдосконалення роботи бібліотеки; проведення методичних спецсемінарів для фахівців дитячої мистецької освіти; підготовки статей для спеціальних довідників на сучасному науковому рівні.

Під час наукової діяльності працівники використовують загально-наукові методи – описовий, класифікаційний, концептуального й поком-понентного аналізу, синтезу, індукції, дедукції, абстрагування та спе-ціальні науково-практичні методики, зумовлені об'єктами дослідження: емпіричний, логічний, метод аналітико-синтетичної поелементної обробки документа (індексування, систематизація, предметизація, анотування, реферування, використання УДК та ББК) та метод аналогії.

Працівники бібліотеки здійснюють наукову діяльність відповідно до завдань, які стоять перед спеціалізованим закладом. Вони мають високий професійний рівень і відповідну кваліфікацію: у бібліотеці працюють фахівці, які зазвичай мають дві освіти – бібліотечну і фахову (музи-кознавчу, театрознавчу, літературознавчу). Це кадри, здатні вирішувати будь-які наукові завдання. Однак сьогодні бібліотека не має ані повноважень, ані відповідної структури для такої роботи – ні наукового відділу, ні керівництва, тож наукова діяльність є добровільним внеском у розвиток бібліотеки на користь її читачам. Оскільки МСМТБ ім. К. С. Ста-ніславського має майже всі складові наукового закладу – високо-кваліфіковані кадри, науково-бібліографічну діяльність, наукові видання, матеріальну базу (на жаль, відсутня видавнича база). Вважаємо, що набуття нею наукового статусу є тільки справою часу.

А. В. Шемаева

РОЛЬ БИБЛИОТЕЧНЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ

ОРГАНИЗАЦИЙ В ФОРМИРОВАНИИ НАУЧНОГО ПОТЕНЦИАЛА БИБЛИОТЕК ХАРЬКОВА

Происходящие в обществе изменения являются мощным фактором трансформации современных библиотек, в значительной степени влияющим на выбор их миссии и социальных функций, подходов к формированию библиотечно-информационных ресурсов и обслуживания пользователей, развитию библиотечных технологий и персонала, модернизации традиционных и освоению новых направлений биб-лиотечной деятельности.

Важное место в обосновании изменений, подготовке и реализации библиотечных программ и проектов на различных уровнях их организации занимают профессиональные объединения, которые получили значительное развитие как противовес административным структурам. Выделяют две группы таких объединений. К первой относят неформальные сообщества – научные школы и незримые колледжи, ко второй – профессиональные общества и ассоциации, чаще всего имеющие юридический статус. Профессиональные общества в различных областях деятельности являются признанной международной формой объединения всех заинтересованных лиц.

Самостоятельные независимые библиотечные общества и ассоциации получили развитие в конце XIX в. Как известно, старейшими являются Американская библиотечная ассоциация (1876) и Библиотечная ассоциация Великобритании (1877). В последующие годы были созданы библиотечные ассоциации в Литве, России, Украине, Белоруссии и других странах. Общей целью этих организаций является стремление к единству и консолидации сил и, как следствие, к объединению разрозненных составных частей библиотечного социального института в единую, эффективно действующую структуру на основе теоретико-практического обоснования.

В Украине значительная роль в становлении и развитии библиотечных коммуникаций в рамках объединений принадлежит Л. Б. Хавкиной. Именно она была инициатором установления и развития плодотворного сотрудничества украинских, в частности харьковских библиотекарей, с Российским библиологическим обществом (С.-Петербург), Российским библиографическим обществом (Москва), Обществом библиотековедения (Москва); способствовала расширению связей с библиотеками США, Германии, Голландии, Австрии и других стран; создала филиал Российского библиотечного общества (февраль 1917 г.),

пункт записи в которой находился при Харьковской общественной библиотеке (ныне ХГНБ им. В. Г. Короленко).

Однако особенности социально-политического развития в Украине оказали значительное влияние на деятельность профессиональных библиотечных объединений. Репрессивная политика власти, усиление централизации в управлении во всех сферах деятельности привели к фактическому исчезновению библиотечных ассоциаций и приостанов-лению деятельности библиотечных объединений.

В 80 – 90-х годах XX в. создаются новые условия для организации библиотечных ассоциаций с целью преодоления кризисных явлений в библиотечной сфере, выявления и оценки проблемных ситуаций, совместного поиска для решения возникших проблем. Именно в этот период отмечается новый всплеск организации профессиональных библиотечных объединений на международном, национальном и региональном уровнях. В Харькове с 1990 г. начинает свою де-ятельность Харьковское библиотечное общество (ХБО), из которого в 1992 г. выделяется Ассоциация современных информационно-биб-лиотечных технологий (АСИБТ). В формировании этих объединений значительная роль принадлежит преподавателям Харьковской го-сударственной академии культуры, сотрудникам ведущих библиотек региона – Харьковской государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко, Харьковской областной универсальной научной библиотеки, научных библиотек ведущих высших учебных заведений Харькова.

Возникновение независимых от управленческих инстанций библиотечных обществ и ассоциаций стало свидетельством разрыва между хранителями норм официальной библиотечной идеологии и носителями нового профессионального сознания. Основной целью их деятельности стало повышение роли и престижа библиотеки в обществе, отстаивание интересов библиотек и библиотекарей, установление взаимодействия с государственными, ведомственными органами, учебными заведениями, общественными организациями, творческими союзами, отдельными организациями и учреждениями. ХБО и АСИБТ предусматривают "объединение и концентрацию усилий специалистов в области библиотечного дела и современных технологий для создания региональной компьютерной информационно-библиотечной сети, а также всемерное содействие прогрессу в социальной и культурной сферах за счет повышения роли библиотек в информатизации общества, в повышении профессионального уровня работников библиотек и информационной культуры пользователей, в расширении межрегио-нальных и международных связей". Именно поэтому объединения оказывают существенное влияние на формирование научного потенциала библиотек.

Следует отметить, что в настоящее время выделяют следующие формы библиотечных объединений: альянсы, ассоциации, консорциумы, корпорации, общества, партнерства, союзы. Основаниями для их

классификации могут служить: цель общественной деятельности, срок действия, юридический статус, характер членства, объединяемые ресурсы, территориальный охват, профиль, разнообразие организационно-правовых форм собственности участников, наличие финансовой деятельности. Библиотечное общество – это форма сотрудничества, которая может иметь как общие профессиональные, так и узкие специальные цели, носит постоянный характер, чаще всего имеет юридический статус, преимущественно имеет смешанный тип членства, объединяет интеллектуальные ресурсы членов и действует на региональном уровне. Общество объединяет участников с разной организационно-правовой формой собственности, которые платят членские взносы.

Для деятельности ХБО и АСИБТ, как для любой структуры, характерны подъемы и спады. Эти организации являются фактором развития библиотечной профессии и усовершенствования библиотечного обслуживания; средством развития межбиблиотечного взаимопонимания, сотрудничества; коммуникаций; в первую очередь путем проведения дискуссий, совместных исследований и разработок во всех областях библиотечной деятельности. Среди основных направлений формирования научного потенциала библиотек Харькова можно выделить: повышение квалификации; проектную деятельность; разработку руководств; обмен опытом; организацию конференций, семинаров.

Значительное влияние на формирование научного потенциала библиотек Харькова оказала проектная деятельность ХБО и АСИБТ. В течение 1994 – 2006 гг. было разработано и реализовано более 25 проектов, направленных на: компьютеризацию и автоматизацию биб-лиотечно-библиографических процессов; проведение профессиональных стажировок для специалистов в ведущих информационно-библиотечных центрах Европы и США; организацию цикла международных семинаров и конференций (при финансовой поддержке МФВ, Евразии, IREX).

Одним из самых распространенных способов, организации общения внутри сообщества и обмена результатами научно-исследовательской работы является проведение семинаров, конференций. ХБО и АСИБТ на базе библиотек и организаций – их членов – только за последнее время был проведен цикл конференций и семинаров, на которых обсуждались проблемы взаимодействия: «Инновационные технологии XXI ст. Создание корпоративных объединений» (2005); «Библиотечно-информационное партнерство: от локальных сетей к глобальным» (2006); «Библиотеки в сохранении и использовании документально-информационного ресурса» (2007); «Библиотеки и книжный рынок: пути взаимодействия» (2008); «Каталоги и информационный сервис» (2009).

Актуальными направлениями современного периода деятельности харьковских общественных организаций являются: внедрение со-временной технологии формирования, интеграции и использования информационно-библиотечных ресурсов с целью обеспечения инфор-мацией организаций и населения региона на уровне мировых стандартов и требований; создание комфортных условий для свободного и оперативного доступа потребителей к региональной, национальной и мировой информации; развитие исторически сложившегося типа библиотек путем организационно-управленческих, технологических изменений и решений; обеспечение профессионального и личностного роста персонала библиотек региона; развитие взаимосвязей библиотечной системы с другими информационными системами: издательствами, музеями, архивами, центрами НТИ и т. д.

Архиважным направлением является усиление связей ХБО и АСИБТ с Украинской библиотечной ассоциацией. Давно назрела необходимость проведения перевыборов в наших профессиональных объединениях. Уже несколько лет ХБО не имеет председателя, работает только методическая секция при ХГНБ, которая ежеквартально собирает представителей различных библиотек. Поэтому остро стоит вопрос избрания председателя, нового состава правления Харьковского библиотечного общества, проведение отчетно-выборной конференции ассоциации, определение новых целей, задач и направления деятельности харьковских биб-лиотечных объединений и вступление в УБА на правах коллективного члена. Активизация взаимодействия с УБА могла бы существенно содействовать повышению уровня библиотековедческих научных исследований, развитию библиотечной профессии в целом, ознакомлению библиотечной общественности с современными и зарубежными теоретическими концепциями и практическими достижениям, участию библиотек Харьковщины в мероприятиях, проводимых УБА.

В. В. Сафонова

ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА І ГРОМАДСЬКИЙ БІБЛІОТЕЧНИЙ РУХ

Сьогодні ми часто говоримо: бібліотека має побачити і відчути своє місце серед громади. Одним із шляхів, що ведуть до втілення цієї мети, мислиться співпраця фахівців бібліотечної справи в межах професійного об'єднання, активізація громадського професійного руху.

Нагадаємо, що розвиток професії і її захист – головна мета будь-якого професійного об'єднання, у тому числі і бібліотечного. Яким чином ми, харків'яни, наближались до того ідеалу? Історія розвитку біб-ліотечного руху у нашому регіоні пов'язана з діяльністю декількох громадських організацій. Визначимо основні складові цього процесу, на яких закцентовано увагу. А також прослідкуємо, яке місце у тому процесі займала наша бібліотека.

1. Діяльність комітету із влаштування сільських бібліотек і народних читалень ХТГ, його роль у формуванні бібліотечної мережі регіону і розвитку професії – кінець XIX – початок XX ст.

2. Участь наукового співтовариства міста у роботі російських бібліотечних товариств – початок минулого століття. Робота Харківської філії РБТ.

3. Започаткування бібліотечних об'єднань 20-х років минулого століття, зокрема, на базі ХДБ.

4. Процеси національного відродження і демократизації сус-пільства початку 90-х років XX ст. і, як наслідок, створення регіональних бібліотечних об'єднань, зокрема ХБТ.

5. Що ми можемо зробити сьогодні у напрямку активізації громадського бібліотечного руху?

Отже, у 1869 р. було засноване Харківське товариство поширення грамотності (ХТГ). У статуті товариства зазначалося, що головною метою діяльності організації є «посильне розповсюдження грамотності і початкових корисних знань у рамках, дозволених урядом» [16]. Це було перше громадське об'єднання, діяльність якого сприяла створенню бібліотечної мережі і, згодом, розвитку бібліотечної справи на Харківщині. Серед комітетів товариства в контексті теми найбільшу зацікавленість викликає Комітет із влаштування сільських бібліотек, який було створено у 1894 р. за пропозицією професора Харківського університету фізіолога В. Я. Данилевського. За замовленням громад або з власної ініціативи комітет надавав допомогу повітовим земським управам, а також сільським громадам. Комітет надавав методичну допомогу з питань влаштування бібліотек і безплатних читалень на селі, безпосередньо вирішував питання формування бібліотечних фондів, разом з видавничим комітетом ХТГ працював над зразковими каталогами книг для бібліотек, які ви-користовувались у різних регіонах Росії [6]. Комітет також складав інструкції для сільських

бібліотекарів, правила для читачів, вирішував питання забезпечення бібліотек канцтоварами, меблями. Налагодження ділових контактів з видавничими фірмами та книготорговцями теж входило в компетенцію комітету. Доречно відзначити і той факт, що комітет щедро фінансувався Харківським губернським земством [6, 7].

Членами ХТГ були О. А. Дідріхсон, Л. Б. Хавкіна, Д. І. Багалій. Імена цих людей тісно пов'язані і з історією нашої бібліотеки. Олександр Адольфович Дідріхсон – один із перших співробітників відділу бібліотекознавства, що був заснований Л. Б. Хавкіною у 1903. У ХТГ Дідріхсон певний час займав керівну посаду («тов. председателя»), брав участь у розробці нового статуту товариства (1910). Дмитро Іванович Багалій, як відомо, був членом правління Харківської громадської бібліотеки (ХГБ) (1889, 1890), потім – головою правління ХГБ (1893 – 1906). Водночас Багалій – почесний член ХТГ – тривалий час керував його видавничим комітетом (1891 – 1904). Любов Борисівна Хавкіна брала участь у роботі кількох комітетів ХТГ, у т. ч. видавничого. У 1917 р. вона – уповноважений представник інтересів ХТГ в Університеті Шанявського у Москві. З 1917 по 1920-й рік – член ревізійної комісії ХТГ [24].

Представники ХТГ були учасниками Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи, що відбувся у Санкт-Петербурзі у червні 1911 р. О. А. Дідріхсон, К. І. Рубинський, Д. П. Міллер, І. Д. Єзерський, І. Б. Дриженко та С. С. Жилкін були делегатами від ХТГ. І. Д. Єзерський доповідав про теорію і практику алфавітної розстановки книг, І. Б. Дриженко та С. С. Жилкін – про проблеми бібліотечної статистики [10]. У 1918 р. з ініціативи ХТГ у Харкові було відкрито курси з бібліотечної справи. Це була реальна можливість для працівників різних бібліотек підвищувати свій професійний рівень. Практичні заняття проводились у ХГБ. Лекції читали К. І. Рубинський, Л. Б. Хавкіна, О. А. Дідріхсон та ін. [18].

Таким чином, ХТГ відіграло позитивну роль у розвитку бібліотечної справи, а саме: консолідувало значну частину інтелігенції Харкова, що в свою чергу сприяло подальшому розвитку бібліотечного руху. У межах ХТГ здійснювали благодійницьку діяльність харківські промисловці, купці, банкіри. Згуртованість певної частини харків'ян значно вплинула на подальше утворення тієї платформи, на якій будувалася бібліотечна мережа нашого регіону і формувалася та розвивалася наша професія.

Представники наукової інтелігенції міста брали участь у роботі громадських професійних організацій, що працювали у С.-Петербурзі і Москві. Насамперед – це Товариство бібліотекознавства (С.-Петербург). Його учасниками були Л. Б. Хавкіна, члени правління Харківської

громадської бібліотеки Михайло Олексійович Маслов, Михайло Іванович Антоконенко, Михайло Михайлович Пінто. Їхні імена згадуються у списках членів цього товариства на сторінках журналу «Бібліотекар» за 1911 – 1912 роки [8]. У діяльності Товариства бібліотекознавства брали участь К. І. Рубинський, бібліотекар Харківського університету, Д. П. Міллер, помічник бібліотекаря цього ж університету, П. М. Сукачов, член правління Ізюмської громадської бібліотеки [9].

Отже, можна стверджувати про наявність тривалих взаємних контактів ХТГ, ХГБ, Товариства бібліотекознавства (СПб), що сприяло активізації громадського бібліотечного руху в регіоні.

Видатна роль у зазначеному процесі належить Л. Б. Хавкіній. Про увагу, яку Любов Борисівна приділяла розгортанню бібліотечного руху, свідчить її висловлювання: «... вместе с ростом библиотечного движения выдвигается значение библиотекаря, как специалиста своего дела, как культурного и общественного работника». «Особенно важным является сплочение разрозненных библиотечных работников и единение с живыми общественными силами страны: только этим путем создается подлинное библиотечное движение», – пише Любов Борисівна у 1917 р. [13].

Наведемо ще кілька цікавих фактів у контексті нашої теми. Після заснування у 1916 р. у Москві Російського бібліотечного товариства Любов Борисівна була обрана його головою, брала участь у роботі над статутом. Хавкіна очолювала товариство до його ліквідації у вересні 1921 р. і доклала чимало зусиль до посилення його впливу на теренах країни. З її ініціативи одну із філій Товариства було відкрито у Харкові. В Україні це було єдиним відділенням, інші містилися в Оренбурзі, Самарі, Нижньому Новгороді [13].

Харківська філія Товариства об’єднала працівників громадської, університетської бібліотек, а також народних читалень [24]. 15 вересня 1918 р. (газета «Южный край») надрукувала повідомлення під назвою «В библиотечном обществе». Йдеться про створення при ХГБ спеціальної комісії, що здійснює запис до Харківського відділення Російського бібліотечного товариства [11]. Згадана замітка дає детальне уявлення і про те, чим займалася харківська філія Товариства. Філія опікувалася проведенням регіонального (губернського) бібліотечного з’їзду: «…Изыскать средства решено путем обращения к гор. управлению, земствам, общественным и кооперативным учреждениям, причем тем или иным исходом ходатайства определяется судьба проектируемого съезда». Тож, питання консолідації громадських сил були у центрі уваги Харківської філії. Відомо також, що при Харківській громадській бібліотеці працював штаб комітету з організації губернського бібліотечного з’їзду. Із того ж повідомлення дізнаємося, що в

межах підготовки до з'їзду філія пропонує провести «неделю книги», і головна мета заходу – пропагування користі бібліотек, читання і книг взагалі. Привертається увага і до факту кризового становища бібліотек Харкова, а також відсутності, цитуємо: «в широких кругах понимания культурной ценности книги, бережного отношения к ней и к учреждениям, хранящим книгу» [11].

Діяльність харківської філії Російського бібліотечного товариства потребує подальшого дослідження. Але в будь-якому разі можна припустити, що вона прагнула охопити весь спектр проблем тогочасного буття бібліотек Харківщини. Так, у газеті «Южный край» за 26 вересня 1916 р. у замітці, присвяченій ювілею Харківської громадської бібліотеки, І. Дриженко (член ХГБ) дає оцінку її роботи й аналізує бібліотечну статистику [12]. Особливої уваги заслуговує одна теза доповідача, що, на наш погляд, пропонує найефективніший підхід до розвитку бібліотечної справи в цілому: замість захоплення «статистичними змаганнями» звернути першочергову увагу на справжнє призначення бібліотеки, а це – не підвищення показників, зокрема кількості абонентів, а створення ситуації, коли кожний, хто приходить до бібліотеки, отримує потрібну йому книгу. І звідси – необхідність внесення коректив у бібліотечне мислення взагалі. Навчити бібліотечного працівника правильно мислити – ось чергове завдання Російського бібліотечного товариства, вважає Дриженко.

На початку 20-х років ХХ ст. громадський бібліотечний рух набув інших якостей. Для цього періоду характерне виникнення регіональних бібліотечних об'єднань, про що свідчить інформація у фахових виданнях «Красный библиотекарь», «Бібліологічні вісті». В окремих рубриках або у хроніці публікуються численні повідомлення про заснування, а потім і про діяльність бібліотечних товариств, у тому числі і на теренах України. Поступово такі товариства створюються в Одесі, Симферополі, Євпаторії, Києві, Херсоні, Миколаєві, Кіровограді, в тому числі і в Харківській області.

Розглянемо, в якому форматі працювали ці організації і яка їхня головна заслуга. Насамперед вони виконували роль джерела постачання фахової інформації, бо професійна література ще не мала достатнього розповсюдження. Працювали гуртки, секції (з вивчення книги, роботи з дітьми і т. ін.), де бібліотекарі підвищували свій професійний рівень. Робота кожної секції здійснювалася за певним планом. Учасники секції самостійно працювали над темою чергового семінару, а на семінарах відбувалося колегіальне обговорення [20].

Доречно нагадати і той факт, що у 1922 р. на базі дитячого відділу Харківської державної бібліотеки ім. В. Г. Короленка (так тоді називалася ХГБ) працював «гурток дитячих бібліотекарів з перегляду дитячих книжок»,

а у 1925 р. він трансформувався в об'єднання бібліотекарів дитячих бібліотек Харкова [22]. Ця фахова організація займалася питаннями комплектування дитячих бібліотек, проводила семінари, спрямовані на вдосконалення роботи з дітьми, і що найголовніше – здійснювала «перепідготовку» бібліотекарів. Робота об'єднання сприяла зміцненню зв'язків з навчальними закладами області. Об'єднання також контактувало з дитячими бібліотеками Києва, співпрацювало з відділом дитячого читання Інституту методів позашкільної роботи (Москва), надаючи матеріали про свої дослідження з вивчення читацьких запитів тощо [22].

У червні 1926 р. Харківська державна бібліотека стала штабом Першого Всеукраїнського бібліотечного з'їзду. Консультаційний відділ ХДБ на чолі з Борисом Йосиповичем Боровичем брав активну участь у підготовці з'їзду, спільно з оргбюро з'їзду працював над його програмою. Особливий резонанс викликала доповідь Боровича «Предметний каталог», заслухана на засіданні політосвітсекції [15]. Полеміка, що виникла між Б. Й. Боровичем та Д. А. Баликою з приводу поглядів на функції та роль предметного каталогу викликала жвавий інтерес учасників з'їзду (Б. Й. Борович був учасником багатьох бібліотечних форумів того часу: бібліографічних з'їздів, конференцій наукових бібліотек, семінарів бібліотечних об'єднань, де відстоював свої розробки щодо предметного каталогу, впровадження їх у бібліотечну практику).

Наведені приклади (а це далеко не вичерпна інформація) свідчать про те, що ХДНБ знаходилась в епіцентрі процесів формування і розвитку регіонального громадського бібліотечного руху.

Згодом, наприкінці 20-х – початку 30-х років, з відомих історичних обставин більшість бібліотечних об'єднань припинили свою роботу, а ті що залишалися, працювали під жорстким контролем влади. Подальші роки не сприяли розвитку громадського бібліотечного руху. Відновлення цього процесу почалось лише в останнє десятиріччя минулого століття.

90-ті роки XX ст. – період національного відродження і демократизації суспільства. Активізується і громадський бібліотечний рух в Україні, а з тим і у Харкові. Перед бібліотекарями з певною гостротою постає завдання формування і розвитку професійної самосвідомості, незалежної від директив і вказівок "зверху". Постає питання пред-ставництва бібліотечної галузі в органах влади, зокрема місцевих, бо від цього залежав розвиток регіональної бібліотечної справи як цілісної системи [27]. Бібліотечна система набуває нових якостей як елемент правової держави і громадянського суспільства. Інтелектуальна свобода, відхід від цензури – все це мало втілюватися у реальне життя громади, де неабияку роль мали

відігравати і бібліотекарі. За таких умов створювалися бібліотечні товариства у Харкові, а також у Донецьку, Києві, Миколаєві і Херсоні.

Бібліотечна мережа Харкова й області на той час становила сукупність бібліотек різних типів і різного відомчого підпорядкування. З'являються розробки щодо комплексного розвитку бібліотечних ресурсів регіону, порушуються питання про подальший розвиток і зміцнення міжвідомчих зв'язків бібліотек на всіх рівнях, у т. ч. регіональному. Багато зусиль було докладено до розробки питань бібліотечної інтеграції доцентом ХДІК О. М. Хропачем [28].

Зароджується ідея створення Харківського бібліотечного товариства (ХБТ), що стає першим бібліотечним товариством в Україні. У березні 1990 р. відбувається установча конференція товариства, ХДНБ ім. В. Г. Короленка – у числі засновників ХБТ. На конференції було затверджено статут ХБТ як самостійної регіональної професійної організації бібліотекарів, прийнято низку резолюцій і звернення до громадян області. Головою було обрано О. М. Хропача [2]. Головними завданнями ХБТ проголошувало захист соціальних і економічних прав бібліотекарів, демократизацію управління галуззю (ХБТ – як професійний орган самоуправління). Товариство зобов'язувалося захищати права читачів щодо вільного доступу до книги, сприяти кращому використанню бібліотечних ресурсів у регіоні [3, 4, 5].

У 1997 р. при ХБТ було відкрито Секцію науково-методичної роботи, що визнавала своїм головним завданням взаємодію методичних служб різних систем і відомств та громадських об'єднань. Секція працює і зараз при науково-методичному відділі ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

Але скажемо відверто, що на сьогодні чимала кількість завдань ХБТ, що проголошувалися у 90-х роках, залишилася не виконаною. Так, за допомогою комісій і секцій планувалося здійснювати соціально-правовий захист бібліотек та бібліотекарів, займатися пропагуванням (рекламою) Товариства, підтримкою зовнішніх зв'язків [29]. Головне, що Товариство по суті залишається об'єднанням бібліотек, а не бібліотекарів. Тобто, його діяльність спрямована на координацію роботи бібліотек у регіоні. Але цього замало.

В ідеалі професійне бібліотечне об'єднання – це обмін професійним досвідом, проведення конференцій і семінарів, видавнича діяльність, протистояння цензурі, захист інтелектуальної свободи, прав людини, власне лобістська діяльність, що дає значний ефект для подальшого розвитку не тільки бібліотечної справи, а й суспільства в цілому. Участь у законотворчому процесі, взаємодія з органами влади – значна складова

діяльності громадських бібліотечних об'єднань. Це свого роду профспілка, бо бере на себе захист і контроль за матеріальним станом бібліотекарів, вирішення проблем їхнього працевлаштування. Можна розширити і це коло. Виходячи з цього, час потребує:

- більш тісних контактів з органами місцевої влади, благодійними фондами;

- спрямувати партнерську діяльність на поєднання зусиль із видавцями регіону, книготорговельною мережею, спеціалістами архівів, науковцями, всіма, хто не байдужий до інтелектуального, культурного розвитку регіону;

- вивчення досвіду зарубіжних колег, які об'єдналися у професійні групи (особливо регіонального рівня);

- налагодження співпраці з місцевими ЗМІ – постійної, тривалої як стимулу до активізації своєї діяльності;

- здійснення консультативної допомоги колегам з правових питань, створення регіональної служби професійного працевлаштування – організація такої діяльності може вивести регіональне бібліотечне товариство на сучасний рівень функціонування.

Фінансова підтримка бібліотечних установ, питання фандрейзінгу (в тому числі обмін досвідом) також мусять бути у фокусі першочергової уваги бібліотечного товариства.

Та найголовніше, на нашу думку, – шлях до вирішення проблеми місця бібліотеки у суспільстві знаходиться у площині інтелектуального, освітнього, культурного рівня кожного працівника, з цього починається рівень, престиж і ім'я бібліотеки. І цими ж «показниками» він і закінчується. Впевнено можна сказати, що участь у роботі саме регіонального фахового товариства надасть нам додаткові шанси ставати кращими професіоналами, а врешті-решт і тією частиною громади, на яку можна дивитись як на інтелектуальний потенціал свого регіону, у певному сенсі взірець для інших.

Література

1. Пашкова, В. С. Національні бібліотечні асоціації : 1876 – 2008. – Х.: Акта, 2009. – 336 с.

2. Хропач, О. М. Перше бібліотечне товариство на Україні // Бібліотекознавство і бібліографія : респ. міжвід. наук.-метод. зб. – Х., 1991. – Вип. 30. – С.135.

3. Хропач, О. М. Статутні основи регіонального бібліотечного товариства. – Х., 1991. – 12 с. – [Машинопис].

4. Хропач, О. М. Статут Харківського бібліотечного товариства. – Х., 1991. – 8 с.

5. Хропач, А. Н. Пути выхода из кризиса // Библиотека. – 1992. – № 7 – 8. – С. 17–18.

6. Єрофеєва, Г. М. Роль органів місцевого самоврядування та бібліотечної громадськості у становленні та розвитку бібліотек Харківщини (історичний аспект) // Короленківські читання : матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ 8 жовт. 1998 р. – Х., 1998. – С. 68–73.

7. Бібліотечна справа Харківщини до 1917 року: бібліогр. посіб. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад. Г. М. Єрофеєва. – Х., 1999. – 274 с.

8. Отчет о деятельности Общества Библиотековедения за III (1910) год // Библиотекарь. – 1911. – Вып. 2. – С. 245–280.

9. Отчет Общества Библиотековедения за четвертый (1911) год // Библиотекарь. – 1912. – Т. 3, вип.2. – С. 141–184.

10. Итоги Первого Всероссийского Съезда по библиотечному делу. Обзор работ II секции Съезда (общественные и народные библиотеки) // Библиотекарь. – 1911. – Вып. 3. – С. 307–327.

11. В библиотечном Обществе // Юж. край. – 1918. – 15 сент. – С. 4.

12. В день юбилея // Юж. край. – 1916. – 26 сент. – С. 3.

13. Хавкина, Л. Б. Руководство для небольших библиотек. – М., 1917. – С. 239–240.

14. [Хроніка] // Бібліол. вісті. – 1925. – № 1 – 2 (8 – 9). – С. 163.

15. Всеукраинский библиотечный съезд // Крас. библиотекарь. – 1926. – № 7. – С. 65–66.

16. Коломієць, Т. В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869 – 1920 рр.). – Х.: Консум, 1998. – 192 с.

17. Кізченко, В. І. Діяльність Харківського товариства поширення в народі грамотності / В. І. Кізченко, А. П. Ткачук // Укр. іст. журн. – 1985. – № 12. – С. 81–87.

18. Березюк, Н. М. К. И. Рубинский : библиотекарь, библиотековед, библиограф (1860 – 1930). – Х., 2010. – С.75.

19. Коробкина, Т. Е. Библиотечное общественное движение в России в 1910-е и 1990-е гг.: постановка проблемы // Библиотековедение : вчера, сегодня, завтра : тез. докл. и сообщ. науч. конф., Москва, 23 – 25 апр. 1996 г. – М., 1996. – Ч. 1. – С. 61–63.

20. Трач, Ю. Фахові товариства та їх роль у професійному розвитку бібліотекарів України в 20-ті роки // Вісн. Книжк. палати. – 1998. – № 12. – С. 26–29.

21. Трач, Ю. В. Сучасні концепції і напрями професіоналізації дипломованих фахівців у системі бібліотечних об'єднань України // Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні : зб. наук. пр. – К., 2000. – С. 86–91.

22. Черевко, А. О. З історії становлення і розвитку методичної ро-боти ХДНБ ім. В. Г. Короленка (1903 – 1931) // Історія ХДНБ ім. В. Г. Ко-роленка: пошуки, дослідження, відкриття: зб. наук. ст. – Х., 1996. – Вип. 1. – С. 46–58.

23. Куніч, О. П. Методична робота ХДНБ ім. В. Г. Короленка : становлення, тенденції розвитку // Методична діяльність бібліотек : традиції, інновації, перспективи : матеріали регіон. наук.-практ. конф. 2 листоп. 2004 р. – Х., 2005. – С. 3–39.

24. Перепеча, А. М. Л. Б. Хавкіна і Харківська громадська бібліотека / А. М. Перепеча, С. Б. Шоломова // Бібліотекознавець Любов Борисівна Хавкіна: харк. період діяльності (1888 – 1918): зб. матеріалів. – Х., 2004. – С. 33–43.

25. Капустіна, Н. І. Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотекарів: погляд через 80 років // Короленківські читання: матеріали наук.- практ. конф. ХДНБ 6 жовт. 2006 р. – Х., 2006. – С. 61 – 67.

26. Танько, О. Історія та сьогодення Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка // Бібліотеки України загальнодержавного значення : історія і сучасність : зб. ст. – К., 2007. – С. 211–230.

27. Басов, С. А. Управление библиотечным делом : от монополии на власть – к разделению властей // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1990. – № 7. – С. 3–11.

28. Хропач, О. М. Актуальні питання системної організації бібліотечного обслуговування населення // Короленківські читання : ма-теріали наук.-практ. конф. ХДНБ 8 жовт. 1998 р. – Х., 1998. – С. 56 – 59.

29. Хропач, А. Н. Найдено согласие при создании первого библиотечного общества на Украине // Библиотекарь. – 1990. – № 6. – С. 36–37.

Н. М. Березюк

К. И. РУБИНСКИЙ: ЛИЧНОСТЬ НА ФОНЕ ИСТОРИИ
(К 150-летию со дня рождения)

Библиотека является фактором человеческой культуры… Много раз человеческая культура подвергалась опасности полного унич-тожения, и своим спасением, своим возрождением она обязана была ни чему иному, как сохранению письменных памятников и книг в библиотеках.

К. И. Рубинский

Как бы не изменилась библиотека, ее сущность неотделима от судеб личностей, руководивших ею. Именно руководитель библиотеки опре-делял и определяет ее лицо, повороты ее судьбы.

Лицом библиотеки Харьковского университета начала XX в. был Константин Иванович Рубинский. Его интеллект, профессиональные качества, авторитет в библиотечной среде в значительной степени определяли уровень работы руководимой им библиотеки. Имя К. И. Рубин-ского,

хорошо известное библиотечной общественности начала XX в., как и имена многих лучших представителей украинской интеллигенции, впоследствии было предано забвению на долгие десятилетия. Работы К. И. Рубинского, опубликованные в «Записках Харьковского Импера-торского университета», давно стали раритетами и известны лишь узкому кругу специалистов. Объективное объяснение этому дал известный ученый-библиотековед профессор Ю. Н. Столяров: «…никогда не было адекватного представления о вкладе К. И. Рубинского в библиотеко-ведение… целостного представления об этом замечательном специа-листе»[1].

К. И. Рубинский родился 13 мая 1860 г. в г. Балта, уездном центре Подольской губернии (ныне – Одесская область) в дворянской семье. Его родители происходили из «священницких детей». Отец, Иван Демидович Рубинский, окончил Курскую духовную семинарию. Поступив на воен-ную службу рядовым, он в чине подполковника ушел в отставку и с семь-ей поселился в г. Короча Белгородского уезда Курской губернии. Там же, в Корочанской гимназии, Константин Рубинский получил начальное об-разование. В 1878 г. он поступает в Нежинский историко-филологичес-кий институт (ныне – Государственный педагогический университет им. Н. В. Гоголя).

В 1883 г. К. И. Рубинский переводится на четвертый курс историко-филологического факультета Харьковского Императорского универ-ситета. Здесь будущий историк посещает лекции Д. И. Багалея, В. П. Бузескула, М. С. Дринова, А. А. Потебни, Н. Ф. Сумцова и многих других.

В 1885 г. Константин Иванович окончил университет с дипломом первой степени и званием кандидата, защитив кандидатскую работу на тему «Княжение Ярослава в Новгороде и его значение в Новгородской истории». Как студент университета, получавший обязательную сти-пендию Министерства народного просвещения, К. И. Рубинский должен был (по назначению Министерства) посвятить себя педагогической деятельности. Его направляют учителем истории, географии и французского языка в Пензу. Восемь лет работы в Пензенском реальном училище и Пензенской гимназии не принесли К. И. Рубинскому желаемого удовлетворения. Однако педагогический опыт обусловил его неизменный интерес к проблеме обучения и воспитания детей, детского чтения, взаимоотношения библиотеки и школы, которые он впоследствии будет развивать в своих работах. (К сожалению, этот пласт творческого наследия К. И. Рубинского до сих пор не заинтересовал специалистов).

В конце 1893 г. Рубинский возвращается в Харьков и в 1894 г. назначается помощником библиотекаря Харьковского университета. Библиотека к концу первого столетия своего существования находилась в тяжелом положении. 40 тысяч «неразобранных» книг, отсутствие каталогов и

помещений для читателей усложняли использование 150-ты-сячного библиотечного фонда. Но К. И. Рубинский, историк по образованию и библиотекарь по призванию, приобретает специальные знания и опыт упорным трудом. Его деловые качества, любовь к библиотеке, трудолюбие обращают на себя внимание Совета университета. В 1900 г. он назначается библиотекарем Харьковского университета[2]. С К. И. Рубинским связана самая яркая страница дореволюционной истории библиотеки.

Молодой библиотекарь понимает, что главным препятствием для успешной работы библиотеки является отсутствие необходимого персонала. За первое столетие фонд библиотеки увеличился в 40 раз, а сотрудников все так же оставалось трое. Он ставит перед Советом университета вопрос о пересмотре штатного расписания. Не получив согласия Министерства народного просвещения, Совет впервые принимает решение о привлечении в библиотеку работников по найму за счет спецсредств. Предпочтение отдавалось женщинам, труд которых оценивался ниже мужского. Библиотека Харьковского университета стала одной из первых в России, где среди внештатных работников, а впоследствии и штатных, появились женщины.

Должность библиотекаря в императорских университетах считалась государственной службой с мундирами, чинами и орденами. Согласно Высочайшему повелению от 14 января 1870 г. «О службе лиц женского пола» к исполнению обязанностей помощника библиотекаря женщины не допускались. Но четкость, точность в работе, дисциплинированность, трудолюбие женщин сразу же отразились на качестве работы библиотеки. К 1905 г. здесь работало уже 17 человек. Предвидел Константин Иванович феминизацию библиотечной профессии! Впоследствии он сказал об этом так: «Продуктивность работы лиц женского пола не меньше, чем продуктивность работы мужчины. Нет основания закрывать им доступ к штатным должностям в библиотеке»[3].

К. И. Рубинский настоятельно ставит перед Советом университета вопрос о необходимости расширения помещений библиотеки, по-требность в которых стала остро ощущаться. По ходатайству ректора М. М. Алексеенко Министерство выделяет средства на строительство здания библиотеки. В течение 1900 – 1902 гг. по проекту архитектора В. В. Величко было возведено одно из первых в Российской империи специальных библиотечных сооружений с читальным залом на 250 мест, необходимыми служебными помещениями, книгохранилищем, обору-дованным металлическими шкафами. Здание университетской библиотеки стало гордостью университета, достопримечательностью Харькова. Понимая всю сложность предстоящей реорганизации работы библиотеки, в частности расстановки фонда в новом книгохранилище, Совет университета в 1902 г. командирует К. И. Рубинского для изучения опыта организации фондов в

крупнейшие отечественные библиотеки. За месяц он ознакомился с деятельностью 25 библиотек Москвы, Санкт-Петербурга, Юрьева, Варшавы, Риги, Киева, Нежина и представил Совету отчет о командировке, содержащий разработанный им план размещения фонда в новом здании. Изученный членами библиотечной комиссии, пред-седателем которой был профессор П. Н. Барабашов, этот план был утвержден, и 26 октября 1904 г. газета «Южный край» сообщила харьковчанам об окончании работ по переносу книг в новое кни-гохранилище. К своему 100-летию университетская библиотека получила и под руководством К. И. Рубинского освоила помещение, достойное ее назначения, отвечающее всем библиотечным требованиям того времени.

В 1905 г. К. И. Рубинский обращается к ректору с просьбой раз-решить ему заграничный отпуск с целью изучения опыта работы зарубежных библиотек и получает согласие. Он посещает крупнейшие библиотеки Парижа, Берлина, Мюнхена, Женевы, Вены, Цюриха, Лозанны, Берна. Знакомясь с работой отдельных библиотек, Константин Иванович анализирует состояния библиотечного дела в европейских странах. Он обращает особое внимание на подготовку персонала для научных библиотек. В Европе развитие библиотечного дела было государственным приоритетом. Там уже более полувека существовала культура библиотечной профессии, поддерживаемая государством, требования и система подготовки специалистов для научных библиотек были на высоком уровне. Это потрясло К. И. Рубинского. Доклад, с которым он по возвращении выступил на заседании библиотечной комиссии университета «Положение вопроса о библиотечном персонале в Западной Европе и у нас», был посвящен именно этому вопросу. «Для подготовки необходимых библиотекам опытных и знающих работников до сих пор ничего не сделано в России, и мы проглядели все то, что сделано для этого в Западной Европе…», – констатировал библиотекарь [2]. В дальнейшем эта проблема пройдет красной нитью во всех его работах и выступлениях. По возвращении, поддержанный членами библиотечной комиссии, он ввел конкурсный экзамен для лиц, желающих занять вакансию в библиотеке. Такая система подбора кадров просуществовала в библиотеке до 1917 года.

В 1905 г. в связи со 100-летием Харьковского университета К. И. Рубинский пишет исторический очерк «Библиотека Харьковского университета за 100 лет ее существования (1805 – 1905 гг.)». Это была первая и единственная работа, сохранившая для потомков историю ста-рейшей университетской библиотеки. К историко-библиотековедческим работам К. И. Рубинского относится и его доклад «Значение Д. И. Багалея в истории библиотечного дела», прочитанный на торжественном заседании историко-филологического общества в связи с 30-летием научно-педагогической

деятельности выдающегося историка. Убежденный в том, что «всякая библиотека представляет отражение своей эпохи, и изучение ее вместе с тем – всестороннее знакомство с известной эпохой» [2], Рубинский неизменно использует в своих работах сравнительно-исторический метод. По мнению историков, его можно рассматривать как одного из основателей исторического библиотековедения в Украине и России.

Постепенно историк и библиотекарь формируется как ученый-библиотековед. Опыт практической работы, осмысление состояния отечественного и зарубежного библиотечного дела, понимание мировых тенденций его развития побуждают Константина Ивановича привлечь вни-мание научной и библиотечной общественности к проблемам библио-течного дела. 22 ноября 1909 г. он выступает в университете с публичной лекцией «Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения». Факт предоставления библиотекарю университетской трибуны свидетельствует о признании Советом социальной значимости темы лекции, авторитета и профессионализма докладчика. Лекция поражает диапазоном, глубиной и непреходящей актуальностью рассмотренных в ней проблем. Впервые за столетнюю историю Харьковского университета в его актовом зале звучали страстные слова о книге, библиотеке, о нищенском, в сравнении с европейскими библиотеками, состоянии российских библиотек, особенно народных.

И в этой же лекции о недостаточно известной в России, но признанной в Западной Европе науке (библиотековедении), которая делала первые шаги, Рубинский отходит от традиционного понимания библиотековедения как утилитарной науки и впервые рассматривает его в контексте социальной науки. Он дал определение задач, объекта, предмета, функций и структуры библиотековедения как самостоятельной научной дисциплины. Рассматривая библиотеку в качестве «фактора человеческой культуры, как капитал, и притом самый ценный капитал каждой страны, капитал, в который вложено все знание человечества», Константин Иванович утверждает, что «существует наука, которая занимается изучением этого капитала. Она называется «библиотековедение» [1].

По мнению библиотекаря, университет должен прийти на помощь этой науке. Библиотековедение нужно включить в число университетских наук для его научной разработки. Одним из важнейших вопросов библиотековедения должен стать вопрос о подготовке библиотечного персонала для академических библиотек. К. И. Рубинский убежден, что только изучение библиотековедения в университете может воспитать работника, проникнутого верой в великое будущее науки. Так сто лет тому назад он предвосхитил появление библиотечной профес-сиологии.

В этих начинаниях Рубинского поддерживал и ректор университета Д. И. Багалей. Работая над предложениями к проекту нового устава российских университетов, учитывая содержание «Записки о мерах для улучшения постановки библиотечного дела в русских академических библиотеках», направленной в Академию наук и университеты Обще-ством библиотековедения, Дмитрий Иванович считал целесообразным создать кафедру библиотековедения и библиографии в Харьковском университете.

Лекция имела широкий резонанс в кругах библиотечной и научной общественности. По мнению одного из библиотековедов, если бы К. И. Рубинский больше ничего не написал, его следовало бы считать основателем библиотековедческой мысли в Украине.

Выступления харьковского библиотекаря заинтересовали созданное в 1908 г. в Санкт-Петербурге Общество библиотековедения. С докладами «Положение вопроса о библиотечном персонале в Западной Европе и у нас» (1908 г.) и «Культурная роль библиотеки и задачи библиотеко-ведения» (1910 г.) К. И. Рубинский выступил на его заседаниях.

Определяя состояние библиотек России как чрезвычайно сложное, Общество библиотековедения начало работу по подготовке Первого Всероссийского съезда по библиотечной работе. К. И. Рубинский, являясь членом академической секции, принимает в этом непосредственное участие. К. И. Рубинскому, признанному библиотечным сообществом одним из лучших знатоков библиотечного дела в России, было поручено выступить на съезде с постановочным докладом.

Организаторы съезда понимали, что объединить библиотекарей вокруг идеи съезда, осветить ход его подготовки может только печатный орган. В 1910 г. Общество библиотековедения начало издание первого в России профессионального журнала «Библиотекарь». На его страницах была напечатана статья К. И. Рубинского «Причины неустройства наших академических библиотек».

«Библиотека нужна профессору, когда ему нужны конкретные книги. Получив их, он забывает думать о ней. Не только в интересах преподавания, но и в интересах науки нельзя оставлять библиотеки в их теперешнем положении» [3]. Сегодня нам, библиотекарям, близка и понятна тревога, высказанная К. И. Рубинским сто лет тому назад. Современная библиотека, к сожалению, не ощущает помощи пре-подавателя в эффективном и рациональном соотношении при ис-пользовании ее традиционных и электронных ресурсов. Читатель наш, зачастую, использовав документные, информационные, когнитивные и кадровые ресурсы библиотеки, «забывает» подарить ей свой учебник, монографию, элементарно поблагодарить библиотекаря за оказанную помощь.

Первый Всероссийский съезд по библиотечному делу состоялся в Санкт-Петербурге в июне 1911 г. На съезд прибыли 346 делегатов и 200 приглашенных гостей. Украину на съезде представляли 29 делегатов, Харьковскую губернию – 6; Харьковский университет – 2 (библиотекарь К. И. Рубинский и его помощник Д. П. Миллер). После приветствия председателя Общества библиотековедения графа И. И. Толстого слово для доклада «Положение библиотечного дела в России и других государствах» было предоставлено К. И. Рубинскому. Доклад – развернутый объективный анализ состояния академических, госу-дарственных, общественных, народных, в т. ч. сельских библиотек. Сравнивая их состояние с уровнем библиотечного дела в европейских странах, докладчик констатировал необходимость признания биб-лиотечного дела в России, в том числе подготовки библиотечного персонала делом государственной важности. «… существующее состояние библиотечного дела тормозит развитие высшего образования и науки, задерживает стремление общества к самообразованию, мешает широкому распространению просвещения в народе», – считает Рубинский [4]. С болью говорил К. И. Рубинский о судьбе академических библиотек, на которые в течение столетия смотрели, как на склад книг, а на библиотекаря, как на хранителя «казенного имущества». «Академические библиотеки – жизненный нерв учебных заведений, и заслуживают того, чтобы насущные нужды их были удовлетворены, чтобы персонал их стоял на высоте своего призвания…» [4].

Доклад К. И. Рубинского стал основой для работы секций и подготовки итоговых документов съезда. На заседании академической комиссии съезда К. И. Рубинский выступил с докладом «Библиотечные комиссии в академических библиотеках», посвященном вопросам независимости библиотекаря, его правового положения.

Острую дискуссию на заседаниях секции вызвала разработанная при непосредственном участии К. И. Рубинского «Записка по вопросу о мерах, необходимых для улучшения постановки библиотечного дела в академических библиотеках». В этом документе предусматриволось создание кафедр библиотековедения и библиографии в двух университетах России (Харьковском и Санкт-Петербургском) с целью специальной подготовки лиц, имеющих высшее образование и желающих служить в академических библиотеках. И, несмотря на то, что большинством голосов на заседании секции было принято решение о курсовой системе подготовки библиотечного персонала, дальновидное предложение Рубинского можно рассматривать как опередившее время и далеко небезосновательное.

Реализации реформы библиотечного дела, инициированной Первым Всероссийским съездом по библиотечному делу, помешала мировая война и

последовавшие за ней социальные потрясения. Канули в Лету решения съезда, а с ними и десятки имен талантливых библиотечных деятелей.

После установления советской власти в Харькове городской совет назначает К. И. Рубинского директором библиотеки университета. В 1918 г. начинается процесс реквизиции библиотечных учреждений, личных библиотек ученых. В городе создается комиссия по спасению библиотек ученых-эмигрантов, в состав которой был включен и К. И. Рубинский. Ему поручают заведование складом этих книг. Он распределяет их между губернскими, уездными библиотеками. Ценнейшие из этих изданий обогатили фонд университетской и Харьковской общественной библиотеки. Впоследствии эта работа стала предметом тяжелых политических обвинений в адрес Рубинского.

В 1920 г. в Украине начинается реформирование системы народного образования, в основе которого была идея социального воспитания и ускоренной профессионализации. Она исключала университеты как «архаическую», «средневековую», «схоластическую» форму высшего образования. В июле 1920 г. Харьковский университет прекратил свое существование. Его факультеты стали базой для создания ряда отраслевых институтов, а также Харьковского института народного образования (ХИНО). Библиотека была передана в ведение Наркомпроса и получила название «Центральная научная учебная библиотека» (ЦНУБ).

Начинается переориентация библиотечного дела на выполнение задач социалистического строительства. К. И. Рубинский, который считал главной задачей научной библиотеки служение науке и просвещению, не мог согласиться с приданием ей несвойственных функций. Его не было среди библиотековедов, отрицавших значение накопленного библио-тековедением опыта, тех, кто утверждал политический характер работы научной библиотеки, партийный подход к подбору литературы. Ни разу публично не высказавший своего отношения к политике, он не соответствовал критериям руководства Наркомпроса. И хотя прямое обвинение в буржуазном объективизме по отношению к К. И. Рубинскому в специальной литературе отсутствует, можно предположить, что молчаливое противодействие политизации научных библиотек, анализ опыта зарубежных библиотек, а также непролетарское происхождение вызывали неприятие новых властей. В Украине начинается чистка социального состава научных учреждений. В 1922 г. К. И. Рубинский переводится на должность старшего библиотекаря, а в 1924 г. – на унизительную для него должность старшего помощника библиотекаря.

Известного библиотековеда не приглашают для участия в конференциях, совещаниях. Его опыт и знания не востребованны. Последний раз имя опального библиотековеда прозвучало на II Всероссийской конференции

научных библиотек 5 декабря 1926 г. из уст не склонного к высоким оценкам известного библиографа К. Н. Дерунова: «Рубинский – очень уважаемый библиотекарь Харькова»[4].

Мизерная зарплата и скромные гонорары за литературную работу едва позволяли его семье выжить в условиях голода и холода. Но тяжелее всего переживал Константин Иванович свою отстраненность от библиотечной жизни. Опытный специалист, ученый-библиотековед, он мог бы быть полезен библиотековедению, системе библиотечного об-разования на стадии его становления. Однако, полный живого и острого ума, Рубинский при жизни был предан забвению.

Освободившись от административных обязанностей, К. И. Ру-бинский посвящает себя творческой работе. Он продолжает писать монографию «История русской библиотеки в дореволюционное время: очерки». В архиве библиотеки университета хранятся неопубликованные рукописи его статей. В журнале «Шлях освіти» под криптонимами Р, РК, Р-кий, К. Р.-ский публикуются его статьи-рефераты по вопросам охраны детства в зарубежных странах. А в период 1928 – 1930 гг. Константин Иванович работает над переводами на украинский язык трех романов Э. Золя, романа П. Ампа. Это были одни из первых переводов романов французских писателей, получивших высокую оценку критики.

В 1925 г. в повестке дня Наркомпроса стоит вопрос о реорганизации деятельности научных библиотек в контексте реформы высшей школы. Реформаторы считают, что научные библиотеки оказались на орга-низационном бездорожье, нуждаются в твердой библиотечной политике и «существуют как большие книжные кладбища».

На Первой конференции научных библиотек (декабрь 1925 г.) представитель Укрнауки В. В. Дубровский предлагает объединить бывшую университетскую библиотеку с Харьковской библиотекой им. В. Г. Короленко. В 1926 г. подобной реорганизации подверглись фонды научных библиотек Киевского и Одесского университетов. К. И. Рубинский первым выступил в защиту университетской библиотеки. В 1928 г. он публикует четыре статьи в защиту ее целостности. Отвечая реформаторам, он писал: «… ваш проект шкідливий, користі від цього для держави не буде ніякої. Створивши таку об’єднану бібліотеку, довелося б відмовитись або від розвитку науки, або від політосвітньої мети. Центральна наукова бібліотека вже є в Харкові: не треба тільки її нівечити» [5]. К сожалению, библиотеку в это трудное время не защитили ее читатели – ученые бывшего университета, не высказали своего мнения и специалисты библиотеки им. В. Г. Короленко. Еще пять лет вопрос о судьбе библиотеки рассматривался на разных уровнях Наркомпроса, вплоть до предложения о создании вместо двух харьковских библиотек единой библиотеки имени «вождя народов». Только в 1933 г. по-

становлением СНК УССР Харьковский университет был восстановлен, и библиотека вновь стала его неотъемлемой частью. Но К. И. Рубинский об этом уже не узнал.

Последней публикацией библиотековеда была статья «Условия работы в научных библиотеках» (1926 г.). По мнению К. И. Рубинского, стране необходимо обратить внимание на научные библиотеки, выполняющие важнейшую миссию в подготовке научных работников и специалистов, призванных участвовать в создании экономического благосостояния страны. И здесь снова о положении библиотекаря. Сравнивая оклады библиотечных работников, он делает вывод: «Это нищенское содержание, едва достаточное для того, чтобы одинокий человек не умер с голода… Служба любой машинистки оплачивается лучше библиотечной. Ясно, что и после революции научные библиотеки находятся в таких условиях, при которых служба в них будет лишь временным этапом… Будут улучшены материальные условия службы в научных библиотеках – найдутся даровитые люди, которые возьмут в свои руки это важное, до сих пор совершенно заброшенное дело» [6]. Статья звучала откровенным диссонансом на фоне победных реляций в профессиональных журналах о подъеме библиотечного дела, организации бибколхозов, бибпоходов. И ни одной жалобы «библслужащих» на низкую зарплату.

Конец 20-х годов – один из самых драматичных периодов в истории библиотеки Харьковского университета. Начинается санкционированное Наркомпросом растаскивание ее фондов. Тысячи экземпляров научной, общественно-политической, художественной литературы, целые отрас-левые отделы, периодические издания передаются вновь созданным музеям, научным, учебным заведениям.

В 1929 г. одним росчерком пера Наркомпрос лишил библиотеку 63 ценнейших рукописей, составлявших гордость ее коллекции, которые были переданы Институту им. Т. Г. Шевченко.

Постановление ЦК ВКП(б) «Об улучшении библиотечной работы» (1929 г.) стало сигналом к кадровой чистке в библиотеках. Выполняя его, комиссия политпросвещения Харьковского городского совета в феврале 1930 г. создает бригаду для проверки деятельности Центральной научно-учебной библиотеки, в которую по рекомендации Укрнауки вошел и К. И. Рубинский. Однако, основываясь на заявлении ряда сотрудников библиотеки (фамилии заявителей не указаны), местный комитет выводит его из состава бригады, обвиняя в необъективном подходе к работе комиссии. Резолюция по результатам проверки библиотеки конста-тировала отрыв ее от задач социалистического строительства и потребовала передачи дела об утайке ценных документов и библиотек эмигрантской профессуры на дополнительное судебное расследование,

а также досрочной чистки аппарата библиотеки и увольнения К. И. Рубинского. Тяжелые обвинения требовали бесконечных отписок, апелляций в следственные органы.

Судьба уберегла Константина Ивановича от дальнейших унижений. 1 декабря 1930 г. он трагически погиб. На 1-м Харьковском городском кладбище над могилой библиотекаря выступили академик В. П. Бузескул, знавший Константина Ивановича в течение 50 лет, библиотекари харьковских библиотек. О смерти К. И. Рубинского от имени коллектива библиотеки сообщила газета «Харківський пролетар». Профессиональные журналы на смерть библиотековеда не отреагировали.

Ушел из жизни, познав всю горечь ее несовершенства, крупнейший отечественный библиотековед, ушел в забвение на долгие десятилетия, не оцененный по достоинству при жизни, а также последующими поколениями.

Только со второй половины 90-х годов XX в. имя К. И. Рубинского стало упоминаться в публикациях ученых-библиотековедов, в учебниках, хрестоматиях для специальных учебных заведений. Признанием заслуг К. И. Рубинского перед библиотековедением было включение очерка о нем в первую «Библиотечную энциклопедию» (М., 2007). В фундаментальном исследовании ведущих российских ученых рассматривается значение вклада К. И. Рубинского в определение библиотековедения как науки, ставится вопрос о необходимости глубокого анализа его наследия. По мнению ученых, в лекции «Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения» К. И. Рубинский наметил масштабную программу исследований. Высказываются предположения, что «он был одним из первых специалистов (не только в России, но и во всем мире), кто поставил проблему поиска библиотечных законов»[5].

С именем К. И. Рубинского связана предыстория создания и успешного развития украинской школы библиотековедения, становления харьковской научной школы как ее основного ядра. Его работы не утратили своей актуальности и во многом созвучны с проблемами современности. История развития библиотековедческой мысли под-твердила правильность большинства его выводов. Библиотековедение признано наукой и успешно развивается. Библиотечная профессия приобрела социально значимый статус, создана система непрерывного библиотечного образования, у истоков которой стоял Константин Иванович.

Более 30 лет жизни Рубинский отдал одной из старейших библиотек Украины – библиотеке Харьковского университета, которую преданно любил и которой гордился. Завещанием будущим поколениям библиотекарей остались его слова: «Люди завидовали мне, узнав, что я библиотекарь университетской библиотеки, что любая книга, из любой отрасли знания

доступна мне. И действительно, не даром можно провести жизнь, служа в такой прекрасной библиотеке, как наша», – писал он в своей последней неоконченной работе [7].

Сегодня Центральная научная библиотека Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, библиотека с более чем трехмиллионным фондом, оснащенная современными информационными технологиями, – это достойный памятник Константину Ивановичу. Совет университета учредил премию имени К. И. Рубинского, которой награждаются как специалисты библиотеки, так и ученые университета за особый личный вклад в развитие теории, практики библиотечного дела, историко-библиотековедческие исследования.

К 150-летию К. И. Рубинского при финансовой поддержке Ассоциации выпускников, преподавателей и друзей ХНУ имени В. Н. Каразина издана первая в библиотековедении монография, посвященная К. И. Рубинскому. В монографию включены репринты основных его работ. На здании университетской библиотеки установлена первая в Украине мемориальная доска в честь выдающегося библиотековеда. Имя К. И. Рубинского, его творческое наследие возвращаются в историю университета, в историю мирового и отечественного библиотековедения.

Основные работы К. И. Рубинского

1. Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения: публ. лекция, чит. в актовом зале Харьковского университета, 22 нояб. 1909 г. // ЗХУ. – 1910. – Кн. 1, ч. неофиц. – С. 65–96.

2. Положение вопроса о библиотечном персонале в Западной Европе и у нас : докл., чит. в заседании библиотеч. комис., 19 марта 1905 г. // ЗХУ. – 1907. – Кн. 3 – 4, ч. неофиц. – С. 13–34.

3. Причины неустройства наших академических библиотек // Библиотекарь. – 1910. – Т. 1, вып. 2. – С. 13–22; вып. 3 – 4. – С. 8–16.

4. Положение библиотечного дела в России и других государ-ствах // Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в Санкт-Петербурге с 1-го по 7-е июня 1911 г. : в 2 ч. – СПб., 1912. – Ч. 2 : Доклады. – С. 1–15.

5. Проти з’єднання бібліотек // Культура і побут. – Х., 1928. – 17 листоп. – С. 6–7. – (Дод. до газ. „Вісті ВУЦВК”; № 45).

6. Условия работы в научных библиотеках // Науч. работник. – 1926. – № 2. – С. 61–69.

7. История русской библиотеки в дореволюционное время : очерки. – Х., [1925 – 1926]. – 219 с. – (Рукопись).

* * *

8. Березюк Н. М. К. И. Рубинский: библиотекарь, библиотековед, библиограф (1860 – 1930) : [биография, библиография]. – Х.: Тимченко, 2010. – 320 с. – Прил.: репринт изд. работ К. И. Рубинского, фото-материалы.

І. Я. Лосієвський

КОРОЛЕНКОЗНАВЧІ ПРАЦІ С. Б. ШОЛОМОВОЇ

Наукова і літературна спадщина Софії Богданівни Шоломової (1940 – 2010), книгознавця, краєзнавця, історика духовної та художньої культури України і Росії XVIII – XX ст., – це близько 40 монографічних видань та збірників, майже 200 наукових і науково-популярних публіка-цій. Є всі підстави вважати: більш продуктивного і водночас різносто-роннього автора-науковця у постбагаліївський період історії ХДНБ ім. В. Г. Короленка не було.

Надзвичайно вагомим є внесок С. Б. Шоломової у роботу з науко-вої організації книжкових колекцій та архівних фондів, науково-органі-заційну та науково-дослідну роботу Бібліотеки, зокрема, з питань історії ХДНБ та її фондів, а також у роботу з популяризації рідкісних та цінних видань. Серед зібрань ХДНБ ім. В. Г. Короленка, що значною мірою були сформовані нею, – колекції прижиттєвих, рідкісних і цінних видань творів класиків української, російської і світової науки та мистецтва, рідкісних і цінних періодичних видань XVIII – XX ст., книг з цінних особистих зібрань. Особливої уваги С. Б. Шоломова надавала роботі з формування та наукового розкриття особових архівних фондів видатних діячів науки та культури, краєзнавчих документних колекцій.

Починаючи з 1980-х років С. Б. Шоломова, – завідувачка сектору історії книги відділу рідкісних видань і рукописів, відповідала за подальше

формування й розширення бібліотечної Короленкіани – колекції видань і архівних документів, пов'язаних з життям і творчістю Володимира Галактіоновича Короленка. Основи цієї колекції було закладено ще у 1930-ті роки книгознавчою групою під керівництвом М. О. Габель – структурним підрозділом Бібліотеки, 1940 р. реорганізованим у відділ стародруків та рідкісних видань. Упорядкування й розширення Короленкіани здійснили у 1950 – 1960-х роках провідні бібліографи і книгознавці – завідувач відділу О. І. Черкашин, співробітники І. В. Знаменська та Л. І. Цикіна, однак, як засвідчили пошукові заходи Софії Богданівни, лакуни залишались, і за результатами її колекційної роботи обсяг Короленкіани збільшився майже вдвічі – за рахунок переведених до неї друків з фондів основного зберігання ХДНБ.

Закономірно, що короленкознавчі дослідження С. Б. Шоломової стали міцним науковим підґрунтям цих фондоутворювальних заходів. І першою була розвідка 1983 р. з історії харківських видань творів письменника [1]. Тут органічно поєднані книгознавчий та краєзнавчий аспекти дослідження, що загалом притаманне роботам С. Б. Шоломової. У 1987 р. побачила світ і перша її наукова публікація, присвячена невідомій частині епістолярної спадщини В. Г. Короленка [2]. Це також характерна особливість багатьох розвідок книгознавця – осмислення та публікація архівних документів, що розширюють та уточнюють сучасне наукове уявлення про історичну особу чи подію.

Одним з провідних напрямків короленкознавчих студій С. Б. Шоломової у 1990-ті роки стає дослідження видавничої долі творів письменника; ця тематика багатоаспектно розробляється нею і у 2000-ні роки. Софія Богданівна репрезентувала географію короленківських видань, виявила чимало майже забутих і надзвичайно цікавих публікацій, проаналізувала основний корпус прижиттєвих видань найвідоміших творів Короленка – повісті "Сліпий музикант", оповідань "сибірського" циклу, оповідань "Ріка грає", "Судний день" та багатьох інших, нарисів, публіцистичних творів. Поряд з окремими виданнями, досліджено й збірники художньої прози Короленка 1880-х – 1910-х років, склад багатотомної короленківської серії журналу "Русское богатство", збірники публіцистики часів Лютневої революції, Жовтневого перевороту, Громадянської війни. Особливу увагу С. Б. Шоломової привертають українські видання творів Короленка, зокрема, перекладів українською.

Невід'ємною складовою книгознавчого аналізу є і дослідження й опис провенієнцій – власницьких написів, маргіналій, екслібрисів та штампів на примірниках видань, адже це є цінним матеріалом з історії розповсюдження і сприйняття творів письменника читачами-сучасниками. Спостереження над особливостями примірників короленківських видань з фондів Бібліотеки дозволило С. Б. Шоломовій дійти обґрунтованого висновку щодо найвищого

ступеня розповсюдження творів письменника серед усіх верств тогочасного суспільства. Твори Короленка читали повсюди, книги Короленка стояли на полицях громадських, відомчих та приватних бібліотек – від учнівської бібліотеки Харківського 1-го реального училища та бібліотеки Харківського товариства допомоги жінкам-трудівницям або бібліотеки службовців товариства Жоржа Бормана до бібліотеки Губернської управи [3].

Короленківській темі С. Б. Шоломова присвятила три книги – "Вокруг Короленко. Из цикла «На перекрестках страшных лет»" (Х., 2008), "Забытые страницы. О родных В. Г. Короленко" (Х., 2008), "Потре-воженное прошлое. Книговедческие этюды из цикла «Вблизи В. Г. Короленко»" (Х., 2010). Ці монографічні роботи відображають майже увесь тематичний спектр короленкознавчих студій Софії Богданівни. У книзі "Вокруг Короленко..." особливо цінним, на наш погляд, є дослідження біографічних і мемуарних творів про письменника, котрі належать його сучасникам, духовно близьким людям – педагогу, науковому журналісту, громадському діячу, співробітнику Харківської громадської бібліотеки Івану Петровичу Білоконському та вченому-економісту, політичному і громадському діячу Якову Кіндратовичу Імшенецькому, який став жертвою сталінських репресій. Ретельно проаналізовано біографічний образ В. Г. Короленка, створений Бі-локонським у двох томах книги "Дань времени" (М., 1918, 1930). Окремі книгознавчі розвідки присвячені виданням "Письма В. Г. Короленко к И. П. Белоконскому 1893 – 1921 гг." (М., 1922) та "Письма <В. Г. Короленко> к П. С. Ивановской" (М., 1930). Один з розділів книги присвячений історії листування Короленка з поетом, прозаїком і критиком Олексієм Костянтиновичем Лозина-Лозинським у 1915 – 1916 рр. і містить першу публікацію цих документів за оригіналами, котрі зберігаються у Російському державному архіві літератури і мистецтва. Неабиякий інтерес становлять і спостереження С. Б. Шоломової над записами про Короленка у щоденниках великого вченого XX ст. В. І. Вернадського, троюрідного брата письменника.

Доля короленківської родини є головною темою другої книги С. Б. Шоломової і займає значне місце у третій. Дослідницею створено галерею біографічних портретів – старшого брата письменника Юліана Галактіоновича Короленка, поета, перекладача і публіциста; молодшого брата – Іларіона Галактіоновича Короленка, товариша М. Г. Чернишевського і героя короленківських творів – "Історії мого сучасника", оповідання "Парадокс". Є і документальні нариси, присвячені представникам молодшого покоління – старшій доньці письменника Софії Володимирівні Короленко та небожу Володимиру Юліановичу Ко-роленку, табірному товаришу (на Соловках) Д. С. Лихачова, майбутнього академіка. З цих книг читач дізнається також про складні і трагічні долі друзів короленківської родини у XX сторіччі.

Серед забутих і маловідомих матеріалів, введених С. Б. Шоломо-вою до наукового обігу, слід відзначити переклад братів Володимира Галактіоновича та Юліана Галактиновича Короленків книги французького історика та письменника Жюля Мішле "Птиця", а також рідкісні прижиттєві та перші посмертні харківські видання творів В. Г. Короленка. Місцеві публікації про письменника, систематизовані і проаналізовані С. Б. Шоломовою у восьмому, останньому розділі книги "Потревоженное прошлое..." Йдеться, зокрема, про твори, заборонені царською і більшовицькою цензурою. У числі перших посмертних видань про письменника, досліджених С. Б. Шоломовою, – брошура видатного педагога, бібліотекознавця і бібліографа Б. О. Боровича "Творческая жизнь. Памяти В. Г. Короленко (к годовщине со дня смерти)" (Х., 1922) – перше видання нашої бібліотеки, присвячене письменникові, чиє ім'я вона тільки-но отримала.

Нещодавно вийшов збірник документальних нарисів С. Б. Шоло-мової "Дорогой подвижничества..." (Х., 2010), де вміщено її останню короленкознавчу розвідку – статтю про першого біографа Короленка княгиню Наталю Дмитрівну Шаховську, автора книги "В. Г. Короленко: опыт биографической характеристики" (М., 1912), до складу якої увійшла й перша досить повна бібліографія видань та публікацій творів письменника. У статті запропоновано реконструкцію творчої та видавничої історії першої короленківської біографії, простежено контакти автора з В. Г. Короленком, досліджено реакцію письменника на вихід книги. Особливо цікавим є тонкий і ґрунтовний аналіз листування Володимира Галактіоновича зі своїм біографом: письменник прийняв деякі критичні зауваження молодої дослідниці, однак, у свою чергу, запропонував і суттєві корективи щодо образу творчої особистості, створеного нею. Розглянуто у статті й концепцію другої біографічної книги Н. Д. Шаховської "Молодые годы В. Г. Короленко" (М., 1931).

У книгах, нарисах та статтях С. Б. Шоломової про життя і творчість В. Г. Короленка, рідних, друзів, соратників письменника – сотні імен та фактів, і з кожним іменем та фактом відкриваються нові можливості пошуку, дослідження та співчуття. На перший погляд, отриманий результат схожий на історико-культурну мозаїку, але є у цих працях не лише продумана композиція, але й змістовна домінанта, пов'язана з головним авторським завданням – всебічного розкриття надзвичайної особистості Володимира Галактіоновича Короленка, великого гуманіста, видатного письменника, непримиримого і безкомпромісного борця проти тоталітаризму, соціальної та особистої несвободи у всіляких її формах і проявах. Саме тому ім'я В. Г. Короленка Софія Богданівна незмінно називала серед імен своїх головних Вчителів життя. А одним з її життєвих девізів стали слова Марії Юдіної, дуже схожі на короленківські: "Почерпнем мужество из сострадания и растворимся в людях" [4]. Ще не знаючи про ці мудрі слова, С. Б. Шоломова вже втілювала їх у своє життя, яскравим свідченням чого є її книги і

публікації, присвячені славнозвісним і незаслужено забутим людям, усім, хто заслуговує вдячної пам'яті нащадків.

Література

1. Шоломова, С. В. Г. Короленко издавался в Харькове // Крас. знамя. – 1983. – 1 мая.
2. Шоломова, С. Из творческого наследия В. Г. Короленко: к истории одной переписки // Лит. учеба. – 1987. – № 1. – С. 166–170.
3. Шоломова, С. Б. Видавнича доля творів В. Г. Короленка // Короленківські читання: матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ 8 жовт. 1998 р. – Х., 1998. – С. 19–23.
4. Цит. по: Шоломова С. Дорогой подвижничества: новеллы о М. В. Юдиной. – Х., 2010. – С. 53.

В. О. Ільганаєва

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАВДАННЯ СУЧАСНОГО БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА

Тези

1. Методологія сучасної бібліотечної науки набуває суттєвих змін відповідно до трансформацій об’єкту вивчення. З кінця 90-х років XX ст. і до початку XXI ст. головними в бібліотекознавчих дослідженнях були проблеми сучасних трансформаційних процесів у бібліотечній сфері. Увага науковців і практиків бібліотечно-інформаційної діяльності в цей період

концентрується в основному на аспектах, що мають відношення до зовнішніх і внутрішніх факторів функціонування і зводяться до питань управління та менеджменту в умовах автоматизації та інформатизації. В умовах інформатизації та медіатизації суспільства та його підсистем зростає інтерес до питань просторово-середовищних зв′язків, техніко-технологічного базису бібліотек. Далі формується тематичний напрям теоретико-практичних досліджень, що торкаються конкретних функціонально-змістовних аспектів бібліотечної діяльності на різних щаблях і на різних ланках виконання ними своїх загальносоціальних, галузевих, організаційних завдань. Бібліотечна наука виходить на рівень прогнозування процесів управління та розвитку бібліотек. Таким чином, простежується формування необхідності розгляду загального кола питань сучасного бібліотекознавства з позицій макро-, мезо- і мікрорівнів теорії, що описують об'єкти однієї природи, але базуються на різних методологічних засадах. На макрорівні – це медіатеорія, на мезорівні – теорія соціальних комунікацій і на мікрорівні – теорія бібліотекознавства, це проблеми форми і функцій виявлення їх діяльності у єдиному глобальному комунікаційному просторі, що став результатом ін-форматизації суспільних відносин.

2. Формується уявлення про комунікаційність бібліотеки, яка опосередковує соціальну взаємодію, функціональність її діяльності поряд з діяльністю інших комунікаційних структур, що реалізується завдяки виконанню завдань підтримки соціальної пам'яті, організації доступу до інформаційних потоків, що циркулюють у суспільстві, когнітивному опрацьовуванню інформаційних ресурсів для отримання знань та їх використання в суспільному житті та діяльності.

3. Протягом свого соціокультурного розвитку бібліотеки реалізовували своє призначення у відповідності до потреб суспільства і розгорнутості своїх комунікаційних можливостей: від накопичення рукописів, переписування, каталогізації, залучення читачів, через формування своїх функцій збереження, забезпечення виховання, навчання, просвіти, пропаганди, інформування до створення електронних інформаційних ресурсів, створення умов безперешкодного доступу, використання і задоволення різноманітних потреб розвитку особистості і суспільства, все більше і більше розподіляючи комунікаційні функції з іншими структурами, що з'являлися у комунікаційній інфраструктурі суспільства: друк, засоби масової інформації, телемережі, інформаційні системи тощо.

4. Комунікаційність бібліотеки відображається у формах, засобах, знаряддях передачі суспільно значущої інформації та знань. Тобто вона має безпосереднє відношення до форми здійснення комунікаційних зв'язків у суспільстві, що склалися протягом становлення бібліотеки як комунікаційної

підсистеми. Словник-довідник «Социальные коммуни-кации (теория, методология, деятельность)», що був презентований автором на конференції, узагальнює різні підходи та тлумачення понять, що характеризують феномени, процеси, суб'єкти, зміст, цілі, методи і технології здійснення комунікації як певної форми буття людини і суспільства з урахуванням спільності їх природи, еволюції та перспектив розвитку. Соціально комунікаційна теорія представлена як найширша для бібліотекознавства теорія. Співвідношення між поняттями встанов-люється відповідно до відношень загального і часткового (загального для всіх соціально-комунікаційних структур і часткового для сфери діяльності бібліотек). Розуміння трансформаційних процесів у бібліотечній сфері залежить від опанування професійним співтовариством і суспільством у цілому сутності впливу факторів на медіальні процеси і становлення єдиного комунікаційного простору, в якому бібліотека виконує свої соціальні завдання, а їх виконання залежить від загального розвитку комунікаційної сфери суспільства, встановлення системних зв'язків між усіма учасниками суспільної взаємодії, розвитку комунікаційної системи суспільства і розстановки сил у комунікаційному ланцюзі: хто генерує, передає, з якою метою, якими засобами, хто приймає і як цей ланцюг замикається, які зміни відбуваються в стані атракторів у результаті цієї взаємодії.

Н. І. Шостко

БІБЛІОТЕЧНА НАУКА І ПРАКТИКА: ДВА В ОДНОМУ

«…что? научная работа?…покажите Ваши патенты и изобретения…»

(Контролёр-ревизор КРУ ,

2010, февраль)

1984 року Харківська обласна бібліотека для дорослих змінює свій статут і згідно з наказом Міністерства культури Української РСР отримує статус державної обласної універсальної наукової бібліотеки. Але якщо познайомитися з матеріалами, дослідженнями, довідками, виданнями бібліотеки до 1984 р., можна пересвідчитися, що науковою бібліотека стала набагато раніше.

Напрямками наукової діяльності обласної бібліотеки є наукова обробка документів, науково-методична, науково-бібліографічна та науково-організаційна робота. Все це – щоденне життя бібліотеки, і ті, хто займаються цими процесами, мабуть, не завжди усвідомлюють, що це наукова робота.

Існує ще один напрямок наукової діяльності, без якого не може існувати бібліотека, – це науково-дослідна робота. Що спонукає біб-ліотеку звертатися до досліджень? Серед причин є зовнішні і внут-рішні.

Внутрішніми чинниками є такі: бібліотека починає відчувати недостатність інформації про саму себе. Чи справді ми працюємо так гарно, як нам здається? Чи всі бібліотечні послуги мають попит у користувачів? Чи є потреба в нових послугах? Яких змін потребує бібліотека? Для того щоб прийти до необхідності дослідження, треба перебороти внутрішній супротив та нашу впевненість у тому, що ми краще знаємо, що потрібно нашим читачам, якою має бути бібліотека.

Головною проблемою локальних досліджень, які здійснюються в бібліотеці та стосуються якості послуг, що надаються, бібліотечного персоналу та можливих змін у структурі бібліотеки, є достовірність.

Бібліотека відчуває зовнішній вплив, який спонукає її звертатись до аналізу своєї роботи. Серед зовнішніх чинників можна назвати: зростаючу конкуренцію; розуміння владою та громадою «місця та ролі бібліотеки в суспільстві.

Зростаюча конкуренція: чим далі, тим більше бібліотеки будуть відчувати конкурентний тиск, але не Інтернет стане нашим головним конкурентом, а компанії, які надають інформаційні послуги, вико-ристовуючи комп'ютерні канали. Комерційність цих установ дає їм такі переваги: швидкість прийняття фінансових рішень, гнучкість та ефективність структури, незаформалізованість відносин «користувач-виконавець». Бібліотека переважає за рахунок доступності та без-коштовності. На сьогодні, якщо до рук потрапить видання, в якому йдеться про доступність, безкоштовність та відкритість української бібліотеки, то такому виданню можна привласнювати шифр ББК «82.3(0), Світовий фольклор». А скільки читачів відштовхує від бібліотеки «бібліотечна бюрократична машина»? Чи витримаємо ми за таких умов тиск конкуренції?

Розуміння владою місця та ролі бібліотеки в суспільстві: у Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» бібліотека розглядається як «інформаційний, культурний, освітній заклад… головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки». У вітчизняних

офіційних документах ми не зустрінемо визначення бібліотеки як базової основи інформаційного суспільства. У кращому випадку бібліотеку розглядають як джерело інформації, ставлячи в один ряд з архівами та музеями, цим самим закріплюючи за бібліотеками функцію зберігання.

Бібліотекознавчі дослідження повинні спрямовуватися на розроб-ку науково підтверджених аргументів, за допомогою яких ми зможемо позиціонувати бібліотеку як соціально значущу суспільну інституцію. Існує необхідність у доведенні результатів бібліотекознавчих науково-дослідних робіт до відома виконавчої та законодавчої влади для прийняття науково підтверджених управлінських рішень.

Готуючись до конференції, я зацікавилася питанням, як вивчалася думка громади про бібліотеку та які результати цього вивчення опублі-ковані. Виходячи зі знайдених матеріалів, думки про бібліотеку такі: «деятельность библиотеки соответствует требованиям и информацион-ным потребностям определенной части населения, которая является ее реальным пользователем», «бібліотека є центром громади», «бібліотека – культурний центр села», «около 70% респондентов считают библиотеку информационно-образовательным учреждением; 62,7% считают библио-теку культурно-просветительским учреждением». І тільки в результатах одного дослідження, проведеного не бібліотекою, є інформація, що у представників громади ставлення до бібліотеки «как к деловому официальному учреждению и как к островку прошлого и культуры, изолированному от реальной современной жизни».

То чи знаємо ми, як насправді громада сприймає бібліотеку, чи видаємо бажане за дійсне?

В умовах нашої задачі є бібліотека, яка зовнішніми та внутрішні-ми чинниками доведена до усвідомлення життєвої необхідності науково-дослідної роботи. В результаті ми хочемо отримати дослідження, яке сприятиме підвищенню якості роботи бібліотеки та адаптації в новому інформаційному середовищі.

Для цього необхідні такі складові: координація та кооперація; методичне забезпечення науково-дослідної роботи; кадрове забезпечення науково-дослідної роботи; фінансове забезпечення; втілення рекомендацій досліджень в життя.

Розглянемо кожну складову.

Координація та кооперація: науково-дослідна робота бібліотек в ідеалі має координуватися на загальнодержавному рівні, при чому координація повинна бути не тільки по вертикалі від державних до сільських бібліотек, а й по горизонталі, тобто охоплювати не тільки публічні бібліотеки, а й

спеціальні. Чи можливий такий варіант? Хто міг би стати координатором та організатором? На рівні держави – це Українська бібліотечна Асоціація, на регіональному рівні – її регіональні осередки або інші громадські професійні об'єднання бібліотекарів.

Переваги кооперації продемонстрував у 2010 р. регіональний кооперативний експериментальний дослідницький проект «Харків – територія читання молоді», ініційований ХДНБ ім. В. Г. Короленка. У цьому проекті, як у книзі, був розвиток «сюжету» – експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація і розв'язка. Маємо надію, що автори цього проекту захочуть написати продовження, тому що тема та проблематика далеко не вичерпані.

Часто у великому дослідженні кожен учасник отримує свою частку анкет і таблиць, заповнює їх, краще або гірше, в залежності від сумлінності та професіоналізму. Потім відправляє «нагору», в кращому випадку прочитає статтю про результати дослідження в професійному часописі, якщо бібліотека його передплачує. За таких умов досить важко донести до бібліотекарів публічних бібліотек думку, що дослідження потрібно, що від нього буде користь.

Бажано, щоб усі бібліотеки-учасники дослідження отримали весь пакет документів на початку дослідження та письмові результати після його закінчення. Результатом може стати проведення науково-практичної конференції із залученням працівників бібліотек, які брали участь у дослідженні.

Методичне забезпечення науково-дослідної роботи: будь-яке дослідження потребує забезпечення методичними матеріалами. Якщо дослідження всеукраїнське, то такі матеріали будуть. А коли дослідження регіональне або локальне, та ще й позапланове? Позаплановість у даному випадку свідчить про необхідність проведення та бажання отримати достовірні результати.

Прикладом може бути така ситуація. Публічні бібліотеки України сьогодні працюють у програмі «Бібліоміст». 4 жовтня 2010 р. оголошений ІІ раунд конкурсу «Організація нових бібліотечних послуг з ви-користанням вільного доступу до Інтернету». Чим цей проект від-різняється від проекту «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)»? За проектом LEAP ми надавали вільний доступ до мережі Інтернет, проект «Бібліоміст» передбачає організацію нових бібліотечних послуг.

Проектом передбачається, що бібліотекарі центральної бібліотеки ЦБС та трьох філій, заповнюючи розділ «Обґрунтування потреби», зможуть виконати таке завдання: «Визначте декілька груп населення Вашої громади та опишіть конкретні потреби цих груп, які певною чи повною мірою

зумовлені відсутністю доступу до інформації. Які підтвердження існування цих проблем Ви можете продемонструвати? Наведіть результати досліджень, власних опитувань, рішення за результатами громадських зустрічей з обговорення таких проблем. Зверніть увагу, що надання доступу до Інтернету всім групам користувачів є інтегральною складовою проекту, отже, її не потрібно вносити окремою послугою».

У стислий термін треба здійснити анкетування, опитування, можливо, організувати проведення фокус-групи. Завдання здається легким, але зауважую, воно ставиться перед бібліотекарем філії, який в останнє передплачував журнал «Библиотекарь» у 90-х роках, а словосполучення «соціологічне дослідження» асоціює виключно з виборчими перегонами.

Із цим завданням було б легше впоратися, якщо б існувала можливість скористатися досвідом бібліотек України, накопиченим під час проведення досліджень. На жаль, цей аспект роботи майже не представлено на веб-сайтах бібліотек, а наявна інформація присутня у вигляді загальних звітів та довідок.

Кадрове забезпечення науково-дослідної роботи: без кваліфікованих кадрів про дієвість та ефективність дослідної роботи говорити не можна. Кадрове питання можна розділити на три частини: кадри, яких ми чекаємо в недалекому майбутньому, і ті, які сьогодні працюють у бібліотеках, а також залучені фахівці.

Сьогодні відчувається нагальна потреба в консолідації зусиль бібліотек та вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку бібліотечних кадрів, з метою підвищення рівня результативності бібліотекознавчих досліджень. Ще на етапі навчання студенти мають отримувати дослідницьку практику в бібліотеках на конкретних завданнях. Завдання мають відповідати планам бібліотеки.

Можливо, необхідне коригування учбових планів вищих навчальних закладів з «метою формування в студентів знань, умінь та навичок, необхідних для науково-дослідної роботи в бібліотеках». Тільки у великих бібліотеках з розгорнутою структурою сьогодні існують окремі відділи або сектори, які займаються безпосередньо науково-дослідною роботою, в інших випадках така робота ведеться науково-методичними відділами або інтегрується в роботу функціональних відділів залежно від теми дослідження.

Деякі бібліотеки можуть ввести до свого штату соціолога та згідно з наказом № 754 Міністерства культури і туризму України «Про впорядкування умов оплати праці працівників культури на основі Єдиної тарифної сітки» оплату праці фахівець-соціолог в бібліотеці буде одержувати

за 10 розрядом. Тому знайти, а потім утримати такого фахівця буде проблематично.

Свого часу в ХДНБ ім. В. Г. Короленка працювала «Школа со-ціолога». З того часу минуло понад 20 років, не всі бібліотечні працівники, які проходили навчання, працюють сьогодні в бібліотеках, а потреба в таких знаннях зростає.

Чи можливо сьогодні повторити такий досвід? У рамках «Школи соціолога» можуть вивчатись проблеми прикладної соціології, її основні напрямки, методика і техніка складання програм та інструментарій соціологічних досліджень. Результатом навчання може стати підготовка, розробка та проведення регіонального кооперативного дослідження з залученням бібліотек різних систем і відомств області. У такій школі мають навчатись не більше ніж по одному представнику від бібліотеки і тільки за власним бажанням. Якщо основною формою занять будуть тренінги, то загальна кількість «учнів» школи не повина перевищу-вати 18 – 20. А подальше розповсюдження та каскадування соціологічних знань та умінь буде залежати від методичних служб та системи підвищення кваліфікації бібліотек регіону.

Бібліотеки майже не залучають сторонні організації та фахівців для проведення наукових досліджень. І проблема не тільки в нестачі коштів. Як би ми не були впевнені, що працюємо добре, завжди відчувається побоювання, що проблеми бібліотеки не тільки у відсутності фінансів та падінні інтересу до книги та читання, а й в неефективному керівництві, низькому професіоналізмі, інертності, небажанні змін.

Залучення сторонніх фахівців, волонтерів надасть можливість отримати більш достовірні результати дослідження.

Фінансове забезпечення: останнім часом фінансування не покриває таких нагальних потреб, як комплектування бібліотечних фондів, не передбачає коштів на дослідження. Відсутність коштів на друкування матеріалів, відрядження, верифікацію даних – все це суттєво впливає на якість та достовірність досліджень.

Втілення рекомендацій досліджень у життя: проводячи до-слідження, ми збираємо дані про діяльність бібліотеки в цілому або аналізуємо конкретні напрямки роботи з метою покращити якість послуг, а отримуємо результати, які мають стати основою конкретних практичних рекомендацій. Тобто рекомендацій, які не містять таких формулювань: «покращити», «підсилити», «активізувати», «сприяти».

Бажаними були б рекомендації, складені у вигляді плану роботи з конкретними заходами, термінами виконання, прізвищами виконавців, та контрольними термінами перевірки.

Підсумовуючи, можна надати пропозиції, які сприятимуть розвитку та активізації науково-дослідної роботи бібліотек регіону: створення на регіональному рівні координаційної ради з науково-дослідної роботи; організація роботи «Школи соціолога»; створення бази даних методичних матеріалів з проведення досліджень; організація та проведення регіонального дослідження з обов'язковим залученням бібліотек різних систем і відомств та навчальних закладів, які готують бібліотечних фахівців.

Г. В. Трохименко

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ДИТЯЧОЇ БІБЛІОТЕКИ В КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНИХ ЗМІН МОТИВАЦІЇ ДИТЯЧОГО ЧИТАННЯ

Роль книги й читання у формуванні інтелекту та духовності особистості, її творчого розвитку неможливо переоцінити. З перших років життя маленька людина через книгу з малюнками опановує світ, поняття добра і зла. Надзвичайно важливим є її спілкування з книгою у дошкільному та шкільному віці. Однак педагоги та психологи з тривогою відзначають, що сучасна дитина з більшим задоволенням присвячує свій вільний час комп'ютерним розвагам, які негативно впливають на її соціалізацію та загальний культурний рівень; спостерігається падіння престижу читання як важливого виду дозвіллєвої діяльності.

Фактори, які впливають на рівень читання дитини: економічні (суттєве збіднення середнього класу населення, висока ціна видавничої продукції); техніко-технологічні (ступінь опанування дитиною новітніх інформаційних технологій, прискорені темпи формування «мультимедій-ного покоління»);

соціокультурні (стан видавничої справи, книгорозпов-сюдження та розвитку бібліотечної справи; рівень освіченості та інфор-маційної культури читачів-дітей; сімейні традиції читання).

Чим дорослішою стає дитина, тим менше часу вона приділяє читанню. Воно поступово стає більш діловим. Вітчизняний дослідник О. Литвиненко справедливо відзначає, що це пов'язане з соціально-економічним фактором [12], оскільки з роками в дитини з'являються нові обов'язки, і часу на читання стає дедалі менше. Складні економічні умови в країні спрямовують думки та прагнення як батьків, так і їхніх дітей на те, щоб посісти гідне місце в соціумі, а тому завдання, які сприяють цьому, виконуються ними з більшим завзяттям, аніж усі інші, наприклад, читання «для душі».

Дослідження проблем читання, мотивів звернення до книги читачів-дітей (як головної складової цього феномену) свідчить про складність питання в цілому і фрагментарність підходу до його вирішення. Значний вплив на ці процеси справляє соціальне середовище, в якому функціонує читач, а саме: соціальні характеристики особистості; психологічні особливості; життєвий та читацький досвід; пізнавальні психічні та емоційні характеристики; біопсихічні та психофізіологічні особливості; здібності і характер; здоров'я; наявність вільного часу.

Серед мотивів та відповідних цілей читацької діяльності найбільш поширеними вважаються виховні, освітні, пізнавальні, професійні, комунікативні, гедоністичні, естетичні, інформаційні. Нещодавно до цих визначень практики почали зараховувати психотерапевтичні та корек-ційні цілі читацької діяльності.

Коли йдеться про соціально-демографічні та психологічні харак-теристики особистості, мається на увазі те, що, на жаль, не всі діти мають рівний доступ до книги, знань та інформації. Саме тут на допомогу соціально незахищеним дітям, дітям з особливими потребами повинен прийти справжній бібліотекар-професіонал. Головне – зробити доступ-ними для цих дітей книгу, свято, будь-який масовий захід.

Діти з особливими потребами, як усі діти, потребують любові, турботи, тепла. Та все ж, без сумніву, їм більше за інших необхідна звичайна людська увага, небайдужість, повага. На підтримку саме таких дітей була спрямована благодійна акція «Святий Миколай, подаруй нам свято», до якої залучилися АТЗТ «Харківська бісквітна фабрика» та Харківський ювелірний завод. Об'єднавши зусилля, організаторам акції вдалося зробити не лише цікаві подарунки (серед яких були і чудові індивідуальні бібліотечки), а й співчуттям, теплом та увагою створити справжню атмосферу свята, подарувати чудовий настрій.

На нашу думку, бібліотекарям-практикам, які працюють з дітьми, слід відокремлювати цілі і мотиви читання, які часто відносять до одного понятійного ряду. Вважаємо, що дослідник-теоретик або бібліотекар, який працює з дітьми, організовує їхнє дозвілля та читання, повинен ставити на перше місце мету, потім – завдання, а вже потім визначати мотиви читання та звернення до бібліотеки.

Займаючись такою складною та багаторівневою проблемою, як читацька діяльність, слід враховувати і такі фактори: засвоєння тексту, продуктивність, швидкість читання, критерії оцінки прочитаного, ефектив-ність читання. Тому головним завданням дитячих бібліотек сьогодні є визначення цілей дослідження мотивів читання різноманітних категорій читачів, а вже потім – вироблення ситуативної стратегії діяльності бібліотеки з метою коригування зазначених процесів. У кінцевому результаті діяльність та послуги бібліотеки мають сприяти становленню її як найбільш привабливого інформаційного середовища та центру інформації.

Відсутність попиту на традиційні джерела інформації в сьо-годнішніх дітей відзначає О. Біличенко: «Характерно, що зараз, особливо молодь … не відчуває потреби в читанні, відбувається так звана «секундарна» (вторинна) неграмотність». Український науковець Т. Га-ріфулліна зазначає: «У нинішнього телевізійного та комп’ютерного покоління сприйняття тексту стає більш поверхневим, за характером «кліповим» або калейдоскопічним».

Саме цим можна пояснити, що сьогодні із масового читання поступово зникає класична значна за обсягом, пригодницька література (А. Дюма, М. Рід, Ф. Купер, Ж. Верн). Психологи, педагоги і соціологи це явище пояснюють тим, що сучасна дитина є носієм нової, візуальної, мозаїчно-кліпової культури, що потребує постійної зміни руху, де немає часу для довгого читання, якого потребує класична література, у т. ч. і дитяча [21]. Для цієї культури важливі не описи, а швидка зміна декорацій, наближена до мультфільмів і комп’ютерних ігор. Звідси любов до коміксів у молодших підлітків, тяжіння до суто розважальної та гостросюжетної літератури, паперових кінороманів у середніх і старших.

Побоювання щодо «нечитання дітей», дискусії про «кризу дитячого читання» зовсім не випадкові і мають під собою реальну основу. На початку XXI ст. діти мають зовсім іншу читацьку культуру, ніж попередні покоління. Однак вони, без сумніву, читають. У той же час інтенсивно відбувається процес трансформації, зміни читацьких уподобань.

Як же ставляться сучасні підлітки до читання? І особливо до читання книг у вільний час? Сьогодні можна з упевненістю сказати, що в низці дозвільних занять сучасних дітей читання періодики витісняє традиційне читання книг «для душі». Соціологи з’ясували, що альтернативу «більш

люблю читати не книги, а журнали» обирають приблизно 40% підлітків, а вибір цього висловлювання, як правило, супроводжується вибором варіанта «коли відпочиваю, люблю почитати що-небудь легке, роз-важальне» (34%). «Читання потрібне, в основному, для шкільних занять» відзначають приблизно 17% опитаних, 19% віддають перевагу вислов-люванню «Читання – це тільки одержання інформації» [18]. Приблизно такий же відсоток дітей відзначає, що їм подобається читати, але не вистачає часу [17].

Сьогодні гостро постають питання: що таке дитяча література? Для чого вона потрібна? Яким повинен бути дитячий письменник? Для чого і для кого він пише? Мабуть, ні для кого не секрет, що улюбленими книжками в багатьох випадках вважаються ті, де літературні герої виступають як ровесники дітей, схожі на них характером, вчинками, бажаннями та мріями. Психологи відзначають, що це, скоріше, лише мрія про героя однолітка. Частково це можна пояснити тим, що для підлітків пишеться, перекладається й видається, вкрай мало творів, де вони могли б знайти сучасних героїв-ровесників (так званої соціально-критичної літератури, широко представленої на Заході).

Але ж саме сьогодні відзначається відхід від традиційної класичної пригодницької літератури, в якій раніше знаходили своїх героїв юні читачі. Герої романів А. Дюма, Ф. Купера, В. Скотта, Ш. Бронте, М. Мітчелл, Ж. Верна та інших, раніше таких популярних серед підлітків письменників, поступово зникають із репертуару читання. Дитяче читання, як вважає В. Чудінова, просто змінюється. Це очевидно для всіх, і катастрофи у цьому немає. Просто необхідно виявити, які зміни відбуваються сьогодні в дитячому читанні, які з них ми готові підтримати.

Соціологи також вважають, що зараз відбувається зміна моделей читання. Характерно, що попередня модель дитячого читання («літературно-центристська») проіснувала не менше століття. Саме цієї моделі дотримуються багато дорослих, у тому числі й вчителі. Ця модель відзначається високим статусом читання, престижем читаючої людини у суспільстві, наявністю домашньої бібліотеки, частим відвідуванням публічної. Якщо говорити конкретно про дітей, то до цього можна додати орієнтованість кола читання на «золоте ядро» дитячої літератури, спілкування з однолітками з приводу прочитаного, наявність «лі-тературних героїв» [21].

Сучасна модель – нове, до кінця не досліджене явище. Доречним вважаємо навести висловлювання В. Чудінової: «…більшість сучасних дітей і підлітків мають зовсім інші переваги та інше сприйняття книжкової культури. Вони ставляться до книги не як до "підручника життя", а як до одного із засобів інформації… Таким чином, деякою мірою поміж поколіннями відбувається розрив …Стверджується нова модель дитячого

читання.., і ця реальність диктує інші задачі виховання юного читача як "Людини читаючої"».

Спеціалісти вважають, що статус читання не став менш високим. Навпаки, зі збільшенням престижу освіти в суспільстві роль читацьких навичок, уміння працювати з друкованими джерелами збільшується і серед школярів. Ставлення до читання – досить важлива характеристика, яка свідчить, що в цілому позитивне ставлення до читання у дітей зберігається. Можна стверджувати, що існує пряма залежність між такими категоріями, як «любов до читання» і «вік дитини». Як правило, ті, хто люблять читати, – це діти молодшого шкільного віку. Чим дорослішою є дитина, тим менше часу займає у неї читання і тим менше вона полюбляє читати. До останнього класу частка тих, кому подобається читати, або тих, хто багато читає, зменшується майже вдвічі.

Все частіше при характеристиці сучасної моделі дитячого читання застосовується термін «ділове читання» та «дозвільне читання». Соціологи констатують: звернення до класики в більшості випадків є діловим. Діти у відповідь на запитання «Для чого ви звертаєтесь до бібліотеки?» відповідають: «Потрібно за шкільною програмою», «Щоб не отримати погану оцінку з літератури», «Учитель задав». Російські колеги також відзначають, що у 85 випадках із 100 причиною звернення читачів-дітей до бібліотеки є навчальне завдання.

Отже, практичний підхід, утилітарне ставлення до читання проявляються сьогодні більш відверто. Наслідком можна вважати збільшення популярності періодичних видань серед юної аудиторії. Читацький прагматизм виражається також і у відчуженні від поезії. Що ж тоді читають наші діти, якщо не прозу, не класику і не кращих сучасних авторів? Яке коло їхнього читання?

В анкетах останніх років щодо жанрово-тематичних уподобань дітей у порівнянні з минулими роками значно менше згадуються такі теми і жанри, як «про природу і тварин», «фантастика» (більше, ніж удвічі), детективи (втричі); класика зайняла одне з останніх місць, за нею йдуть тільки «книги про війну». У відповідях на запитання «Яку книгу ти поставив би на "Золоту полицю?"» було названо близько тисячі прізвищ авторів або назв книг. Однак переважна більшість цих прізвищ (69%) повторюються лише 1 – 2 рази, а понад 10 разів – всього 7,7%. Тобто читацькі вподобання перетинаються приблизно у 8 випадках зі 100. Не важко здогадатися, що до цих 8% входять в основному книги із розділу «шкільна програма», які читають (зобов'язані читати) всі діти певного віку.

У цілому можна констатувати, що список цих книг достатньо традиційний. Діти читають те, що їм рекомендують, але рекомендовані

автори не завжди входять до кола реального читання дітей. Тому, коли ми ставимо запитання «Яку книгу ти читаєш зараз?», діти називають зовсім інші книги, саме ці книги, на нашу думку, входять до реального кола читання.

Деякі дослідники вважають, що об'єктивно визначити коло читання дітей дуже складно. З одного боку, дитина не має економічної можливості вибору і частіше за все читає книжки, які до неї потрапили випадково. З другого боку, діти завжди читають не те, що хотіли б бачити в їхніх руках батьки. Ця ситуація майже ніякому підрахунку не піддається.

Важливим аспектом проблеми є гендерні особливості читання. На читацькі переваги хлопчиків та дівчаток досить довгий час не звертали ніякої уваги. А між тим прийняття до уваги фактора соціального полу (гендера) останнім десятиліттям є однією з важливих характеристик в усіх соціологічних дослідженнях, у тому числі дитячого читання.

Поки діти малі, відмінності в їхньому читанні не є особливо значними. Згідно зі спостереженнями батьків і бібліотекарів, більше читають дівчатка. Однак важко не звернути увагу на те, що всі молодші школярі, хлопчики і дівчатка, з однаковим захопленням читають казкові повісті О. Волкова, М. Носова, А. Ліндгрен, веселі книжки В. Дра-гунського, В. Голявкіна, Е. Успенського, В. Крапівіна, С. Прокоф'євої.

Однак чим дорослішими є діти, тим більш значущою є різниця у читанні хлопчиків і дівчаток. Особливо це стосується підліткового віку. Хлопчики захоплюються пригодницькими творами, читають книги про комп'ютери й електроніку; часто до кола їх читань потрапляють такі жанри, як фантастика і фентезі.

Дівчата читають романи. Однак тут мова у більшості випадків не йде про «Євгенія Онєгіна», «Анну Карєніну» або «Дворянське гніздо». Під словом «романи» дівчата мають на увазі книги «із дорослого життя», в яких головна героїня – жінка або дівчина. У 80 – 90 роки XX ст. це були романи Ш. Бронте, Ж. Санд, М. Мітчелл, та інші. Сьогодні це книги серій «Романи для дівчат», «Улюблені книги дівчат» тощо.

У старших класах різниця між читанням юнаків і дівчат знову розмивається з однієї причини: різко збільшується кількість підлітків, які читають літературу в основному за шкільною програмою (більше половини старшокласників). На заміну мотиву «цікаво», характерному для дітей молодшого шкільного віку, приходить інший – «домашнє завдання». А воно, як відомо, однакове для всіх. Тому, незалежно від побажань фахівців, старшокласники читають те, що їм необхідно за програмою (для визначення такого роду читання у соціологів з'явився новий термін «командне читання»). На все інше у них просто не залишається часу. А якщо і

залишається, то спрогнозувати особисті читацькі інтереси дівчат та юнаків дуже просто: вони читають те, що читає вся країна. Дівчата – жіночі та любовні романи (Б. Смолл, Є. Вільмонт), жіночі детективи (Д. Донцова, Т. Устинова, О. Мариніна, Т. Полякова) і жіночі журнали. Юнаки захоплюються фантастикою В. Головачова, Ніка Пєрумова, Р. Желязни, чоловічими детективами і журналами комп'ютерно-автомобільної тематики.

Важливий аспект зазначеної проблеми – вплив відеокультури і мас-медіа на дитяче читання. Відомо, що поряд з основними соціальними інститутами освіти і виховання – сім'єю і школою – у ньому все більшу роль відіграють «електронні вихователі». Телебачення продовжує відігравати значну роль у житті дітей та підлітків. Протягом останнього десятиліття TV стало найбільш поширеним засобом проведення дозвілля як у місті, так і в сільській місцевості, і займає перше місце в переліку щоденних дозвіллєвих занять. Вплив електронної культури на читання проявляється таким чином: змінюється сприйняття друкованого тексту й інформації, воно стає більш поверховим і фрагментарним, «мозаїчним», «кліповим» (внаслідок цього дитині важко концентрувати увагу на великих обсягах текстів повістей і романів); трансформується мотивація читання і репертуар читацьких уподобань (під впливом телебачення і відеопереглядів посилюється інтерес до жанрів і тематики, які широко представлені на телеекрані та відеопрокаті – детективам, трилерам, фентезі, кінороманам); перевага віддається друкованій продукції з розширеним відеорядом (тому особливої популярності у дітей і підлітків набувають ілюстровані журнали і комікси); відбувається процес «клішування», спрощення мови.

У великих містах альтернативою телебаченню виступають нові медіа-продукти, тобто різноманітні засоби масової комунікації і електронні мас-медіа. Саме діти, підлітки і молодь сьогодні – найбільш активні соціальні групи, що легко засвоюють нові інформаційні технології. Це – зовсім нове покоління, яке має інші цінності, моделі поведінки та орієнтації у потоках інформації. Навколишнє середовище і доступність різноманітних каналів масової комунікації, друкованих та інших матеріалів мають сильний вплив на ставлення дітей до книги, читацькі смаки і вподобання.

Вважаємо, що через деякий час нові інформаційні продукти і канали інформації займуть свою нішу в структурі життєдіяльності. І справа не в тому, який засіб буде обиратися – книга або комп'ютер, де буде текст – на папері або на моніторі, важливо інше: що саме там буде читатися, як буде відбуватися процес сприйняття і розуміння тексту і яку інформацію, знання, культуру будуть презентувати різні типи медіа для розвитку юної особистості.

Визначальним фактором при виборі книжкової чи «екранної культури» стає доступність дитині «екрану», наприклад, наявність удома (у тому числі у самої дитини); у друзів, в інших місцях. Вплив «екранної культури» на читання здійснюється по-різному. Читання стає більш функціональним (інструментальним): або книга читається для виконання шкільного завдання, або для відпочинку. Фахівці відзначають, що модель читання підлітка стає більш схожою на модель читання дорослої людини: частина книг – для навчання (роботи), частина – суто для відпочинку (рекреації, релаксації). На жаль, зникає та частина дитячого читання, яке було «для душі» і, ймовірно, для самоосвіти. Частину часу, що раніше витрачалась на читання, замінили телеперегляди та комп'ютерні ігри. Яскраво виражений мотив: «хочу почитати що-небудь легке, роз-важальне» тісно пов'язаний з перевагою на дозвіллі журналів з купою ілюстрацій (що також є наслідком впливу на читання візуальної культури). Хоча ми відзначаємо, що особливий інтерес у дітей сьогодні викликають комп'ютерні ігри та Інтернет, що можна пояснити легкістю засвоєння та багатофункціональним використанням, однак не можемо погодитися з деякими дослідниками, які вважають, що за цим – майбутнє. Вважаємо, що книгу і читання потрібно, і головне, – можна зробити привабливими та потрібними. Важливо, щоб послуги бібліотеки були затребуваними, сучасними. У цьому контексті важливого значення набуває організація якісного та привабливого інформаційного простору бібліотеки, роз-ширення спектру та якості як традиційних, так і сучасних послуг.

Протягом майже 10 років у Харківській обласній бібліотеці для дітей працює Клуб цікавих зустрічей «Запросини». Головне завдання цього творчого об'єднання – організація творчих зустрічей читачів-дітей з їхніми відомими земляками: поетами, художниками, музикантами, компо-зиторами, людьми інших цікавих і творчих професій. Напередодні святкування Міжнародного дня дитячої книги в бібліотеці відбулася творча зустріч учнів загальноосвітніх шкіл міста з автором дитячих книг – лауреатом літературних премій ім. М. Л. Матусовського та О. С. Макаренка Елеонорою Булгаковою.

Заповнюючи читальний зал бібліотеки, діти вітали поетесу як давню добру знайому. Виявилося, що для багатьох дітей вона є автором, знайомим з дитинства: деякі вірші діти знають напам'ять. Тому, почувши знайомі рядки, діти протягували догори руки, підстрибували з місць, і наперебій, іноді удвох, а то і втрьох, читали її вірші, а при виконанні деяких жартівливих веселих пісень увесь зал дружньо підспівував. Хором вони читали і нову, ще не видану книгу «Ква+Ква, или Учим цифры», яка демонструвалася за допомогою мультимедійного проектора.

Ця спроба залучитися до спільної дії зблизила, об'єднала та подружила всіх – і дітей, і автора, і бібліотекарів. Схоже, саме таким має бути сучасний

простір бібліотеки – відкритим, мобільним, привабливим, а головне – корисним.

До недавнього часу вітчизняна наука та бібліотекарі-практики відносили до системи організації обслуговування читачів елементи, які одночасно утворювали (і утворюють) інформаційний простір бібліотеки: бібліотечний абонемент як форму індивідуального та масового обслуговування читачів, що передбачає видачу творів друку та інших документів на певний термін за межі бібліотеки; читальний зал; спеціалізовані відділи; міжбібліотечний абонемент; позастаціонарне обслуговування користувачів. Основними формами позастаціонарного обслуговування вважаються заочний бібліотечний абонемент, пересувна бібліотека, бібліотечний пункт.

Сьогодні, за умов ускладнення запитів користувачів, пози-ціонування бібліотеки як сучасного інформаційного центру, дослідження вузькоспеціальних функцій бібліотечного соціального інституту, до зазначених форм додаються сучасні напрямки діяльності бібліотек, головним завданням яких є створення привабливого образу бібліотеки, розширення спектру та якості бібліотечних послуг.

У цьому аспекті слід розглядати роботу бібліотеки, пов’язану із впровадженням новітніх телекомунікаційних технологій, наданням дітям сучасних інформаційних послуг. Саме за таких умов бібліотека стає привабливою, а головне – конкурентоспроможною.

Напередодні Міжнародного дня захисту дітей бібліотека зробила своїм читачам незвичайний та довгоочікуваний подарунок: 29 травня відбулося урочисте відкриття Інтернет-класу для дітей з особливими потребами, соціально незахищених та з малозабезпечених сімей. У цьому класі три комп’ютери, придбані виключно на спонсорські кошти, принтер, сканер, мультимедійне обладнання.

Головна мета нашого Інтернет-класу – забезпечити вільний, безоплатний доступ до світових ресурсів та створити рівні можливості в отриманні інформації для дітей різних соціальних, вікових категорій, дітей з особливими потребами. Адже у зв’язку зі змінами в освіті школа передбачає нову роль учня – активного дослідника, який творчо і самостійно працює над розв’язанням навчального завдання, широко використовуючи сучасні технології, ресурси школи, а також бібліотеки. Інтернет-клас у дитячій бібліотеці має виконувати переважно чотири функції: освітню, інформаційну, телекомунікаційну та дозвіллєву.

Першими відвідувачами Інтернет-класу стали учасники Клубу батьків дітей-інвалідів та багатодітних сімей «Світанок», створеного на базі

бібліотеки спільно з центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Київської районної ради Харкова.

Діти та батьки здійснили віртуальну мандрівку найбільш цікавими дитячими Інтернет-сайтами, завітали на сторінку бібліотеки, відвідали експозиції найкращих музеїв світу, набули основних навичок роботи на комп'ютері.

Безпосередньо у приміщенні бібліотеки можливе розміщення спеціалізованих навчальних класів, мають бути виділені зони для організації клубів і гуртків за інтересами, функціональні куточки для дитячих ігор і організації дозвілля [11]. Окремого дослідження по-требують питання функціональної організації внутрішнього простору бібліотеки: архітектурні рішення та проекти будівель дитячих бібліотек, проектування сучасних комп'ютерних залів, ергономіка і розташування меблів, розробка систем освітлення робочих місць, вирішення інших інженерних завдань тощо.

Якщо успішне вирішення перелічених завдань можна віднести до об'єктивних, тобто незалежних від бібліотекарів чинників, пов'язаних із фінансуванням, розвитком ефективного діалогу з органами місцевого самоврядування, бізнесовими колами, то соціологія, психологія дитячого читання, ефективна організація читання та спілкування дітей, застосування новітніх методик залучення до читання, організація заходів, з попу-ляризації читання і книги, а головне – надання сучасних інформаційних послуг залежать безпосередньо від бібліотечних фахівців.

Важливим напрямком у діяльності Харківської обласної бібліотеки для дітей залишається організація бібліотечного обслуговування дітей у літній період. Очевидно, що складовою повноцінного відпочинку дітей є змістовне дозвілля. Його забезпечення протягом кожного літа стає одним з головних завдань співробітників Харківської обласної бібліотеки для дітей.

Щороку напередодні літніх канікул проводиться робота з укладання договорів про творчу співпрацю з керівництвом загальноосвітніх шкіл Харкова. У період функціонування таборів діти мають змогу відвідувати бібліотеку, де на них чекають екскурсії бібліотекою, книжки для творчості та відпочинку. Форми проведення заходів різноманітні: конкурсно-ігрові програми, театралізовані свята, години пізнання, турніри ерудитів, електронні презентації, пізнавальні ігри та вікторини тощо.

З червня розпочинають роботу бібліотечні пункти у заміських оздоровчих таборах. Плідна співпраця єднає бібліотеку і заклади: «Бе-різка» (ВАТ ХМЗ «Світло шахтаря»), «Сонячний» (Південна залізниця), «Лісова казка» (УМВС).

Сфера обслуговування цих закладів розширюється. У 2010 р. працював бібліотечний пункт у дитячому оздоровчому таборі «Факел» (КП ПТП «Вода»), керівництво якого перейнялося ідеєю важливості літнього читання і надало приміщення для бібліотеки на території табору.

Під час виїздів бібліотекарі не обмежуються обслуговуванням, вони проводять цікаві масові заходи до ювілейних та знаменних дат з метою залучення дітей до читання й активізації роботи поза бібліотекою. Діти мають можливість виявити кмітливість, спритність та просто пограти у добрі й обов'язково розумні пізнавальні ігри.

Працівники бібліотеки вирішили зробити літо-2010 для своїх читачів, які в період літнього відпочинку залишилися у місті, цікавим та захоплюючим. На початку червня у бібліотеці стартував проект традиційних літніх читань «Книжкова веселка – 2010», у рамках якого був проведений читацький марафон «Книжкова галактика», що тривав протягом літа. За умовами конкурсного марафону дітям було рекомендовано прочитати якомога більше цікавих книг. Читачам за-пропонували вступити до клубу «Читаюча команда» і здійснити незвичайне «ралі». Учасники отримували заохочувальні картки, кількість яких визначалася прочитаними книжками. На початку вересня на святі, яке проходило в обласній бібліотеці для дітей, були названі найкращі підкорювачі «Книжкової галактики».

Важливим фактором у створенні привабливого інформаційного середовища є знання вікових та індивідуальних особливостей культурного розвитку особистості, на чому має ґрунтуватися вся організація бібліотечного обслуговування дітей. Саме в цьому полягає сенс терміна «спеціалізоване обслуговування», на яке діти мають право за всіма існуючими законами і деклараціями.

Відомо, що вивчення читання на загальнодержавному рівні регулярно здійснюється в багатьох країнах, однак, на жаль, спо-стерігається стійка тенденція до падіння престижу читання, а подекуди – до зменшення кількості читачів. Це спонукало до створення національних програм підтримки читання, які діють у Великій Британії, США, Німеччині, Канаді, Франції, скандинавських країнах, Південній Кореї, Австралії, Сінгапурі, а також у Польщі, Болгарії, країнах Балтії і, що особливо показово, в Росії, Індії, Казахстані та деяких країнах Африки. На жаль, в Україні запровадження Національної програми підтримки читання, а також створення Центру дослідження дитячої літератури та підтримки читання тільки плануються.

Заслуговує на увагу зарубіжний досвід виконання національних і міжнародних програм підтримки читання, серед яких – загально-європейські програми «Впіймані на читанні», «Євросоюз читає», «Книжковий старт», Великої Британії програми «Дні читання вголос» Голландії [12].

На основі аналізу результатів досліджень стану дитячого читання можна визначити деякі шляхи подолання існуючої проблеми. Передусім, необхідно створити сприятливі умови для залучення дитини до читання вдома. Це передбачає відродження традицій сімейного читання; фор-мування якісних домашніх бібліотек, до яких мають входити не лише диски з фільмами та іграми, а й привабливо оформлені сучасні книги для дітей (і про дітей).

Деякі дослідники наголошують на тому, що час, вільний від школи, домашніх завдань, секцій тощо, дитина, скоріше за все, присвячує комп'ютерним іграм та іншим телекомунікаційним розвагам, тому на читання часу практично не залишається. До того ж переорієнтувати дитину з електронного дозвілля на книжкове вкрай складно, оскільки читання в будь-якому разі залишається працею, а комп'ютерна гра – розвагою. Тому пропонується найближчим часом вирішити питання щодо розробки науково обґрунтованого навчального плану для дітей з урахуванням часових та психологічних можливостей сприйняття ними обсягів інформації, передбачає нормований розподіл часу на класне та позакласне читання та комп'ютерні розваги.

Активізується питання відновлення в суспільстві позитивного іміджу дитячого читання, чому може сприяти використання можливостей ЗМІ з популяризації книги та читання, які мають асоціюватися з успішністю в навчанні. Йдеться про створення телевізійних дитячих передач, художніх та документальних фільмів, мультфільмів на підтримку дитячого читання, залучення до пропаганди читання відомих успішних людей та телевізійних героїв тощо.

Надзвичайно важливим є проведення системної державної політики підтримки та розвитку дитячого читання в Україні, яка передбачає реалізацію згадуваної Національної програми підтримки читання. До цієї програми мають бути залучені письменники, видавці, бібліотекарі, педагоги, батьки, дослідники із суміжних галузей (психологи та соціологи). Важливим моментом є цільове фінансування програм видання якісної дитячої літератури, комплектування дитячих і шкільних бібліотек (особливо у сільській місцевості); щорічне державне замовлення на дитячі книги для українських видавництв; проведення соціологічних досліджень щодо стану та пріоритетів читання дітей і різноманітних заходів з його підтримки, збільшення кількості державних літературних премій в Україні.

Література

1. Бродский, М. Подростки и юношество в Сети: «вызовы» для библиотекарей: дети и библиотеки в Интернете / М. Бродский, В. Чуди-нова, А. Михайлова // Библ. дело. – 2008. – № 23. – С. 27 – 30.

2. Вовк, О. В. Основні завдання української дитячої літератури (роздуми над проблемою) [Електронний ресурс] // Режим доступу: www. chl.kiev.ua/userfiles/file/vipusk20/wolf.doc. – Заголовок з екрану.

3. Голубева, Е. И. В центре внимания – чтение детей // Библиотековедение. – 2001.– № 1. – С. 128 – 129.

4. Голубева, Е. Чтение нуждается в защите: Конгресс в поддержку чтения / Е. Голубева, Е. Куликова // Библиотековедение. – 2001. – № 5. – С. 120–122.

5. Голубева, Н. А. Средство организации семейного чтения // Библиография. – 2001. – № 4. – С. 46 – 49.

6. Голубева, Н. Л. Детская библиотека : современные проблемы развития : науч.-метод. пособие. – М.: Литера, 2009. – 160 с.

7. Голубева, Н. Л. Институт семейного чтения: исторические предпосылки и перспективы развития // Школ. б-ка. – 2010. – № 6. – С. 101 – 108.

8. Голубева, Н. Л. К проблеме концепции детской библиотеки в современном обществе // Школ. б-ка. – 2010. – № 1. – С. 28 – 30.

9. Голубева, Н. Л. Семейное чтение в детской библиотеке. – М., 2006. – 88 с.

10. Голубева, Н. Л. Школьная библиотека как пространство поддержки и развития семейного чтения // Школ. б-ка. – 2008. – № 8 – 9. – С. 26 – 28.

11. Жималетдинова, Н. Модель детской библиотеки как инстру-мент читательского развития: из опыта работы Муницип. об-ния б-к Екатеринбурга / Н. Жималетдинова, С. Данченко [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.publiclibrary.ru/librarians/vstrechi/bibliokaravan-2007-04-amaletdinova.htm. – Заглавие с экрана.

12. Литвиненко, О. Криза дитячого читання в контексті національного книговидання // Вісн. Книжк. палати. – 2009. – № 6. – С. 1 – 5.

13. Концепция библиотечного обслуживания детей в России // Мелентьева Ю. П. Сельская библиотека: проблемы развития и перспективы: науч.-метод. пособие. — М., 2003. — С. 78 – 91.

14. Пикулина, Т. М. Что могут родители?: (привлечение детей к чтению) [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.co1858.ru/index.php? newsid =3862. – Заглавие с экрана.

15. Семилет, Н. Некоторые размышления о миссии детской библиотеки и примеры ее виртуального воплощения // Світ дитячих б-к. – 2002. – № 2. – С. 10 – 13.

16. Соціологія читання дітей [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://librportal.org.ua/index.php?option=com_content&task=view &id =203&Itemid=3&limit=1&limitstart=9. – Заголовок з екрану.

17. Читання комп'ютерних дітей [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://osvita.ua/school/upbring/266. – Заголовок з екрану.

18. Чудинова, В. П. Дети в киберпространстве: «вызовы» для библиотекарей // Библиотековедение. – 2009. – № 5. – С. 39 – 45.

19. Чудинова, В. П. Поддержка детского чтения – наша главная задача сегодня / В. П. Чудинова, Е. И. Голубева // Школ. б-ка. – 2006.– № 2. – С. 8 – 13.

20. Чудинова, В. П. Состояние и роль чтения в современном обществе: социодинамика процесса // Библ. дело — XXI век: науч.-практ. сб. – М., 2008. – Вып. 2. – С. 61 – 86.

21. Чудинова, В. П. Чтение детей и подростков в России : смена модели чтения // Дети и библиотеки в меняющейся медиасреде / Рос. гос. дет. б-ка. – М., 2004. – С. 9 – 26.

22. Чудинова, В. П. Чтение детей и подростков в России: проблемы и перспективы // Школ. б-ка. – 2003.– 8. – С. 46 – 53.

23. Чудинова, В. П. Чтение, грамотность и библиотеки в контексте развития общества знаний // Библиотечное дело – XXI век : научно-практич. сборник : вып. 2 / сост. и науч. ред. И. П. Осипова. – М., 2007. – С. 19 – 48.

24. Чудинова В. Что читают современные подростки / В. Чудинова, Е. Голубева // Воспитание школьников. – 2004.– № 4. – С. 38 – 44.

В. В. Бурым

МОНИТОРИНГ БИБЛИОТЕЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ В КОНТЕКСТЕ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Сегодня вузовская библиотека должна меняться в соответствии с новыми требованиями к учебному процессу и научной деятельности вуза. При этом важно позиционировать себя в качестве основного поставщика библиотечно-информационных услуг, адаптироваться к стремительно меняющемуся, технологически усложняющемуся интеллектуальному и информационному пространству, выбрать путь активного развития библиотеки, расширять перечень предоставляемых продуктов и услуг.

Одним из основных условий успешного функционирования любой библиотечной системы является рациональная организация всех направлений ее деятельности. В этой связи НТБ Национального аэро-космического университета им. Н. Е. Жуковского «ХАИ» внедряет в практику своей работы систему менеджмента качества, которая позволит грамотно оценить результаты, сделать выводы о целесообразности или нецелесообразности осуществления тех или иных мероприятий.

На данном этапе в НТБ используются следующие инновации: продуктные – изменение перечня библиотечных услуг в соответствии с изменяющимися информационными потребностями; технико-технологические – совершенствование библиотечной технологии и техническое переоснащение; организационно-управленческие – разработка и внедрение прогрессивных структур, новых условий и форм труда; социальные – обеспечение информационных потребностей; инновации в сфере профессионального сознания.

Вся деятельность НТБ опирается на богатые традиции в области библиотечно-библиографического обслуживания, и прежде всего, содействует достижению высокого качества обучения, научных иссле-дований университета путем формирования, систематизации, хранения библиотечного фонда, используя при этом современные информационные технологии.

Исходя из изложенного, основной услугой НТБ является предоставление документов из фондов библиотеки. Пользователи НТБ имеют

круглосуточный доступ к электронным документам и аналогам печатных изданий из электронного каталога как в режиме удаленного доступа к сайту библиотеки, так и в локальной сети библиотеки в часы ее работы. В локальной сети библиотеки и в режиме удаленного доступа возможен заказ документов, представленных в электронном каталоге. Заказ принимается на абонементы, общий читальный зал и читальный зал иностранной литературы (сохраняется два дня). Пользователи НТБ могут получить во временное пользование все виды информационных ресурсов: в отделах обслуживания, а также с помощью систем МБА и ЭДД.

НТБ предоставляет полную информацию о составе информаци-онных ресурсов библиотеки через: традиционные каталоги и картотеки, электронный каталог, как в локальной сети, так и в режиме кругло-суточного удаленного доступа к Web-сайту; организацию открытых просмотров литературы, книжно-иллюстративных выставок, в отделах обслуживания библиотеки и на главной странице Web-сайта в разделе «Виртуальные выставки»; библиографические пособия в разделах Web-сайта «Бюллетень новых поступлений» и «Биобиблиографические пособия».

Одна из основных задач, которую ставит перед собой библиотека – обеспечение возрастающих информационных потребностей своих пользователей. Куммулируя информацию и предоставляя доступ к ней, НТБ осуществляет: информирование руководства университета по вопросам высшей школы и управления в системе дифференцированного обслуживания руководства; ежемесячное информирование сотрудников кафедр о новых поступлениях в библиотеку по заявленным темам по электронной почте; справочно-библиографическое обслуживание в режиме «запрос-ответ» в традиционной форме с помощью каталогов и картотек и в локальной сети по электронному каталогу, а также в режиме удаленного доступа в разделе «Виртуальная справка»; проведение мероприятий по групповому информированию пользователей библиотеки: «День кафедры», «День дипломника», «День аспиранта», в программу которых, как правило, входят: сообщение о деятельности библиотеки на современном этапе; сообщение о книгообеспеченности учебных дисциплин, читаемых на кафедре; открытый просмотр документов по профилю кафедры; тренинг по работе с АИБС «УФД/Библиотека».

Кроме этого, оказывается консультационная помощь в работе со справочно-поисковым аппаратом библиотеки, которую осуществляют: дежурный библиограф в зале каталогов; информационно-библиографический отдел (консультирование и регистрация научных тем и отчетов НИОКР).

Проведение лекций и лекций-обзоров, литературных и музыкаль-ных вечеров, устных журналов и встреч с интересными людьми, орга-низация работы клуба «Литературная гостиная» – все эти мероприятия способствуют

раскрытию фондов НТБ и повышению культурного уровня пользователей библиотеки.

Дополнительными и не менее важными услугами являются: организация доступа к Интернет; формирование списков литературы к научным работам из электронного каталога (в локальной сети НТБ); определение классификационного индекса научной работы; редакти-рование списка литературы к научной работе; запись информации на электронные носители; ксерокопирование документов из фонда научно-технической библиотеки.

С целью изучения мнения пользователей о деятельности библи-отеки, определения качества предоставляемых ею услуг, в декабре 2009 – январе 2010 г. библиотекой было проведено исследование на тему «Библиотека – пользователь». Респондентами выступили студенты треть-его курса и преподаватели университета. Было опрошено 340 студентов и 47 преподавателей, что гарантирует репрезентативность полученных результатов.

Исследование проводилось с помощью анкеты, которая содержала 11 вопросов. Анкета была одобрена социологами университета. Респон-дентам были предложены вопросы, касающиеся работы НТБ, оценивая которые, они выставляли баллы от 1 до 5. При этом, максимальная оценка (5 баллов) – означает «да», 4 – «скорее да, чем нет», 3 – «скорее нет, чем да», 2 – «нет», 1 – «не знаю, трудно ответить». Использование данной шкалы позволяет дать качественно-количественную оценку работы библиотеки.

Вопросы в анкетах для студентов и для преподавателей несколько различались, так как это разные категории пользователей.

На вопрос, «Какими отделами НТБ Вы пользуетесь чаще и почему?» получены ответы, приведенные в диаграмме (рис. 1).

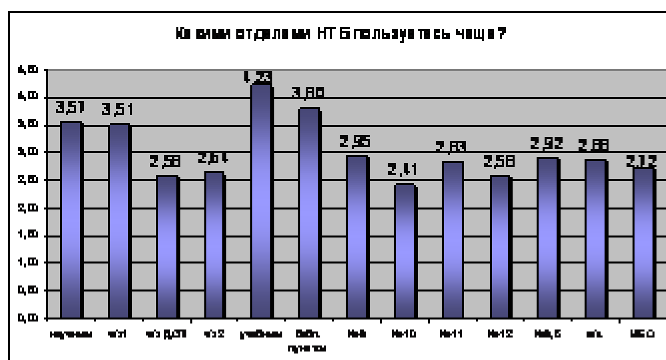

Рис. 1. Распределение ответов опрашиваемых студентов

Ответы студентов распределились следующим образом: наиболь-шей популярностью пользуется абонемент учебной литературы, что вполне объяснимо (4,23 балла); библиотечные пункты в общежитиях (3,80 балла). Почти одинаковым спросом пользуется абонемент научной литературы (3,57 балла) и общий читальный зал (3,51 балла). Огорчает низкая посещаемость общего читального зала, несмотря на сформиро-ванное ядро фонда НТБ и значительное количество выписываемых периодических изданий. Безусловно, наличие поисковой системы Интер-нет в общем читальном зале, а также в общежитии и дома у студентов объясняет тенденцию снижения использования библиотечного фонда.

На вопрос «Какими отделами НТБ пользуетесь чаще и почему?» ответы студентов распределились следующим образом (рис. 2).

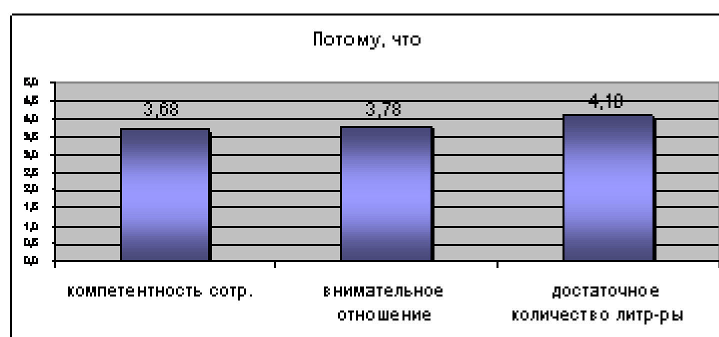

Рис. 2. Распределение ответов опрашиваемых студентов

Основным критерием посещения НТБ студенты назвали доста-точное количество литературы (4,10 балла). Не менее важным для студентов является внимательное отношение (3,78 балла) и компетен-тность сотрудников (3,68 балла). На это следует обратить особое внимание в отделах обслуживания. Кроме этого, следует работать с пользо-вательскими отказами и проводить их ежеквартальный анализ. Результаты анализа отказов предоставлять в отдел комплектования на рассмотрение и доукомплектование необходимой литературой. Финансовые трудности пока не позволяют полноценно комплектовать библиотечный фонд необходимыми документами в достаточном количестве. Над этим вопросом активно работает администрация библиотеки, доказывая руководству вуза важность и необходимость приобретения документов.

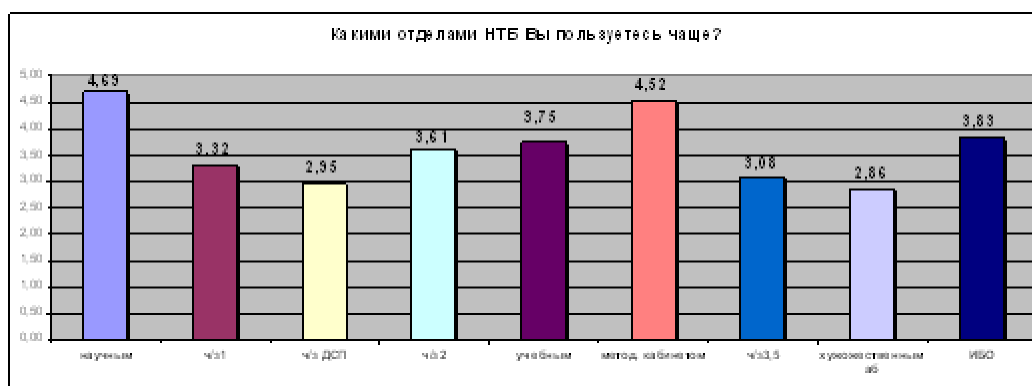

Рис. 3. Распределение ответов опрашиваемых преподавателей

Ответы преподавателей на вопрос «Какими отделами НТБ Вы пользуетесь чаще?» распределились следующим образом: популярностью пользуются абонемент научной литературы (4,69 балла) и методические кабинеты при кафедрах (4,52 балла). Менее популярны информационно-библиографический отдел (3,83 балла), читальный зал иностранной литературы (3,61 балла), читальный зал факультетов № 3,5 (3,08 балла), совсем низким спросом пользуются читальный зал ДСП (2,95 балла) и абонемент художественной литературы (2,86 балла). Приятно, что особой популярностью у преподавателей пользуется абонемент научной литературы. Однако часть наших пользователей с той же регулярностью обращается в методические кабинеты (кафедральные библиотеки).
В такой ситуации нельзя допускать распада конструкции образо-вательного пространства на несвязанные между собой составляющие (кафедральные библиотеки). Этим вопросом активно занимается администрация НТБ.

На вопрос «Какими отделами НТБ пользуетесь чаще и почему?» ответы преподавателей распределились следующим образом (рис. 4).

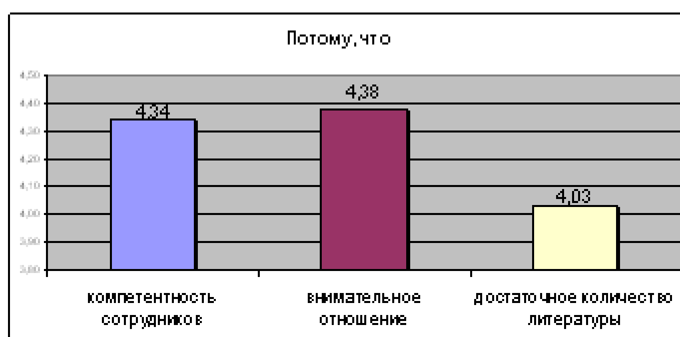

Рис. 4. Распределение ответов опрашиваемых преподавателей

Основным критерием посещения НТБ преподаватели считают внимательное отношение сотрудников библиотеки (4,38 балла). Не менее важным для пользователей является компетентность сотрудников (4,34 балла). К сожалению, достаточного количества литературы в НТБ нет (4,03 балла). Тем не менее, при отсутствии необходимого документа следует предлагать соответствующую замену.

Ответы студентов на вопрос «Решить проблемы в пользовании НТБ мне помогают…» представлены в диаграмме на рис. 5.

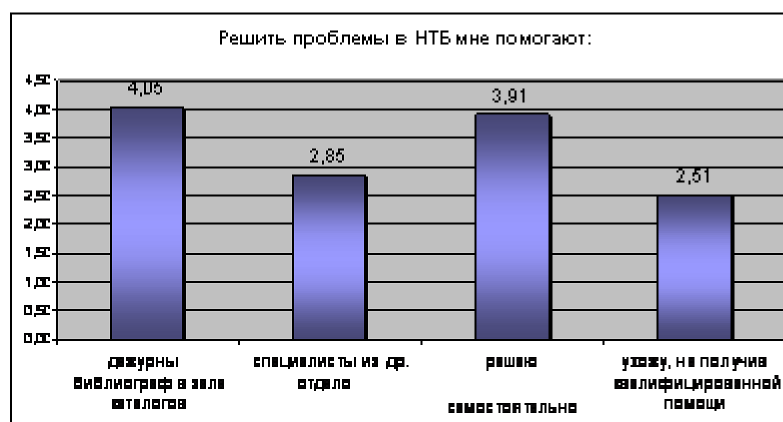

Рис. 5. Распределение ответов опрашиваемых студентов

Наиболее часто за помощью в поиске необходимых документов студенты обращаются к дежурному библиографу (4,05 балла), самостоятельно осуществляют поиск (3,91 балла). Это говорит о том, что наши пользователи уже знакомы с поисковыми системами НТБ и могут обойтись без посторонней помощи, помощь пользователям также оказывают специалисты из других отделов (2,85 балла). Тем не менее, есть пользователи, которые по тем или иным причинам не получают квалифицированной помощи ни в зале каталогов, ни в других отделах (2,51 балла). В этой ситуации специалистам библиотеки следует уделять должное внимание пользователям, не ждать, пока пользователь обратится за помощью, а быть предупредительными, отзывчивыми и неравно-душными.

На этот вопрос ответы преподавателей представлены в диаграмме на рис. 6.

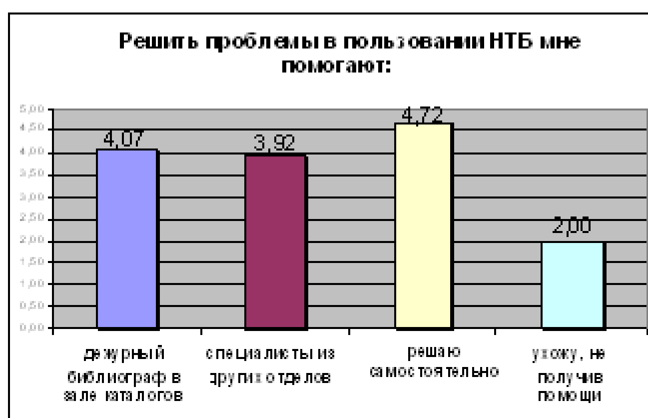

Рис. 6. Распределение ответов опрашиваемых преподавателей

Преподаватели самостоятельно решают проблемы в пользовании НТБ (4,72 балла), но тем не мене, продолжают пользоваться помощью дежурного библиографа (4,07 балла). Положительный момент заключа-ется в том, что, обращаясь к дежурному библиографу за помощью, препо-даватель может получить дополнительную информацию о новых услугах НТБ, увидеть Web-сайт библиотеки с его возможностями, что позволит библиотеке более выгодно предстать в глазах пользователей-препода-вателей. Приятно, что преподаватели получают квалифицированную помощь и в других отделах (3,92 балла). Тем не менее часть наших пользователей не получает должной помощи ни в зале каталогов от дежурного библиографа, ни в других отделах (2,00 балла).

На вопрос «Принимали ли Вы участие в массовых мероприятиях, проводимых в НТБ?» ответы студентов помещены в приведенной диаграмме (рис. 7).

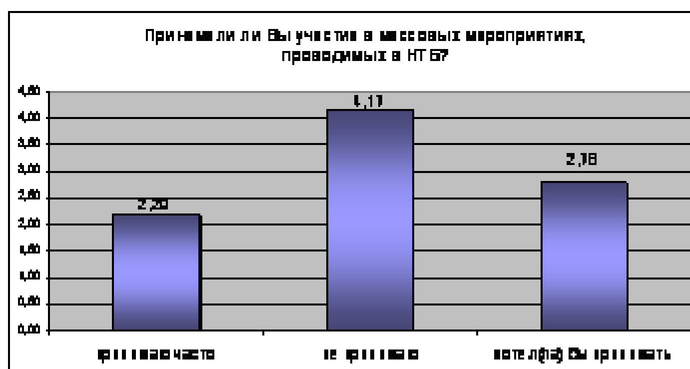

Рис. 7. Распределение ответов опрашиваемых студентов

К сожалению, большая часть студентов не принимает участия в проводимых библиотекой мероприятиях (3,73 балла). Это говорит о том, что организация мероприятий недостаточно прорекламирована в средст-вах массовой информации, например в университетской газете «За авиакадры», на официальном Web-сайте отсутствует информация о проводимых библиотекой мероприятиях. Объявления с заранее огово-ренной темой «Литературной гостиной» вывешиваются только на рекламных стендах. Следует отметить, что желающих принимать участие в проводимых библиотекой мероприятиях достаточно (3,47 балла). Если учесть данные пожелания, то результат будет положительным. Мероп-риятия, интересные по тематике, квалифицированно подготовленные, а также обеспеченные информационной поддержкой, повысят имидж библиотеки, помогут привлечь новых пользователей.

На этот же вопрос ответы преподавателей представлены в приведенной диаграмме (рис. 8).

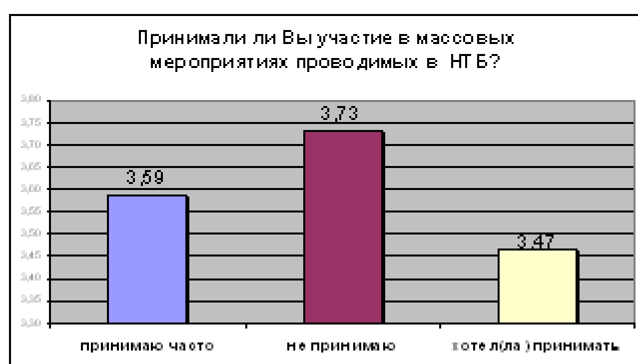

Рис. 8. Распределение ответов опрашиваемых преподавателей

Диаграмма дает возможность сделать следующие выводы: преподаватели чаще всего не принимают участия в проводимых библиотекой мероприятиях (3,73 балла). Часть преподавателей хотела бы участвовать в мероприятиях (3,47 балла), однако они не имеют такой возможности из-за отсутствия информации. В данном случае речь идет о несистематическом оповещении о проводимых в библиотеке меро-приятиях. Кроме рекламы в фойе корпусов и общежитий, следует заранее рассылать объявления о мероприятиях на электронный адрес кафедр.

На вопрос «Каким поисковым системам Вы отдаете предпочтение для поиска в НТБ необходимых вам документов?» ответы студентов представлены в диаграмме (рис. 9).

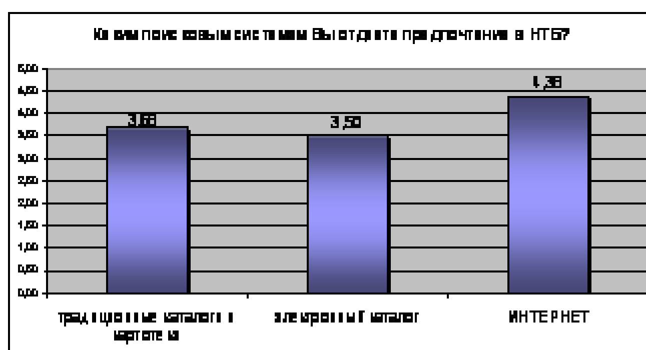

Рис. 9. Распределение ответов опрашиваемых студентов

Как видно из диаграммы, большинство (4,38 балла) отдает предпочтение поиску информации в поисковой системе Интернет. Тем не менее, часть студентов продолжает пользоваться традиционными каталогами и картотеками (3,68 балла). При этом недостаточно используется электронный каталог (3,50 балла). Для популяризации поисковых систем в НТБ необходимо разнообразить наглядные и печатные формы: закладки, алгоритмы. Важное место занимает межличностное общение между пользователем и библиотекарем. Последний обязан отвечать не только на поставленный прямой вопрос, но и предложить другие пути в поиске необходимой информации. В этой связи создание атмосферы психологического комфорта как для читателей, так и для гостей библиотеки, явля-ется важной составляющей качественного обслуживания пользователей.

Ответы преподавателей на этот вопрос распределились следующим образом (рис. 10).

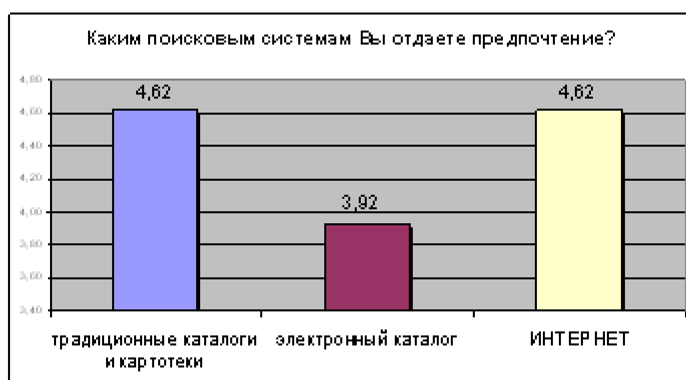

Рис. 10. Распределение ответов опрашиваемых преподавателей

Преподаватели в поиске необходимой информации в равной степени отдают предпочтение традиционным каталогам и картотекам (4,62 балла). К сожалению, электронный каталог недостаточно популярен среди преподавателей (3,92 балла). Причина кроется в том, что не все преподаватели готовы к работе с электронным каталогом. Для популяризации современной поисковой системы следует проводить работу с пользователями в отделах обслуживания при записи в библиотеку, перерегистрации, рассказывая о преимуществах данной поисковой системы.

На вопрос «Удовлетворяют ли Вас поисковые возможности электронного каталога НТБ?» ответы студентов представлены в диаграмме на рис. 11.

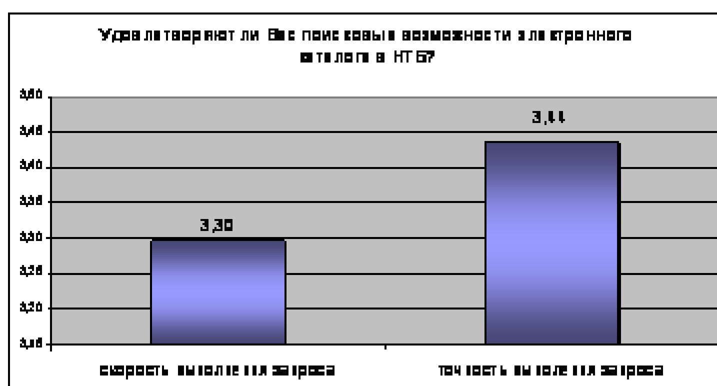

Рис. 11. Распределение ответов опрашиваемых студентов

Пользователи отметили недостаточно высокую точность выполне-ния запроса (3,44 балла) и скорость его выполнения (3,30 балла). Над этими вопросами предстоит работать, чтобы поисковая система «Элект-ронный каталог» стала более востребованной. Отсутствие современной компьютерной техники влияет на скорость выполнения запроса. Сегодня этот вопрос очень актуален для библиотеки, и администрация делает все возможное в этом направлении.

Диаграмма на рис. 12 дает представление о том, как распре-делились ответы преподавателей на этот вопрос.

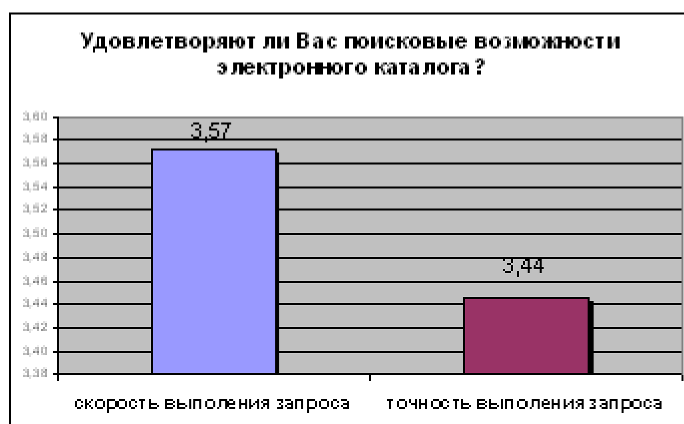

Рис. 12. Распределение ответов опрашиваемых преподавателей

Скорость выполнения запроса (3,57 балла) очень важна для преподавателя, однако точность выполнения запроса, к сожалению, низка (3,44 балла). Точность выполнения запроса зависит от качества запрашиваемых документов. Ответы на вопрос «Помогают ли Вам в процессе преподавания книжные экспозиции, виртуальные выставки, просмотры новой литературы» представлены в диаграмме на рис. 13.

Рис. 13. Распределение ответов опрашиваемых студентов

В процессе получения знаний самообразованию студентам помогают просмотры новой литературы (3,42 балла), виртуальные выставки (3,19 балла) и книжные экспозиции (3,07 балла). Такая форма популяризации библиотечного фонда как виртуальная выставка недостаточно прорекламирована. На это следует обратить внимание всем сотрудникам библиотеки. При этом важно, предлагая визитку с адресом сайта, рассказывать о его преимуществах.

На этот вопрос ответы преподавателей представлены в диаграмме на рис. 14.

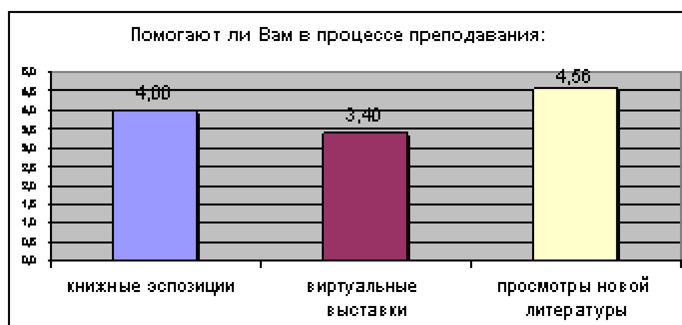

Рис. 14. Распределение ответов опрашиваемых преподавателей

Как видно из приведенной диаграммы, просмотры новой литера-туры оказывают существенную помощь в преподавании (4,56 балла), пользуются спросом книжные экспозиции (4,00 балла), виртуальные выставки (3,40 балла). Это говорит о том, что данная форма популя-ризации фонда пока не нашла отклика у преподавателей. Ее следует популяризировать в отделах обслуживания, предлагая буклет с перечнем услуг библиотеки.

На открытый вопрос анкеты «Ваши предложения и замечания по улучшению работы НТБ» ответы преподавателей представлены в диаграмме на рис.15.

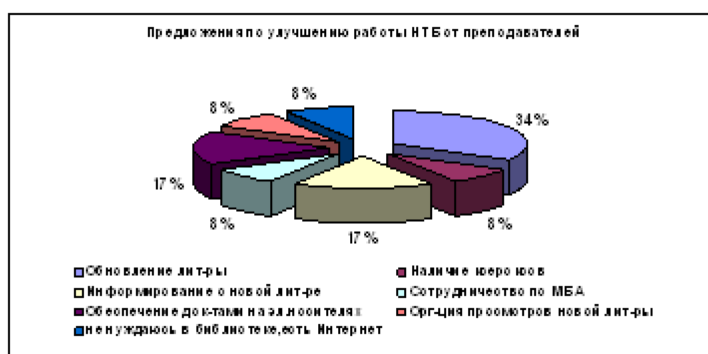

Рис. 15. Распределение ответов опрашиваемых преподавателей

Только 26% опрашиваемых преподавателей высказали свои пред-ложения и замечания. В систематическом обновлении научной и учебной литературы в НТБ нуждаются 34% высказавшихся преподавателей. Получать систематическую информацию о новых поступлениях в НТБ хотели бы 17%.

Еще 17% преподавателей нуждаются в документах на электронных носителях. Чаще знакомиться с новыми поступлениями в библиотеку, расширить перечень библиотек города для получения литературы по МБА, а также увеличить количество копировально-множительной техники желают 8% преподавателей.

К сожалению, 8% преподавателей высказали мнение, что с появлением поисковой системы Интернет необходимость в библиотеках отпала.

На вопрос «В каком из отделов уровень обслуживания Вас не устраивает и почему?» из 340 студентов свое мнение высказало 23%. Процент высказавшихся небольшой, тем не менее, ответы студентов заставляют задуматься над изменением сложившейся в НТБ практики. Эти данные представлены в диаграмме на рис. 16.

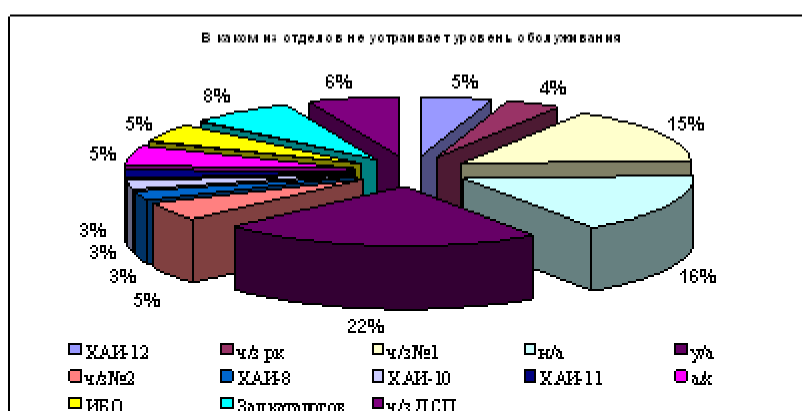

Рис. 16. Распределение ответов опрашиваемых студентов

Студентов не устраивает уровень обслуживания на абонементе учебной литературы – 22% опрошенных. Высказаны следующие замеча-ния: невнимательное отношение сотрудников абонемента к посетителям, грубость и нервозность в общении с посетителями, выдача учебной литературы с неохотой, некомпетентность в некоторых вопросах.

Неудовлетворительное отношение к обслуживанию на абонементе научной литературы высказали 16% опрошенных. Основными причинами названы: недобросовестное отношение сотрудников к выполнению своих обязанностей, отсутствие помощи в поиске необходимой литературы, невнимательность и низкая скорость обслуживания. Уровень обслужива-ния в общем читальном зале не устраивает 15%. Литература не всегда имеется в

наличии в читальном зале, не выдается в домашнее пользо-вание, не хватает персональных компьютеров для работы в Интернете, нетактичное отношение сотрудников к посетителям. Негативно оцени-вают обслуживание в зале каталогов 8% опрошенных студентов. Были высказаны следующие замечания: часто на рабочем месте, когда пользователь остро нуждается в помощи, нет дежурного библиографа, он не всегда может помочь. Не устраивает уровень обслуживания в читальном зале для служебного пользования 6% опрошенных студентов. Студенты высказались за необходимость расширения перечня библиотек города с целью получения литературы по МБА.

Дали негативную оценку информационно-библиографическому отделу, абонементу художественной литературы, читальному залу ино-странной литературы 5% опрошенных респондентов. Остались недоволь-ны обслуживанием в читальных залах общежитий № 8, № 10, № 11 3% опрошенных.

Ответы на открытый вопрос анкеты «Ваши предложения и замечания по улучшению работы НТБ» представлены в диаграмме на рис. 17.

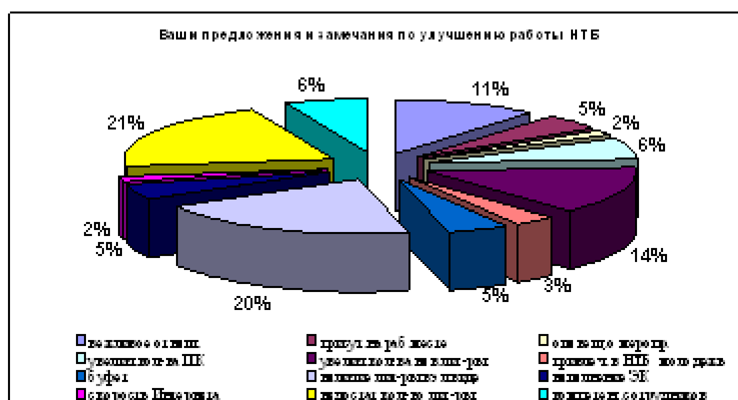

Рис. 17. Распределение ответов опрашиваемых студентов

Отметили недостаточное количество учебной, научной, литера-туры 21% опрошенных респондентов. Высказались за необходимость увеличения литературы в электронном виде 20% опрошенных студентов. Отсутствие новой литературы в достаточном количестве по новым специальностям и дисциплинам отметили 14%.

Важным для пользователей является и вежливое, доброе, внимательное и отзывчивое отношение – 11% опрошенных. Более компетент-ных сотрудников в отделах обслуживания хотели бы видеть 6% опрошен-ных. Периодическое отсутствие на рабочих местах библиотекарей и несоответствие электронного каталога традиционным каталогами отме-тили 5%. Еще 5% хотели бы, чтобы в НТБ был буфет.

Хотели бы видеть молодых специалистов в НТБ 3% опрошенных респондентов. 2% студентов желают узнавать о проводимых библиотекой мероприятиях заранее. Еще 2% высказались за необходимость увеличения скорости работы Интернета.

Результаты исследования выявили основные проблемы в обслуживании пользователей. Их мнение дает возможность более критично отнестись к своей работе, выявить недостатки, ошибки. Исследование позволило оценить реальную эффективность работы отдельных подраз-делений и библиотеки в целом. Были высказаны интересные мысли и пожелания, благодаря которым библиотека должна переходить на новый этап развития: предвосхищение читательских запросов и формирование информационной и читательской культуры.

Следует наращивать свой фонд, в первую очередь, за счет электронной информации. Если нет возможности приобрести достаточное количество документов, заменять их альтернативными, электронными документами или предлагать соответствующую замену. При наличии официального Web-сайта проблемы с использованием данного вида документов не должны возникать. Следует шире использовать возможности сайта для информирования пользователей, создать англоязычную версию сайта, что позволит привлечь неохваченных пользователей – студентов-иностранцев.

Возможно также использование в работе электронных версий периодических изданий. Часть пользователей, которая постоянно увеличивается, хотела бы работать с электронными документами дома. При этом проблема сохранности библиотечного фонда и недостаточной экземплярности так остро не стояла бы перед библиотекой. На сегодняшний момент библиотека должна развиваться с учетом пользовательских интересов и созвать фонд с различными видами информации.

Вопросы технического оснащения также играют немаловажную роль для работы НТБ. Однако недостаток финансирования не позволяет выполнить все пожелания наших пользователей.

Результаты исследования позволяют говорить о существовании неиспользованных резервов в организации обучения пользователей. Несмотря на то, что для пользователей проводятся занятия по «Основам

информационной культуры», предоставляются консультации, нельзя сказать, что они хорошо осведомлены обо всех услугах НТБ.

Что касается обслуживания пользователей, то полученные данные оказались неприятными для библиотекарей. Как известно, низкая культура обслуживания негативно отражается на имидже библиотеки: грубость, невнимательность, безразличие создают непреодолимые препятствия для пользователей. Есть предложения по привлечению в штат молодых специалистов.

Результаты исследования позволили по-новому взглянуть на современного пользователя. Что-то подтвердило наши предположения, что-то оказалось неожиданным. Сотрудники библиотеки должны стремиться сделать обслуживание эффективным, фонд разнообразным, повысить культуру обслуживания. Дальнейшее продвижение возможно только при качественной работе каждого сотрудника НТБ.

Социологические исследования планируется проводить регулярно (с периодичностью два года). Это даст возможность оперативно выявлять и решать существующие проблемы, повысить престиж библиотеки, выявить качество предоставляемых услуг и целесообразность внедрен-ных, а также принимать на основе проводимых исследований управлен-ческие решения.

О. С. Рябцева

ЕЛЕКТРОННІ ВЕРСІЇ ПАМ'ЯТОК ПИСЕМНОСТІ ТА ДРУКУ НА САЙТАХ БІБЛІОТЕК СВІТУ: ДОСВІД СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Глобальна інформатизація суспільства – один з найважливіших чинників, що впливають сьогодні на діяльність бібліотек будь-якого рівня. У сучасних умовах виникають нові форми організації документів, серед яких набувають поширення електронні (цифрові) бібліотеки як структурні частини традиційних ресурсів бібліотеки.

У цьму повідомленні йдеться про повні цифрові копії або електронні факсиміле пам'яток писемності та друку світового, на-ціонального та регіонального значення, до яких є вільний доступ через мережу Інтернет. Тобто йдеться про своєрідну єдність конкретної матеріальної пам'ятки, що зберігається у бібліотеці, і її цифрової копії, завдяки якій вона включена до світового цифрового контенту. За межами теми залишаються як електронні бібліотеки, що існують тільки в мережі Інтернет, так і документи на електронних носіях, які є складовою частиною фондів більшості сучасних бібліотек, і доступ до яких обмежений їх читальними залами.

Цифрові копії пам'яток писемності та друку на сайтах бібліотек світу частіше розміщені в колекціях раритетів. Ці структурні частини веб-сайтів можна назвати цифровими музеями книги. У деяких випадках це навіть музей однієї книги або рукопису, що деякою мірою віддзеркалює те, як зберігається матеріальна пам'ятка в бібліотеці. Отже, частіше за все, цифрові копії документів такого рівня відокремлені від головного масиву електронних документів бібліотеки, і таким чином підкреслено їх значення й унікальність.

Поцифрування культурної спадщини та накопичення цифрового контенту – одна з основних тенденцій у сучасній культурі. На сьо-годнішній день у світі існує багато цифрових бібліотек, порталів та колекцій пам'яток писемності та друку, до яких є відкритий доступ у мережі Інтернет. Більшість з них міститься на бібліотечних сайтах національних та університетських бібліотек.

Однією з перших стала працювати за цим напрямком Британська бібліотека [1]. Пріоритетами Британської бібліотеки в галузі цифрових матеріалів визначено забезпечення доступу до електронних документів у доповнення або замість використання існуючих колекцій. Розширення доступу до матеріалів з фонду бібліотеки передбачено за рахунок поцифрування всіх значних видань і колекцій, і надання доступу до них на веб-сайті бібліотеки.

У рамках створення та розвитку Цифрової бібліотеки в 1993 – 2001 рр. спільно з фахівцями японського Університету Кейо (Токіо) було здійснено оцифровку двох примірників Біблії Гутенберга (Майнц, 1455). Копії репрезентовані і на веб-сайті бібліотеки (http://molcat1.bl.uk /treasures/gutenberg/search.asp). Таким чином, Британська бібліотека першою надала користувачам мережі Інтернет можливість перегляду першої в світі інкунабули.

Сьогодні на веб-сайті Британської бібліотеки на сторінці Treasures in Full (http://www.bl.uk/treasures/treasuresinfull.html) можна побачити не тільки Біблію Гутенберга, але й перші британські інкунабули, надруковані

Уільямом Кекстоном: "Кентерберійські оповідання" Джефрі Чосера (1476 і 1483) і "Смерть Артура" Томаса Мелорі (1485). Ця сторінка час від часу поповнюється новими книжковими скарбами, до яких надано прямий доступ користувачам сайту бібліотеки.

У 1999 р. було розпочате оцифрування унікального рукопису англосаксонського епосу "Беовульф". Цей проект був першим у низці проектів Британської бібліотеки з оцифрування її рукописного фонду. Робота триває і сьогодні. Нещодавно оцифровано "Сінайський кодекс" (Codex Sinasticus) – рукописну Біблію IV ст. (http://www.codexsinaiti-cus.org/en/)

Для бібліотек, де зберігаються раритетні колекції газет, за-безпечення доступу до історичних газетних матеріалів, що є джерелом досліджень будь-якого типу і рівня (від академічних до краєзнавчих), є важливою і дуже складною проблемою. Британська бібліотека володіє найвідомішим у світі зібранням старих англійських газет. В останнє десятиріччя одним з пріоритетних напрямків з поцифрування бібліотекою визнано забезпечення доступу до свого унікального газетного фонду. Сьогодні на її веб-сайті у підрозділі British Newspapers (http: //news-papers.bl.uk/blcs/) можна ознайомитись з англійськими газетами 1800 – 1900 років. Пошуковий апарат сторінки дає можливість пошуку статті (автор, назва), теми, окремого слова як по всьому масиву документів, так і в конкретній газеті. Досвід Британської бібліотеки з вирішення цієї проблеми, болючої для будь-якої книгозбірні, де зберігаються унікальні газетні матеріали, дуже важливий для вивчення і впровадження.

Діяльність Британської бібліотеки в напрямку поцифрування фон-ду – вражаючий приклад того, чого може досягнути бібліотека, яка користується підтримкою на державному рівні і має виважену стратегію діяльності в напрямку створення цифрової бібліотеки.

Яскравим прикладом того, як структура веб-сторінки на сайті бібліотеки віддзеркалює умови зберігання, популяризації та вивчення матеріальної пам'ятки, збільшує і розширює можливості користувачів, є проект з поцифрування унікального рукопису VI ст. "Срібного кодексу" (Codex argenteus), здійснений у 2003 р. бібліотекою Упсальського університету (Швеція). Це копія Біблії готською мовою (перекладеної в IV ст. єпископом Вульфілою), яка була виготовлена для готського короля Теодоріха. Унікальний матеріал (пурпурний пергамен, срібне чорнило), надзвичайна історична цінність роблять цей рукопис видатною пам'яткою писемності. Але її унікальність полягає ще й у тому, що це – неоціненне джерело вивчення готської мови, нині мертвої. У бібліотеці "Срібний кодекс" зберігається в окремій кімнаті. Він є визначною пам'яткою міста Упсали, яку прагнуть побачити і вчені, і туристи. Відтепер на веб-сайті бібліотеки Упсальського університету існує сторінка "Сріб-

ної Біблії" (Silver Bible) (http://www.ub.uu.se/en/Collections/Manuscript-Collections/ Silver-Bible/), що містить цифрову копію пам'ятки, головні відомості про неї, історію її переміщення світом від Равенни (Італія) до Упсали (Швеція). Фахівцям, які вивчають Codex, надається база даних з готської мови, відсилка на веб-сайт проекту "Вульфіла" – невеликої цифрової бібліотеки з вивчення готської та старогерманської мов.

Координація діяльності країн – членів ЄС з поцифрування культурного та наукового надбання і росповсюдження в мережі Інтернет європейського цифрового контенту розпочалася в 2000 році. У 2005 р. почав діяти сайт Європейскої бібліотеки (The European Library – TEL), створеної дев'ятьма європейскими національними бібліотеками, які є членами Конференції Європейських Національних бібліотек (Conferens of European National Libraries – CELN). Головною метою цього проекту було визначено надання розподіленого доступу до цифрових документів, що знаходяться на серверах національних бібліотек. TEL (http: //search.theeuropeanlibrary.org) – не бібліотека в традиційному розумінні, а веб-сервіс, який надається 48 європейськими національними бібліотеками 35 мовами. Веб-сервіс надає доступ до приблизно 250 колекцій, з яких близько 150 доступні для пошуку, а інші тільки для перегляду.

Національна бібліотека Франції, одна з бібліотек-засновників TEL, однією з перших розпочала поцифрування фонду. З 1997 р. реалізується проект Gallica (gallica.bnf.fr). У 2009 р. почала працювати оновлена версія Gallica. На сьогоднішній день Національна бібліотека Франції по-цифрувала понад 400 тис. документів, серед яких ілюміновані серед-ньовічні манускрипти, інкунабули, рідкісні видання XVII – XX ст., фото-документи, афіші тощо. З документами можна ознайомитись на сайтах TEL і Національної бібліотеки Франції.

З 2008 р. до TEL активно залучилась Україна. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського бере участь у проекті FUMAGABA (Former Yugoslav Republic of Macedonia, Ukraine, Moldova, Albania, Georgia, Armenia, Bosnia, Herzegovina and Azerbaijan), спрямованому на інтеграцію до Європейської бібліотеки колекцій бібліотек країн Східної Європи [2]. Відтепер в інтерфейсі порталу з'явилася українська мова. Україна представлена в TEL двома колекціями, головну частину яких складають автореферати дисертацій. Це важливий крок до інтеграції в європейський інформаційний простір, але включення до європейського цифрового контенту пам'яток писемності та друку, що зберігаються в бібліотеках України, – справа майбутнього. Європейська бібліотека продовжує працювати, об'єднуючи цифровий контент європейських національних бібліотек.

Чільне місце серед проектів Європейського союзу, спрямованих на створення єдиного інформаційного і культурного простору, посідає Європейська Цифрова бібліотека (Europeana). Головна мета цього проекту – надання вільного доступу до всіх цифрових інформаційних ресурсів Європи з культури і науки. Europeana має об'єднати багатомовне і полікультурне середовище, зробити доступним кожному користувачу культурне надбання Європи, і таким чином подолати "інформаційну нерівність".

Першу версію бібліотеки було відкрито для користувачів у грудні 2008 р. З того часу Europeana удосконалюється і розширюється з метою надати доступ до музеїв, архівів, бібліотек різного типу і рівня; музичного, кінематографічного та телевізійного надбання Європи. Вона повинна стати вагомою частиною єдиного європейського інформаційного і культурного простору.

За призначенням Europeana – віртуальний музей (http://www. europeana.eu/portal/). Так само, як і TEL, це – веб-сервіс із розподіленим доступом до інформації. На сервері знаходиться Централізований каталог, який надає користувачам так звані сурогати електронних об’єктів, що містять невелике зображення об'єкту, стислий опис і відсилку до головного ресурсу, який залишається на сайті бібліотеки, музею, архіву тощо. Отже, якщо користувач після перегляду "сурогату" зробив вибір і хоче одержати доступ до об'єкту, він звертається до головного ресурсу. Europeana надає доступ не тільки до окремих поцифрованих об'єктів, що знаходяться на сайтах закладів, але і до так званих агрегаторів, – національних, вертикальних і міжнародних. Національні агрегатори – це портали, які надають доступ до національних цифрових інформаційних ресурсів, що об'єднують ресурси музеїв, бібліотек та архівів. Такі портали існують у 12 країнах Європи. Вертикальні агрегатори – портали, що надають доступ до ресурсів певного типу або тематики. Найбільший портал такого типу – Європейська бібліотека (TEL). Міжнародний агрегатор портал MICHAEL (http: //www.michael-culture.org) – багатомовний каталог європейського культурного надбання, що надає доступ до цифрових колекцій, а не окремих об'єктів, співпрацює з Europeana.

Використовуючи агрегатори різних видів, Europeana намагається охопити якнайбільше існуючих інформаційних ресурсів. Протягом 2010 – 2011 рр. планується створити нові версії бібліотеки та збільшити її контент до 20 млн цифрових об'єктів.

У 2005 р. директор Бібліотеки Конгресу США Джеймс Х. Біллінгтон звернувся до Національної комісії США у справах ЮНЕСКО з пропозицією створити на базі мережі Інтернет колекцію скарбів світової культури. Один із

принципів, які лягли в основу концепції цієї колекції, – збільшення в Інтернеті неангломовного контенту.

Всесвітня цифрова бібліотека (World Digital Library – WDL) – спільний проект Бібліотеки Конгресу США та ЮНЕСКО. У створенні пілотної версії брали участь 19 країн (у т. ч. Росія) і 26 закладів. На сьогодні в числі партнерів WDL Національна Парламентська бібліотека України, Національна бібліотека України ім В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, Наукова бібліотека національного університету "Києво-Могилянська академія". Головними вимогами при створенні WDL були: висока якість зображення об'єктів, єдиний бібліографічний опис і переклад його 7 мовами (у т. ч. російською – http://www.wdl.org/ru/), високі технічні вимоги до програмного забезпечення тощо. На відміну від TEL і Europeana, в основу концепції Світової цифрової бібліотеки (World Digital Library) було покладено принцип централізації. Проект від самого початку передбачав, що всі електронні документи та їх опис зберігаються в одному місці. У квітні 2009 р. на початку роботи WDL (http://www.wdl.org/ru/) налічувала лише 1170 об'єктів, які можна шукати за категоріями місця, часу, теми, типу об'єкту і закладу. Отже, головна увага в цьому проекті надається якості, а не обсягу матеріалу. Засновники проекту на-голошують, що в майбутньому World Digital Library планує охопити різні регіони світу, в тому числі Східну Європу. Але максимальна цент-ралізація, знаходження цифрових об'єктів та інформації про них на одному сервері стає на заваді швидкому розвитку WDL. Якими темпами буде просуватися поповнення World Digital Library – покаже час.

Europeana та WDL – незалежні один від одного проекти. Засновники World Digital Library підкреслюють, що WDL – проект всесвітній, а Europeana приділяє увагу виключно Європі і європейським колекціям. У майбутньому WDL планує запросити до участі у проекті деякі європейські заклади, що зараз беруть участь у створенні Europeana. Але про об'єднання не йдеться. Принцип жорсткої централізації, покладений в основу WDL, не сумісний з принципом організації Європейської Цифрової Бібліотеки.

Становлення національної інформаційної інфраструктури України розпочалося у 90-ті роки XX ст. В Україні прийнято ряд законів та державних програм, які підтримують та регулюють процеси включення нашої держави до світового інформаційного суспільства. Перш за все це – закон України "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 рр." [3].

За цей період Україна приєдналася до "Хартії про збереження цифрової спадщини" ЮНЕСКО [4] і програми ООН "Пам’ять світу". Але до останнього часу в країні не було національної стратегії поцифрування національного культурного надбання.

Розвиток новітніх технологій зумовив появу в бібліотеках електронних документів, які стали складовою частиною бібліотечних фондів. Переважну більшість електронних ресурсів бібліотеки України створюють та підтримують самі, без належної взаємодії та координації.

Слід зупинитися на діяльності бібліотек, які беруть участь у міжнародних проектах або мають власні програми створення електронних бібліотечних ресурсів. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [5] працює над створенням електронного інформаційного ресурсу рукописного, архівного та книжкового надбання "Пам'ять України", який свого часу складатиме національний сегмент всесвітньої програми ЮНЕСКО "Пам'ять світу". З 2008 р. бере участь у проекті FUMAGABA, про який йшлося вище. У колекції "Українська класика, рукописи, стародруки" (http://www.nbuv.gov.ua/eb/library_col.html) бібліо-тека надає доступ до повних цифрових копій львівського "Апостола", надрукованого 1574 р. Іваном Федоровим та унікального рукопису IX – X ст. "Київські глаголичні листки".

Національна парламентська бібліотека України (НПБУ) створює електронну бібліотеку, до якої включено цінні видання українською мовою XIX – початку XX ст. У рамках електронної бібліотеки НПБУ формує тематичні колекції «Історія та культура Українського народу», «Гоголь М. В. Перші та прижиттєві видання» тощо. Поцифровано близько 300 видань. Доступ до ресурсів здійснюється через веб-сайт НПБУ (http://www.nplu.org/ua/resources/ dig_lib.html#dostup).

Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Т. Шевченка з 2004 р. бере участь у проекті Ради Європи в рамках Європейської культурної конвенції зі збереження європейського культурного надбання. Бібліотеку було обрано як відправну точку для створення цифрового репозиторію старовинних друкованих видань, які мають унікальну історичну та культурну цінність. Цифровий репозиторій (сховище) – це спеціальний комп'ютерний сервер, на якому зберігаються цифрові копії стародруків. На сайті бібліотеки сьогодні доступні близько 600 описаних та 2000 неописаних книг (http://www.rarelib.undp.org.ua/ukr/).

Це майже вичерпує електронні ресурси, до яких є вільний доступ на веб-сайтах бібліотек України. Якщо деякі бібліотеки, у тому числі ХДНБ ім. В. Г. Короленка, самотужки, або за допомогою спонсорів і роблять спроби

поцифрувати свої раритети, відсутність технічних і фінансових можливостей перешкоджає доступу до електронного документа користувачам мережі Інтернет.

У грудні 2009 р. було прийнято "Концепцію Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної системи "Бібліотека – XXI" [6]. Головна мета цієї Програми – збереження культурного надбання та надання можливості вільного доступу до нього через мережу Інтернет. Таким чином планується підвищити ефективність використання документів, що зберігаються у бібліотечних, архівних та музейних фондах України. Це надає можливість забезпечити доступність інформації й усунути «інформаційну нерівність» між окремими регіонами та верствами населення. Роботу планується розпочати в 2011 р. і завершити протягом наступних п’яти років. Відповідальними за цей проект призначені Міністерство культури України, Національна Академія наук України та центральні органи виконавчої влади. В електронну форму буде переведено документи, які зберігаються в Державному бібліотечному, Національному архівному і Музейному фондах, фонді Державного архіву друку наукового закладу «Книжкова палата України ім. Івана Федорова» та інших бібліотечних, архівних і музейних фондах України.

Оскільки централізоване зберігання електронних бібліотечних ресурсів потребує значних фінансових витрат, планується поетапне створення розподіленої системи їх зберігання. Особливу увагу привертає запланований моніторинг електронних бібліотечних ресурсів для визначення тих документів, що мають загальнодержавне значення і створення базових центрів переведення в електронну форму документів, які зберігаються в бібліотеках, архівних та музейних фондах. Все це дає підстави припустити, що аналогами майбутнього українського єдиного веб-порталу "Бібліотека – XXI" є вже діючі європейські електронні бібліотеки: «Європейська Бібліотека» (The European Library) і Європеана (Europeana). Досвід створення і функціонування цих бібліотек ще буде ретельно вивчатися українськими фахівцями. І хоча на першому етапі створення національної цифрової бібліотеки відкинуто шлях, яким пішли засновники WDL, бо він потребує забагато коштів і часу, це не означає, що слід взагалі ігнорувати досвід цього проекту. Europeana і WDL почали працювати майже одночасно, кожен проект має свої специфічні проблеми, переваги і недоліки. Для українських бібліотек, які ще тільки починають створення національної цифрової бібліотеки, з'явилась унікальна можливість спостерігати, зіставляти й аналізувати досвід WDL і Europeana, щоб використати його в майбутньому.

Література

1. Александр, Майкл. Цифровая библиотека [Электронный ресурс] // Диалог национальных библиотек: Россия – Великобритания: второй двусторон. семинар, 3 – 4 дек. 2001, Британ. б-ка. – Режим доступа: http: //www.nlr.ru/tus/031201/alex.htm. – Название с экрана.

2. Яковлєва, Ю. В. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на шляху до Європейської бібліотеки [Текст] // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25 – 27 травня 2010 р. – К., 2010. – С. 166–168.

3. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 рр. [Текст] : закон України від // Офіц. вісн. України: зб. норм.-правових актів. – 2007. – № 8. – С. 9–18

4. Хартия о сохранении цифрового наследия / ЮНЕСКО: Принята на 32-й Генер. конф. Париж, Франция, 2003 [Электроный ресурс] // Нормативні акти України в бібліотечній і суміжних галузях: Міжнар. док. та док. інших держав. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/. – Назва з екрану.

5. Кулаковская, Т. Л. Научно-информационная деятельность библиотечно-информационной системы НАН Украины: направления, приоритеты и перспективы [Електронний ресурс] // Б-ки Нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – К., 2005. – Вып. 3. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05ktlnpp.html. – Название с экрана.

6. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека – XXI" [Текст]: розпорядження КМУ № 1579-р від 23.12.2009 // Офіц. вісн. України: зб. норм.-правових актів. – 2009. – № 101. – С. 216–218.

О. Н. Грабарь

ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ БИБЛИОТЕЧНОЙ СИСТЕМЫ. ИССЛЕДОВАНИЕ И ПРАКТИКА

Электронный каталог является частью электронной библиотеки и одновременно самостоятельным электронным информационным ре-сурсом.

Работу по созданию электронного каталога НТБ Национального аэрокосмического университета им. Н. Е. Жуковского «ХАИ» начала в 1998 г. Так, одновременно с традиционными формами обслуживания, началось поэтапное внедрение новых автоматизированных технологий.

На первых этапах этой работы в НТБ был установлен модуль обработки документов АИБС ALLEGRO, произведена его адаптация к условиям библиотеки и начата работа по созданию электронного каталога. В самом начале этой работы возникли проблемы ретроспективного ввода документов. Специалистами по этому поводу высказывалось несколько точек зрения: при создании библиографической записи взять за основу обратно-хронологический принцип, используя книги инвентарного учета; создавать библиографические записи только на активную часть фонда; конвертировать карточные каталоги в электронную форму, используя систематический каталог; сканировать карточки какого-либо из каталогов; создавать библиографические записи отдельных видов документов; создавать записи документов структурных подразделений библиотеки.

Было решено остановиться на создании библиографических записей открытых диссертаций и новых поступлений, а в дальнейшем был принят принцип создания библиографических записей документов структурных подразделений библиотеки.

Поскольку программное обеспечение ALLEGRO было функ-ционально ограничено и требовало значительной доработки, специа-листами библиотеки изучались возможности других автоматизированных библиотечных систем. Так, в 2002 г. была приобретена автоматизи-рованная информационная библиотечная система «УФД/ Библиотека», которая соответствовала международным требованиям, предъявляемым к

современным АИБС, и могла обеспечить все типовые автоматизированные библиотечные технологии.

В настоящее время электронный каталог библиотеки содержит более 250000 библиографических записей и отражает все виды и типы документов, включая электронные. Можно сказать, что электронный каталог состоит из таких баз данных: книги (57355 библиографических записей), периодические издания (1065 записей), диссертации (612 за-писей), авторефераты диссертаций (4358 записей), библиографические записи статей из периодических и продолжающихся изданий в количестве 84209.

Кроме того, электронный каталог включает проблемно-ориентированные базы данных «Труды сотрудников ХАИ» и «Летательные аппараты».

Электронный каталог обеспечивает такие возможности, которые были недоступны в традиционном поиске. Помимо поиска по автору, возможен поиск по заглавию (если читатель не помнит автора); поиск по любому слову из заглавия (если читатель не уверен в точной его формулировке); поиск по любому из авторов коллективных трудов, по редактору, по составителю, по году издания и т. п. Но что касается тематического поиска, то тут возможности электронного каталога порой оказываются ограниченными и остро встает вопрос о лингвистическом обеспечении АИБС.

Лингвистические средства относятся к числу важнейших системообразующих элементов любой информационно-библиотечной системы. Их качество определяет конечный результат работы системы в целом и, в свою очередь, существенным образом зависит от уровня развития других элементов системы, например, технического и программного обеспечения.

При отсутствии в стране единого научно-исследовательского, научно-методического, информационного центра по разработке и ведению лингвистических средств библиотеки на практике сталкиваются с рядом сложных проблем, не решенных на теоретическом уровне. И решают эти проблемы, как правило, собственными силами.

Так, программа «УФД/Библиотека», используемая в НТБ Национального аэрокосмического университета им. Н. Е. Жуковского «ХАИ», уже располагала некоторыми поисковыми инструментами, обеспе-чивающими содержательный поиск, такими, как встроенные основные разделы классификационных таблиц УДК и ББК и процедурами поиска с помощью

языка библиографической записи. Поэтому параллельно с автоматизацией библиотечных процессов началась работа по созданию «Классификаторов».

За основу взяты таблицы УДК, изданные Книжной палатой Украины, а для увеличения степени детализации в состав клас-сификаторов вводятся сложные индексы, образованные сочетанием основного индекса с общими или специальными определителями, и самостоятельно формулируются рубрики к ним.

В случаях, когда содержание документа невозможно раскрыть только составным индексом, он индексируется несколькими терминами классификационных таблиц:

Бібопис документа
Вид документа: Книга
Шифр: 159.9
Форм. номер:
Тип літератури: Навчальна
К-ть примір.: 1
Дата р-ції: 18.08.09
Автор:
Вид автора: Персона
Автор. знак: В63
Назва документа: Военная психология
Місце видання: М.
Видавництво: Воениздат
Дата/Рік видання: 1972
ISSN:
ISBN:
Теми:
ДК-тематичний каталог//159.9 Психологія/Психология
ДК-тематичний каталог//355 Військова справа/Военное дело
Обсяг: 400 с.
ББК:
УДК: 159.9:355
Мова: Російська
Додаткові...
Анотація...
Теми...
ТТП
Теми ББК
Теми УДК
Головний
Змінити гол.
Наступні...
Ел.
Зміст
Примірники...
Комп-вання...
Наявн.
Нум.
Записати (F2)
OK
Відмінити

Поле	Значення
Перший автор (Г)	
Відомості щодо назви (Г)	Додаткові відомості: учебник для высших военно-полит
Інформація про переклад	
Загальна інформація (Г)	Країна публікації: Росія Ціна: 0,26
Серія (Г)	

Во избежание субъективизма и альтернативности в индек-сировании документов для каждого понятия или темы предусматривается один соответствующий индекс и его словесное выражение, например, такое понятие, как «Ясновидение» классифицируется в таблицах УДК двумя индексами – 133.3 и 159.961.6 и в нашем каталоге собирается только в отделе 133.3.

В процессе дальнейшей работы над созданием «УДК – тема-тического каталога» мы столкнулись с такими проблемами:

1. Не хватает степени детализации в классификационных таблицах. Например, литературу по Болонскому процессу можно засистемати-зировать индексом 378.1. – "Организация высшего образования" и при запросе по данному вопросу читатель получит большой информационный шум.

2. Нет возможности индексирования классификационными индексами конкретных летательных аппаратов, что для авиационного вуза очень актуально, а также компьютерных программ, персоналий и т. п.

3. Возник вопрос об определении трудов сотрудников, редких и ценных изданий, даров читателей НТБ. Разрешило эти проблемы создание словарей: «Словарь ключевых терминов», «Труды сотрудников ХАИ», «Летательные аппараты», «Дары для НТБ ХАИ».

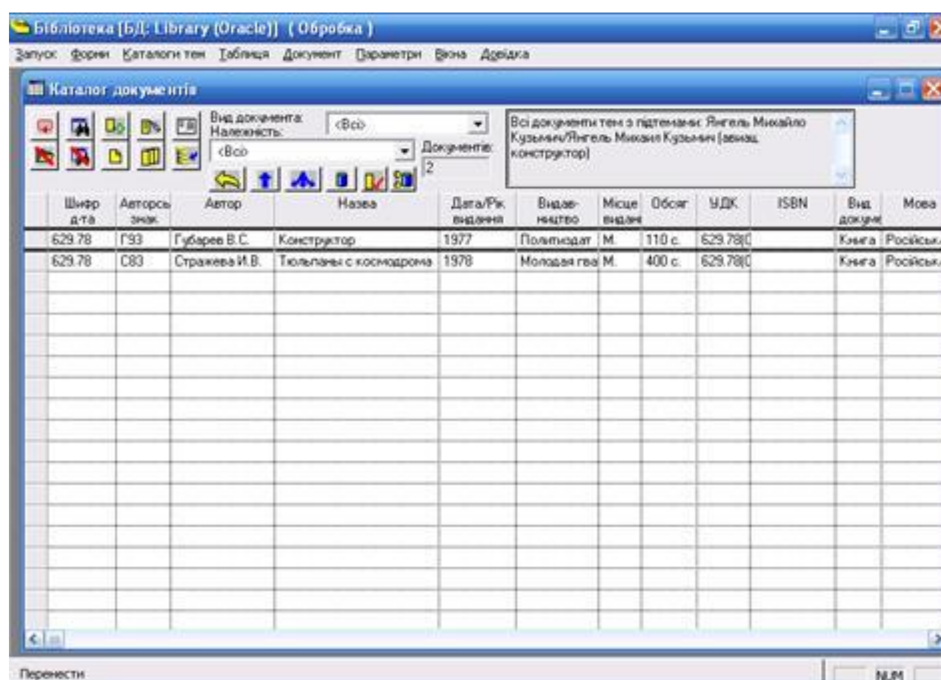
При создании «Словаря ключевых терминов» и индексировании мы придерживаемся следующих правил: словарь, который имеет вид папок, расположенных в порядке украинского алфавита, создается на украинском, русском и английском языках; лексической единицей словаря являются слова, терминологические сочетания, фразы, аббревиатуры, численные характеристики, хронологические данные, имена собственные, отсутствующие в «УДК – тематическом каталоге». Терминологический состав «Словаря ключевых терминов» формируем и пополняем непосредственно в процессе индексирования документов.

Потрудиться пришлось и над словарем «Труды сотрудников ХАИ». Создавался он по спискам сотрудников кафедр, в процессе работы выяснилось, что это нецелесообразно, т. к. часто сотрудники меняют место работы, и списки кафедр теряют актуальность. Поэтому данный словарь сейчас также создается в порядке украинского алфавита и ведется на трех языках. Единственная трудность состоит в невозможности в некоторых случаях верного перевода фамилии с русского языка на украинский и английский языки. Во избежание недоразумений ФИО сотрудника оставляем в единственном варианте до выяснения правильности написания в надежном источнике.

Словарь «Летательные аппараты» имеет вид указателя марок летательных аппаратов только на русском языке. Создан и латинский алфавит для терминов, не поддающихся транслитерации.

Безусловно, каждого из нас интересует вопрос – оправдывает ли себя создание данных словарей? Мы считаем, что на данном этапе оправдывает. Без «Словаря ключевых терминов» вряд ли мы смогли бы удовлетворить в полном объеме, не затрачивая много времени, запрос читателя, которого интересует литература об авиационном конструкторе М. К. Янгеле. Если бы словаря не существовало, поиск велся бы по классификационной таблице.

Данная литература систематизируется индексом 629.73(092) – персоналии в авиации, и при запросе на данную тему получен был бы большой массив литературы, которая требует дополнительного отбора. А с помощью словаря всего через несколько секунд мы получаем конкретный ответ по данному запросу.

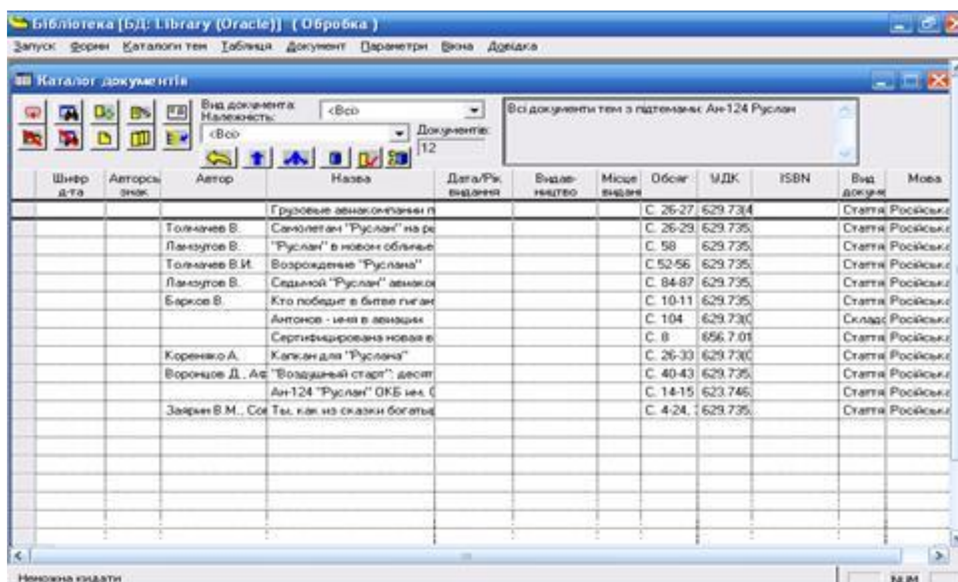

Еще одним преимуществом «Словаря ключевых терминов» является то, что стало возможным осуществлять поиск документа по заглавию.

Также с помощью словаря мы стараемся полностью раскрыть содержание книги, чтобы для читателя не были потеряны отдельные сведения, которые невозможно засистематизировать при помощи таблиц УДК.

Словарь «Труды сотрудников «ХАИ», как и «Словарь ключевых терминов» помогает за короткое время из общего массива литературы выбрать только работы определенного автора, независимо от того, является ли он соавтором, редактором или составителем. Данная функция помогает при составлении библиографических указателей, списков и др.

По такому же принципу работают и другие словари. В частности, чтобы найти литературу об определенном летательном аппарате, необходимо только точно знать его название. Перед вами пример поиска литературы о самолете Ан-124 Руслан.

В заключение хочется отметить, что основной нашей задачей является разработка качественной поисковой системы, которая при использовании хорошо составленных «классификаторов» и словарей гарантировала бы высокую точность, полноту и оперативность поиска в сочетании с разнообразными возможностями составления запроса.

Литература

1. Бондаренко, И. А. Тематический поиск в электронном каталоге ЦНБ Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина // Электронные ресурсы для науки и образования: материалы межвуз. науч.-практ. конф., 19 – 20 апр. 2007 г. – Севастополь, 2007. – С. 64–71.

2. Гендина, Н. И. Состояние теории, практики и подготовка кадров в сфере лингвистического обеспечения информационно-библиотечной технологии: стимулы и препятствия // Научные и техн. б-ки. – 2004. – № 2. – С. 10–18

3. Смыслова, Л. А. Лингвистическое обеспечение АИБС «УФД/ Библиотека» НТБ Национального аэрокосмического университета им. Н. Е. Жуковского «ХАИ» // Библиотека высшего учебного заведения сегодня: новые технологии : докл. науч.-практ. семинара, 14 – 16 апр. 2009 г. – Харьков, 2009. – С. 52–61.

4. Ткачук, Ю. В. Проблемы отражения в электронном каталоге ретроспективных информационных ресурсов НТБ Национального аэрокосмического университета им. Н. Е. Жуковского «ХАИ» // Библиотека высшего учебного заведения сегодня: новые технологии: докл. науч.-практ. семинара, 14 – 16 апр. 2009 г. – Харьков, 2009. – С. 61–64.

5. Хрінова, В. А. Ключові слова як засіб інформаційного пошуку координатного індексування // Электронные ресурсы для науки и образования: материалы межвуз. науч.-практ. конф., 19 – 20 апр. – 2007 г. – Севастополь, 2007. – С. 119–121.

М. М. Кузнецова

ЧИННИКИ УСПІШНОГО РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК ЗА УМОВ ЇХ КОРПОРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТИ

Інформатизація стала стрижнем, на якому базується бібліотечна діяльність як у цілому, так і в окремих її підсистемах. Нині стан авто-матизації публічних бібліотек України знаходиться на різних рівнях і в кожному окремому випадку має особливості й проблеми. Останнім часом значна частина книгозбірень активно використовує у своїй роботі комп'ютерну техніку та впроваджує Інтернет, що зумовлює створення необхідних умов для функціонування корпоративних бібліотечних мереж.

Метою повідомлення є – здійснити теоретичне обґрунтування необхідності створення корпоративних умов для успішного функ-ціонування публічних бібліотек України; довести ефективність за-стосування розроблених заходів і доцільність поглибленого вивчення проблем корпоративної каталогізації з метою оптимізації їх вирішення; схематично визначити принципи, завдання та етапи реалізації основних тенденцій подальшого розвитку означених бібліотек.

Світове бібліотечне співтовариство давно зрозуміло, що коо-перація дає змогу скоротити втрати бібліотек на традиційні бібліотечні процеси, що повторюються у більшості з них. Такими є створення каталогів та обробка літератури. Кооперація бібліотек у цьому напрямку дає змогу заощаджувати ресурси в масштабах держави [1].

Отже, успішний розвиток публічних бібліотек України залежить від їх корпоративної взаємодії. Саме завдяки бібліотечним об'єднанням організується єдиний інформаційний простір певної кількості бібліотек, який сприяє розповсюдженню існуючих традиційних та електронних ресурсів, створенню ними оригінальних

інформаційних продуктів і впровадженню нових послуг. Цей процес забезпечує безперешкодний доступ до бібліотечних ресурсів, які відбиваються у якісних корпоративних електронних каталогах та базах даних.

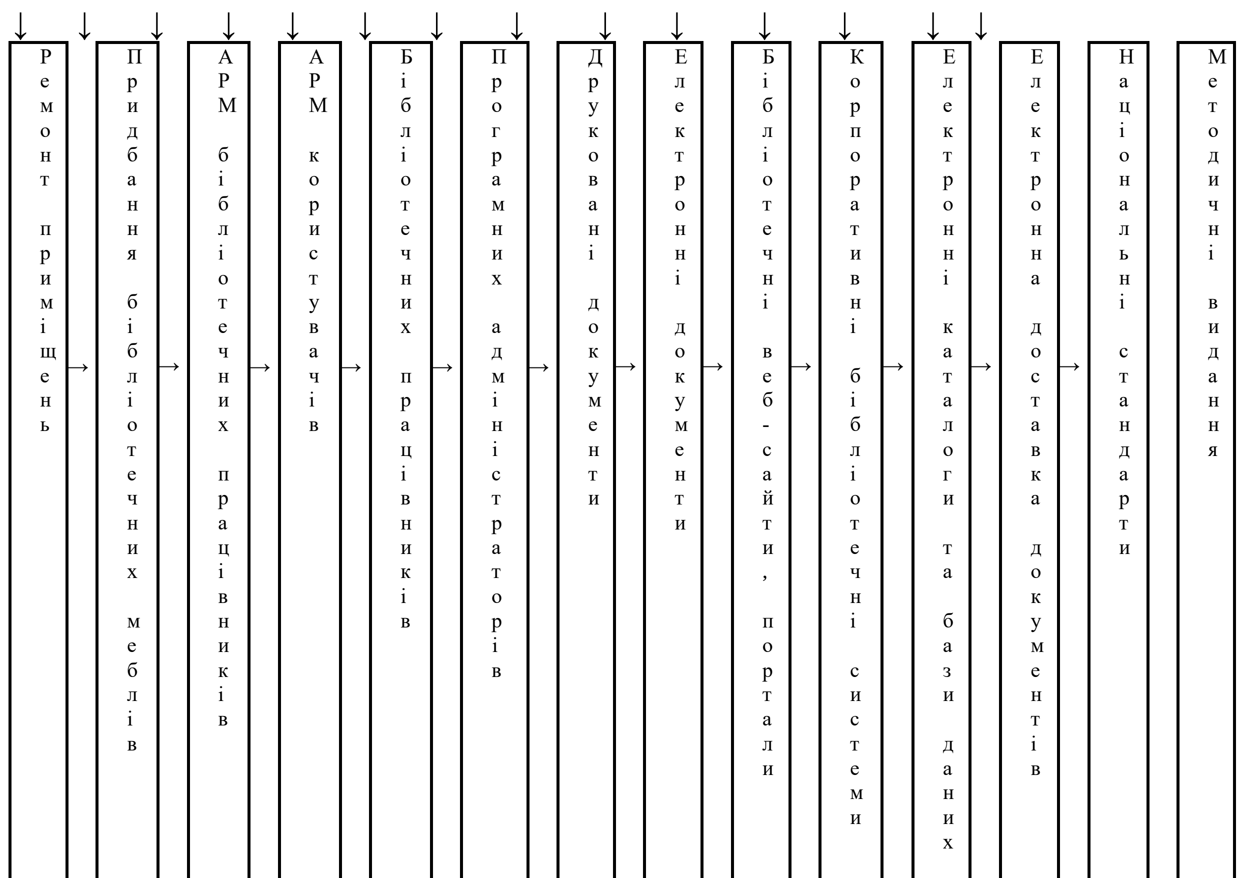
Однак, крім переваг, існують і проблеми, які обов'язково необхідно вирішувати. Так, до кооперації можуть входити бібліотеки з різними можливостями, програмним забезпеченням та обладнанням. У зв'язку з цим виникає необхідність приведення всіх членів кооперації до єдиного рівня, а це тягне за собою фінансові труднощі [2]. Існує також проблема підготовки кваліфікованих спеціалістів. Не менш важливим є забезпечення надійним Інтернет-зв'язком [2].

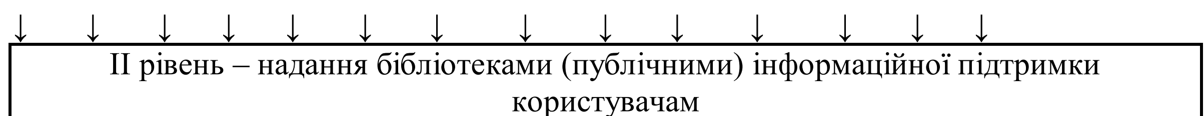
Таким чином, успішна діяльність та авторитет публічної біб-ліотеки на сучасному етапі визначається: 1) збільшенням кількості комп'ютерної техніки з підключенням до мережі Інтернет; 2) зростанням кількості та удосконаленням змістовності бібліотечних традиційних та електронних ресурсів, продуктів і послуг; 3) розширенням доступу та якісним задоволенням інформаційних потреб як зареєстрованих користувачів, так і віддалених; 4) виконанням своїх функціональних обов'язків наявним кваліфікованим персоналом з творчим підходом; 5) забезпеченням можливості створення сучасного інтер'єру в бібліотеці; 6) здійсненням бібліотеками корпоративної діяльності; 7) зростанням кількості повно-текстових документів у електронному форматі; 8) активізацією роботи з подальшого розвитку електронної доставки документів; 9) оновленням інформації на бібліотечному сайті з подальшим освоєнням можливостей Інтернету. Від того, наскільки повно вирішуються означені завдання, залежить успішна діяльність не тільки окремих структурних підрозділів, а й бібліотеки в цілому.

Викладене свідчить, що за умови відповідного технічного забезпе-чення публічні бібліотеки у перспективі здатні доповнити свою діяльність новим змістом. Таким чином, сучасний стан розвитку комп'ютерних технологій надає можливість пристосувати їх до усіх здійснюваних процесів бібліотечної роботи.

Детальніше зупинимося на моделі умов, необхідних для успішного функціонування публічних бібліотек України, представленій у компонентній структурі (рис. 1):

I рівень – забезпечення державою (Україною) фінансової підтримки публічних бібліотек
Створення сучасного інтер'єру в бібліотеках
Отримання комп'ютерної техніки, навчання комп'ютерній грамотності
Зростання рівня заробітної плати та введення нових посад
Комплектування універсального фонду на різних носіях
Підключення до Інтернету та локальної мережі бібліотеки
Удосконалення програмного та лінгвістичного забезпечення
Стандартизація та каталогізація електронних ресур-сів, розробка нормативної документації

Ремонт приміщень
Придбання бібліотечних меблів
АРМ бібліотечних працівників
АРМ користувачів
Бібліотечних працівників
Програмних адміністраторів
Друковані документи
Електронні документи
Бібліотечні веб-сайти, портали
Корпоративні бібліотечні системи
Електронні каталоги та бази даних
Електронна доставка документів
Національні стандарти
Методичні видання

II рівень – надання бібліотеками (публічними) інформаційної підтримки користувачам

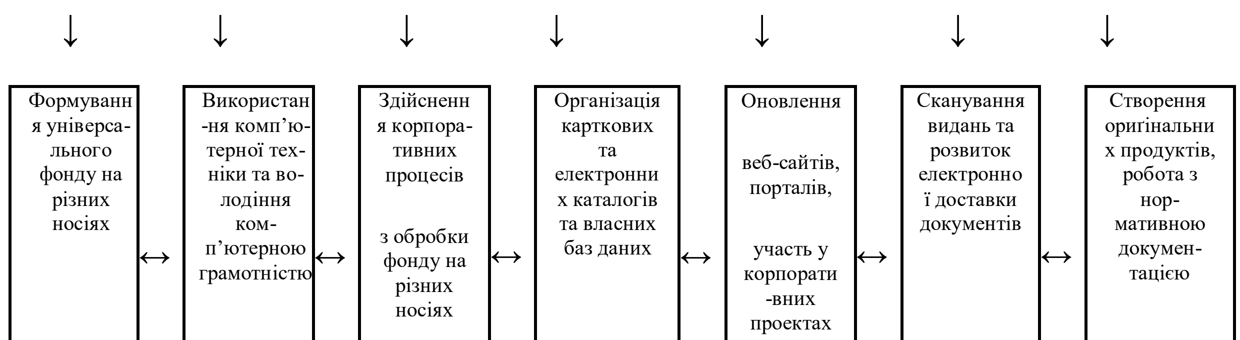

Формування універсального фонду на різних носіях
Використання комп'ютерної техніки та володіння комп'ютерною грамотністю
Здійснення корпоративних процесів з обробки фонду на різних носіях
Організація карткових та електронних каталогів та власних баз даних
Оновлення веб-сайтів, порталів, участь у корпоративних проектах
Сканування видань та розвиток електронної доставки документів
Створення оригінальних продуктів, робота з нормативною документацією

Рис. 1. Створення умов для успішного функціонування публічних бібліотек України

Структурна схема, охоплюючи компоненти та зв'язки, складається з трьох рівнів: І. Держава, яка забезпечує фінансову підтримку функціо-нування публічних бібліотек України. ІІ. Публічні бібліотеки, що надають інформаційну підтримку зареєстрованим та віддаленим користувачам.
ІІІ. Зареєстровані та віддалені користувачі бібліотечної інформації на різних носіях.

За схемою на першому рівні держава має фінансувати публічні бібліотеки для здійснення ними таких процесів: 1) створення відповідного сучасним технічним стандартам інтер'єру бібліотек шляхом ремонту приміщень та придбання бібліотечних меблів; 2) отримання комп'ютерної техніки (комп'ютерів, принтерів, ксероксів, сканерів) у повному обсязі для забезпечення автоматизованого робочого місця (АРМ) користувачам окремо від бібліографа з метою перетворення публічних бібліотек на інформаційні центри, а також навчання комп'ютерній грамотності бібліотечних працівників та користувачів; 3) зростання рівня заробітної плати та введення нових посад бібліотечних працівників і програмних адміністраторів у зв'язку з тим, що бібліотеки мають кваліфікований персонал бібліотечних працівників, а перетворення цих бібліотек на інформаційні центри потребує залучення до штату кваліфікованого технічного персоналу; 4) комплектування універсального фонду бібліотек традиційними та електронними документами; 5) підключення до Інтернету та локальної мережі бібліотеки, внаслідок чого здійснюється створення веб-сайтів і порталів, з фінансуванням процесів розробки; впровадження державних програм зі створення корпоративних бібліотечних систем; 6) удосконалення програмного забезпечення з метою користування безпосередньо ліцензійними продуктами та лінгвістичного забезпечення для уніфікації пошукового образу документа, тобто створення тезауруса; 7) прийняття в Україні узгоджених нормативів щодо стандартизації та каталогізації, скерованих на створення, впорядкування та використання традиційних і електронних ресурсів.

Забезпечення державою означених умов у повному обсязі надає можливість реалізації в публічних бібліотеках другого рівня – здійснення їх діяльності безпосередньо за допомогою комп'ютерної техніки, тобто надання інформаційної підтримки користувачам. Для зростання кількості зареєстрованих та віддалених користувачів публічні бібліотеки мають:

1) формувати універсальний фонд на традиційних та електронних носіях і здійснювати щорічну передплату періодичних видань; 2) використовувати комп'ютерну техніку, бібліотечним працівникам оволодівати комп'ю-терною грамотністю та навчати їй зареєстрованих користувачів; 3) здійснювати корпоративні процеси з обробки бібліотечного фонду на різних носіях; 4) організовувати та вести карткові й електронні каталоги, власні та корпоративні бази даних; 5) постійно оновлювати інформацію, розміщену на веб-сайті, порталі, брати участь у корпоративних проектах; 6) формувати електронні копії друкованих видань та впроваджувати систему замовлення й розвивати електронну доставку документів з метою оперативного та якісного задоволення інформаційних потреб користувачів; 7) створювати оригінальні ресурси та продукти, укладати нормативну документацію.

При наданні публічним бібліотекам інформаційної підтримки з боку держави стає можливою реалізація третього рівня – використання бібліотечної інформації зареєстрованими та віддаленими користувачами. Це, перш за все: 1) комфортні умови роботи фактично зареєстрованими читачами безпосередньо в бібліотеці та реєстрація на веб-сайті віддалених користувачів у електронному просторі; 2) оперування АРМ з вільним доступом до Інтернету та локальної мережі бібліотеки; 3) оперативний доступ до якісного складу універсального фонду на різних носіях інформації певної кількості публічних бібліотек; 4) використання створених та представлених для користування бібліотечних карткових та електронних каталогів, корпоративних баз даних; 5) вільний доступ до інформативних веб-сайтів, порталів бібліотек, повнотекстових документів та самостійно ними створених оригінальних ресурсів і продуктів;
6) користування системою замовлення форм та засобів доставки електронних копій документів, до якої входить: а) отримання електронних версій друкованих видань, б) отримання електронних видань у офлай-новому режимі на CD-ROM, DVD-R та системи онлайнових каталогів відкритого доступу до наявних у бібліотеці документів з використанням електронної пошти; 7) надання бібліотеками послуг з ксерокопіювання, сканування, друкування, запису потрібної отриманої інформації на компакт-диск.

Здійснене дослідження дозволяє дійти висновку, що аналіз умов, необхідних для успішного функціонування публічних бібліотек на підставі дослідження кожної із сторін означеної моделі виявляє значні переваги розвитку й удосконалення електронного середовища публічних бібліотек та втілення корпоративних технологій, які пов'язані з використанням і поширенням комп'ютерної техніки. Наявність Інтернету дозволяє здійснювати процес інтеграції бібліотечних електронних ресурсів у глобальному інформаційному просторі, одночасно залишаючись суттєво традиційними бібліотеками. У свою чергу, процес впровадження комп'ю-терних технологій дозволяє виявити основний продуктивний перспек-тивний напрям їх діяльності: це – трансформація традиційних публічних бібліотек у інформаційні центри, оснащені на високому рівні та здатні вирішувати складні завдання. Таким чином, сучасні публічні бібліотеки ефективно поєднують у своїй діяльності традиційні бібліотечні напрями, які складалися протягом тривалого часу, із сучасними напрямами інформаційної роботи.

Практика свідчить, що основні умови успішного функціонування публічних бібліотек України поки що не створені у повному обсязі. На сучасному етапі практичне вирішення проблем функціонування публічних бібліотек значною мірою залежить від фінансової, матеріально-техніч-

ної підтримки державних, регіональних та місцевих органів влади. Недостатньо функціонує прийнята корпоративна програма: рівень фінансування її розвитку не можна вважати достатнім, до того ж спостерігається тенденція до зниження загальної кількості публічних бібліотек.

Публічні бібліотеки в Україні розпочали комп'ютеризацію в середині 1990-х років, а запроваджувати Інтернет – наприкінці 1990-х років. Відтоді книгозбірні накопичили певний досвід комп'ютеризації, окремі з них розпочали комплексну автоматизацію бібліотечних процесів, а також почали пропонувати доступ до Інтернету як бібліотечну послугу. На придбання, а пізніше на розширення чи оновлення комп'ютерного парку, підключення до Інтернет, навчання фахівців використовувалися різні джерела фінансування – бюджетні та позабюджетні [3].

Розпочатий процес інформатизації має розвиватися у напрямі інтеграції бібліотечних ресурсів до світового інформаційного простору. Визначальним кроком у обробці та передачі традиційних та електронних бібліотечних ресурсів зареєстрованим та віддаленим користувачам на
усіх рівнях є об'єднання публічних бібліотек в корпоративні мережі, які мають сприяти найефективнішому задоволенню читацьких інформаційних запитів.

Розробка та функціонування корпоративних електронних каталогів та баз даних на бібліотечних сайтах у мережі Інтернет – перспективне завдання публічних бібліотек, тобто в найближчий час вони мають також одночасно забезпечувати необмежений доступ до інформації через електронний каталог як власних фондів, так і фондів інших бібліотек, що беруть участь у корпоративному проекті. Завдяки цьому створиться ефективна реклама бібліотечних веб-сайтів, значно збільшиться кількість відвідувань користувачів.

Нині досягнуто значного прогресу у цій діяльності, але поряд з тим у публічних бібліотеках України існують певні невирішені проблеми, пов'язані з втіленням та вдосконаленням корпоративних умов, що забезпечують їх успішне функціонування у мережі Інтернет. Узагальнено ці проблеми можна окреслити наступним чином: 1) недостатній рівень забезпечення комп'ютерною технікою та відсутність єдиного програмного забезпечення публічних бібліотек, відсутність АРМ користувача, окремого від АРМ бібліографа; 2) недосконалість організації та проведення на-вчання комп'ютерній грамотності бібліотечних працівників та зареєст-рованих користувачів; 3) несвоєчасне оновлення електронної інформації на бібліотечних веб-сайтах; 4) неповне фінансове забезпечення процесів зі створення локальних мереж, веб-сайтів та підключення публічних бібліотек до мережі Інтернет, зокрема процесів розробки та втілення державних програм зі створення корпоративних бібліотечних мереж; 5) відсутність в Україні узгодженої політики щодо стандартизації та каталогізації бібліотечних електронних ресурсів, а також регламентуючої документації, розробленої належним чином методичними центрами публічних бібліотек, у якій має одночасно обґрунтовуватися використання єдиного програмного забезпечення; 6) обмежений доступ для віддалених користувачів у більшості веб-сайтів публічних бібліотек України до створених корпоративних електронних каталогів і повнотекстових баз даних; 7) користування нерозвиненою сферою послуг електронної пошти. Ці недоліки з часом мають бути усунуті, але сьогодні слід наголосити на важливому чиннику: незважаючи на нестабільність бюджетного фі-нансування публічних бібліотек, ними докладається максимум зусиль для поповнення фондів книгами та періодичними виданнями, але при цьому документами на інших носіях фонди комплектуються незадовільно.

Отже, можна констатувати, що забезпечити вирішення проблем з успішного функціонування корпоративної діяльності публічних бібліотек України можливо завдяки створенню державою окреслених необхідних фінансово-технічних умов подальшого розвитку бібліотечної галузі країни.

Література

1. Башун, О. Глобальна бібліотечна кооперація : історія та су-часність // Бібл. форум України. – 2003. – № 2. – С. 29 – 30.

2. Вилегжаніна, Т. До питання створення центру корпоративної каталогізації: підходи і перспективи / Т. Вилегжаніна, Є. Одинець // Бібл. планета. – 2005. – № 1. – С. 15 – 18.

3. Пашкова, В. Використання сучасних інформаційних техноло-гій у публічних бібліотеках України (за матеріалами дослідження) / В. Пашкова, І. Шевченко, Я. Хіміч // Бібл. форум України. – 2009. – № 1. – С. 2 – 25.

Г. В. Шемаєва, О. М. Мандрик

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК

Глобальні виклики сьогодення впливають на діяльність бібліотек, що позначається пошуком та освоєнням нових напрямів діяльності. На перший план висувається необхідність обґрунтованості та правильності прийняття рішень. Тому особливого значення в інформаційній діяльності бібліотек набуває проектна діяльність, тобто підготовка (планування), організація, мотивація та управління проектами.

У багатьох публікаціях проектна діяльність характеризується як засіб реорганізації та модернізації бібліотечної роботи, як передумова інноваційного розвитку бібліотеки, як пошук можливостей взаємодії з партнерами, владними структурами, громадськістю. Це праці Н. В. Жадь-ко,

Є. Ю. Качанової, В. К. Клюєва, В. С. Пашкової, В. К. Скнар, Е. Сукіа-сяна, І. М. Суслової, І. О. Шевченко та інших.

За визначенням Н. В. Жадько, проект – це поєднання послідовних, цілеспрямованих дій з метою досягнення результатів в умовах обмеження часу і коштів [3].

Активне застосування проектного менеджменту в інформаційно-бібліотечній діяльності розпочалося в середині 90-х років XX століття. Українськими бібліотеками різних систем і відомств реалізовано та реалізується значна кількість різноманітних проектів. В основному проектна діяльність бібліотек спрямована на комп'ютеризацію та автоматизацію бібліотечних процесів, організацію доступу до ресурсів Інтернет, створення порталів [1].

Значний внесок у розвиток проектної діяльності бібліотек Харківщини здійснює Асоціація сучасних інформаційно-бібліотечних технологій (АСІБТ), яка була заснована як громадська організація у 1992 р. з ініціативи Харківського бібліотечного товариства і провідних фахівців у галузі бібліотечної справи та інформаційних технологій. Харківськими бібліотеками протягом 1994 – 2010 рр. реалізовано понад 40 проектів різного спрямування, більшість виконано за участю чи сприяння АСІБТ.

У бібліотечній практиці реалізуються проекти різні за масштабами, змістом, спрямуванням, терміном реалізації [4; 6].

За масштабами проекти розподіляються таким чином: монопроекти (на рівні конкретної установи); мультипроекти (комплексні регіональні проекти); мегапроекти (цільові програми розвитку, наприклад, культури).

За змістом – навчально-освітні, дослідницькі, інноваційні, інвестиційні, комбіновані тощо.

За терміном реалізації – короткострокові (1 – 2 роки); середньострокові (3 – 5 років); довгострокові (більше 5 років).

За сферою реалізації – соціальні, економічні, технічні, екологічні, охорони здоров'я, змішані.

За спрямуванням розподіл є таким:

1. Проекти інформаційно-технологічного спрямування**:** створення власних електронних продуктів (електронні каталоги, бази та банки даних, електронні рубрикатори, тезауруси, електронні бібліотеки тощо); надання сучасних послуг (доступ до електронних каталогів і баз даних, ресурсів Інтернет, електронна доставка документів); пошукові стратегії; комплексне

вивчення та прогнозування ринку інформаційних продуктів і послуг; захист інформації при збереженні ефективності доступу тощо.

2. Проекти організаційно-функціонального спрямування: створен-ня нових структурних підрозділів у бібліотеках (відділів, секторів, служб); оновлення традиційних функцій структурних підрозділів бібліотек; застосування сучасних засобів та методів комунікацій бібліотеки (канали та засоби реклами, publicity, public relation, методи фандрейзингу); трансформація бібліотек в інформаційно-бібліотечні центри.

3. Проекти соціально-кадрового спрямування: впровадження нових форм управління персоналом (формування команд, створення умов кар'єрного зросту, профілактика конфліктів тощо); організація підвищен-ня кваліфікації співробітників бібліотек; розширення професійних кому-нікацій (організація конференцій, семінарів, зборів, телеконференцій, Mailing List, професійних свят тощо).

4. Проекти економіко-правого спрямування: формування еконо-мічної політики бібліотеки; впровадження правових аспектів захисту виробників та розповсюджувачів інформаційних продуктів та послуг; участь у розробці принципів бібліотечного законодавства; впровадження нових інформаційних стандартів і правил; впровадження сучасних засобів та методів захисту інформації тощо.

5. Проекти методично-наукового спрямування: виділення пріори-тетних напрямів діяльності бібліотек; організація науково-дослідницької роботи, спрямованої на комплексне використанння форм і методів дос-лідницької праці; проведення самостійних аналітичних, науково-дослід-них розробок; організація інноваційних відношень та комунікацій.

6. Проекти інтеграційного спрямування: створення консорціумів, корпоративних бібліотечних об'єднань; участь у реалізації спільних європейських та інших міжнародних проектів; організація порталів; створення професійних товариств, асоціацій; впровадження форм і методів міжнародного співробітництва [7].

Досвід свідчить, що проектна робота складається з таких основних етапів: розробка концепції проекту; підготовка персоналу бібліотеки до участі в реалізації проекту, тобто забезпечення позитивного відношення бібліотечних працівників до нововведень, створення творчої атмосфери для успішного виконання завдань проекту; предпроектний аналіз; планування проекту та оформлення проектної документації; управління, контроль та регулювання робіт за проектом; завершення, аналіз ефективності та оформлення звітної документації; розповсюдження результатів проекту та його подальший розвиток.

Проект починається з осмислення ідеї, визначення спрямованості, осіб або установ, які найбільше виграють від його реалізації. При визначенні ідеї проекту важливо розуміти, що проект має бути спрямо-ваний в першу чергу не на полегшення роботи бібліотекарів, а для реалізації суспільно важливого завдання, подолання існуючих протиріч, наприклад, для покращення доступу користувачів до інформації та культурного надбання. Тобто проектна проблематика є значно ширшою за організаційні проблеми, що з'являються у бібліотеці. Проект завжди спрямований на вирішення проблемної ситуації, у якій опинилися реальні та потенційні користувачі бібліотеки, громадськість.

Особлива роль у підготовці та реалізації проекту належить ко-мунікативним навичкам, обміну інформацією між виконавцями та менеджерами проекту, тобто організації комунікацій. Важливим є вста-новлення тісних контактів між відділами, бібліотеками, громадськістю тощо, обговорення з ними ідеї проекту; забезпечення злагодженої роботи всіх учасників підготовки та реалізації проектної діяльності, підтримка необхідних контактів з навколишнім середовищем. Все це вимагає своєчасного передавання, одержання та аналізу інформації. Тому в умовах впровадження проектної діяльності найбільш поширеними засобами комунікацій стають: електронна пошта, телеконференції, Mailing List, форуми, блоги тощо. Ці засоби дозволяють, з одного боку, здійснювати пошук потенційних партнерів, спонсорів проекту, а з іншого – обмі-нюватися інформацією.

Уточненню ідеї проекту сприяє збирання інформації, обговорення альтернативних шляхів реалізації ідеї проекту, проведення всебічного предпроектного аналізу. Від останнього значною мірою залежить успіх реалізації проекту.

Проведення предпроектного аналізу потребує від бібліотечних фахівців навичок і знань системного аналізу, методів планування, моти-вування, правильної оцінки факторів, які відіграють найважливішу роль у конкретній ситуації, застосування принципів проектного менеджменту. Використання комплексу методів аналізу внутрішнього стану та потенці-алу бібліотеки і аналіз навколишнього середовища по відношенню до бібліотеки сприятимуть обґрунтуванню необхідності реалізації проекту, детальному плануванню його реалізації, складанню бюджету.

Останнім часом широкого використання у проектній діяльності бібліотек набув метод SWOT-аналізу, спрямований на аналіз внутріш-нього стану організації (сила, слабкість) та зовнішнього середовища (можливості та загрози). Факторами аналізу зовнішнього середовища можуть бути як тісно пов'язані з діяльністю бібліотеки (місце розташу-вання, взаємозв'язки з іншими бібліотеками, соціально-комунікаційними структурами, фондами, громадськістю тощо), так і економічні умови, співвідношення виробничих,

комерційних, обслуговуючих секторів у регіоні, тенденції розвитку різних галузей науки; соціальні умови, реальні та потенційні конкуренти бібліотеки, які надають інформаційні послуги, їх технологічний рівень тощо.

Час підготовки й виконання проекту будь-якої складності, спрямованості розподіляється таким чином: 25% на визначення теми, джерел фінансування, предпроектний аналіз; 10% на складання проекту (обґрунтування актуальності проблеми; наведення опублікованих прикладів; вирішення цієї проблеми; викладення основних результатів предпроект-ного аналізу; надання інформації про організацію, керівника та виконавців проекту (чому саме вони можуть реалізувати проект); розкриття послідовності заходів виконання завдань реалізації проекту (план реалізації); оцінки реалізації проекту (наведення кількісних і якісних показників для оцінювання проміжних та кінцевих результатів; визначення верств населення, що матимуть користь від здійснення проекту; характеристика можливих довготривалих та віддалених наслідків його реалізації); скла-дання бюджету; 10% на організацію проекту. Досвід свідчить, що успіх реалізації проектів значною мірою зумовлений організацією управління. Управління проектом – це комплекс дій та заходів, пов'язаних з перевір-кою рівня реалізації проектної діяльності, тобто оцінки рівня виконання завдань проекту, виявлення відхилень, збоїв, недоліків та причин їх виникнення з метою подолання складних організаційних проблем. Не менш важливим при цьому є ефективне функціонування інформаційно-управлінської системи контролю – формалізованої системи підготовки інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень щодо реалізації проекту. У сучасних умовах така система має ґрунтуватися на використанні сучасної комп'ютерної техніки, що сприяє: оцінюванню інформаційної бази проекту; аналізу виконаних завдань проекту; встановленню ефективного взаємного обміну інформацією між парт-нерами; 45% на виконання проекту; 10% на складання звіту.

Виконання проекту відбувається відповідно до плану реалізації проекту, який можна подати в табличній формі.

План реалізації проекту					
Найменування завдань та заходів	Обсяг фінансу-вання	Термін виконання	Виконавці	Очікувані результати	Ризики
1. Завдання					
1.1. Захід					
1.2.Захід					
2. Завдання					
2.1.Захід					

Суттєвим елементом підготовки проекту є складання бюджету. Складність полягає в тому, що бюджет має обов'язково включати чіткий розподіл усіх витрат: детальне обґрунтування додаткових коштів, характеристику інших джерел фінансування, економічний ефект реалізації проекту.

Бюджет проекту подається у таблиці.

Бюджет проекту				
№ п/п	Статті витрат	Джерела фінансування та обсяги		Виконавці
		основні	додаткові	
	Заробітна плата та гонорари (відрахування…)			
	Обладнання			
	Матеріальне забезпечення (папір….)			
	Витрати на поїздки			
	……			
	Інші витрати (послуги зв'язку, видавничі…)			
	Усього			

Безумовно, не всі підготовлені проекти реалізуються, оскільки реалізація найчастіше відбувається на конкурсній основі [3; 5; 6]. Тому бібліотекар повинен уміти: визначати цілі і завдання проекту; здій-снювати обстеження бібліотеки методами системного аналізу, еко-номічного аналізу, статистичними та методами збору інформації (опитування, спостереження, аналіз документації, експертна оцінка); визначати зміни та загрози зовнішнього середовища; здійснювати складання проекту (опис проекту, план реалізації проекту, кошторис, оцінка результативності); планувати розвиток проекту та здійснювати просування його результатів.

Поетапне викладення основ підготовки проекту можна знайти в публікаціях багатьох українських і зарубіжних авторів: Б. Іванової, В. С. Пашкової, Міккі Мейхена, Є. Ю. Качанової, у публікаціях праців-ників Дніпропетровської ОУНБ. Приклади проектів наведені І. Б. Міхно-вою, Є. Ю. Качановою.

Таким чином, можна стверджувати, що проектна діяльність в інформаційно-бібліотечній сфері потребує об'єднаних зусиль практиків і науковців. Оволодіння принципами, функціями, технологіями проектного менеджменту є однією із запорук прискорення перетворень у бібліотеках, їх розвитку та інтеграції у світовий інформаційний простір.

Література

1. Беркутова, Л. С. Публичная библиотека: инновационные изменения // Информ. бюл. РБА. – 2003. – № 25. – С. 62–64.

2. Дригайло, В. Г. Основы управления библиотекой высшего учебного заведения / В. Г. Дригайло, Е. В. Башун, В. Н. Волынец – К.: Политехника, 2001. – 390 с.

3. Жадько, Н. В. Проектное развитие библиотек. – М.: Елена, 2000. – 96 с.

4. Качанова, Е. Ю. Инновации в библиотеках. – СПб.: Профессия, 2003. – 318 с.

5. Клюев, В. К. Благотворительная ресурсная поддержка библио-теки: науч.-практ. пособие / В. К. Клюев, В. М. Суворова. – М., 2001. – 80 с.

6. Скнарь, В. Проектна діяльність як передумова інноваційного розвитку / В. Скнарь, І. Шевченко // Вісн. книжк. палати. – 2003. – № 4. – С. 24.

7. Шемаєва, Г. Проектний менеджмент в галузі інформаційно-бібліотечної діяльності // Бібл. вісн. – 2006. – № 9. – С. 17–20.

А. А. Соляник

ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ

КОМПЕТЕНТНОСТИ БИБЛИОТЕЧНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

В условиях постоянно усложняющихся задач, решаемых современным библиотекарем в эпоху информатизации, неотъемлемой компонентой его профессиональной культуры является научно-исследова-тельская компетентность. Она способствует выработке у библиотечного специалиста научного мировоззрения как одного из способов познания мира, непрерывно воздействует на характер и содержание его профессио-нальной деятельности, порождает потребность в постоянном самообразо-вании, расширении диапазона знаний, умений и навыков.

Понятие «компетентность» было введено в научный оборот в середине 1990-х годов XX в. Международной организацией труда. В документах этой авторитетной организации подчеркивалось, что компетентность – это общая способность человека мобилизовать в ходе профессиональной деятельности приобретенные знания, умения, навыки и эффективно действовать не только в стандартных, но и в нестандартных производственных ситуациях. Таким образом, сущность понятия «компетентность» базируется на развитии интеллектуально-творческой составляющей деловых и личностных качеств специалиста.

Эффективное формирование компетентности предполагает знание ее структурных составляющих и их содержательного наполнения. Основными структурными компонентами научно-исследовательской компетентности являются ценностно-мотивационный (или аксиологичес-кий), когнитивный и деятельностный.

Содержательным ядром аксиологического компонента научно-исследовательской компетентности является научное мировоззрение – система взглядов библиотечного специалиста на научную деятельность, роль науки для развития общества в целом и библиотечной сферы в частности. Без системы соответствующих убеждений, ценностей, идеалов, уверенности в необходимости научных поисков и экспериментов, нацеленных на выработку нового достоверного знания как основы внедрения библиотечных инноваций, у сотрудника библиотеки нет мотивации к исследовательской деятельности. А ведь именно наличие мотивации предопределяет успешность овладения навыками научно-исследовательской деятельности, ее методикой и организацией, ориентирует личность на саморазвитие, творческое мышление и креативность.

Распространенное сегодня в библиотечной среде скептическое отношение к науке, так называемый научный нигилизм, недопустимо и наносит колоссальный вред формированию научно-исследовательской компетентности библиотечного персонала. Уровень развития данной компетентности напрямую зависит от степени сформированности у сотрудника таких личностных качеств, как увлеченность научным поиском, трудолюбие, самостоятельность и критичность мышления, интуиция, воображение, любознательность, организованность, энергичность, ответственность за порученное дело, высокий профессионализм, требовательность к себе, умение работать в команде, не бояться принимать решения.

Когнитивный компонент научно-исследовательской компетент-ности – это совокупность знаний, касающихся организации, методики и технологии исследовательской деятельности, который формируется поэтапно и непрерывно – с первых дней обучения студента по специаль-ности «Книговедение, библиотековедение и библиография» и далее – в процессе всей последующей профессиональной деятельности специали-ста. Еще на стадии получения будущими библиотечными специалистами квалификационного уровня «бакалавр» знания по методологии и методи-ке НИР приобретаются студентами в процессе изучения курсов «Филосо-фия», «Культурология», «Социология», «Основы НИР», «Социальные коммуникации», «Книговедение и история книги», «Библиотековедение», «Библиографоведение», «История библиотечного дела». Практические навыки организации и ведения научных исследований студенты вырабатывают в процессе написания курсовых и дипломных работ, лучшие из них, как правило, посвящены изучению и обобщению инновационного опыта ведущих библиотек страны.

Наиболее эффективно формирование исследовательской компетентности будущих библиотечных специалистов происходит на этапе освоения ими квалификационного уровня «магистр». Углубленное овладение магистрантами системой исследовательских подходов и методов вооружает их знаниями, умениями и навыками в сфере оперирования инструментальной базой теоретических и прикладных исследований.

Сущность деятельностного компонента научно-исследовательской компетенции состоит в способности библиотечного специалиста эффективно и квалифицированно использовать знания по организации и методике НИР в процессе производственной деятельности. Для гар-моничного формирования названного компонента целесообразно привлекать сотрудников к проведению социологических исследований библиотек, обработке собранного эмпирического материала, обобщению результатов, написанию статей, тезисов научных докладов и обзорно-аналитических материалов. Полученные в высшей школе знания о правилах рациональной организации умственного труда, о психологии научного творчества, методах

теоретического и эмпирического анализа, логике научного доказательства и научного опровержения, научной этике, молодые сотрудники библиотек должны постоянно закреплять и совершенствовать в процессе своей производственной деятельности. Именно в этом направлении следует активизировать работу методических и консалтинговых служб библиотек, их творческих лабораторий, исследовательских отделов. Среди форм повышения квалификации, наце-ленных на формирование исследовательской компетенции библиотекарей, весьма эффективными являются мастер-классы, направленные на продвижение библиотечной инноватики, конкурсы творческих проектов молодых библиотекарей, различные тренинги, дискуссии, мозговые штурмы, семинары, научно-практические конференции.

Природа библиотечного труда имеет аналитический характер, предполагает критичность и креативность мышления, которое базируется на размышлении, рационализме, здоровом скептицизме, стремлении проверять теорию практикой. Важнейшим условием формирования научно-исследовательской компетентности является умение в решении любой проблемы дойти до самой сути, научиться задаваться вопросами: что это? каково это? почему это происходит? Важным качеством специалиста является также умение корректно и обоснованно оспаривать предположения, искать причинно-следственные связи, лежащие в основе аргументации, применять принципы неформальной логики для установ-ления ошибочной или ложной аргументации в утверждениях оппонентов. Работая с источниками профессиональной информации, нужно уметь оценивать их с точки зрения авторства, точности, достоверности, актуальности, а главное – проблемности изложения материала. Научная публикация всегда нацелена на решение определенной проблемы и предлагает обоснованные пути ее решения. При этом выводы любого библиотечного исследования должны всегда опираться на факты – уста-новленные, статистически удостоверенные и подтвержденные практикой типичные множества явлений. Именно на таких фактах выстраиваются научные теории и концептуальные модели. Библиотекарям-практикам нужно стремиться избегать в своих публикациях описательности, помнить, что наука – это всегда обобщение и выявление перспектив развития объекта исследования.

Управляя процессом формирования научно-исследовательской компетенции сотрудников, руководителям библиотек и их структурных подразделений следует создавать атмосферу творчества, предоставлять персоналу больше самостоятельности и свободы в принятии решений, придерживаться модели сотрудничества и партнерства в решении исследовательских задач. Необходимо стимулировать библиотечный персонал к постоянной актуализации профессиональных знаний, саморазвитию и самосовершенствованию. Главное – научиться находить удовольствие в занятиях научной деятельностью, реализуя свои творческие возможности и понимая, что результаты научных исследований – это важнейшая соци-

альная ценность, направленная на благо общества. Без развития научной мысли и внедрения ее достижений в практику у библиотек нет будущего. Это еще раз подчеркивает необходимость мобилизации всех ресурсов для эффективного формирования исследовательской компетентности библиотечных специалистов.

РЕКОМЕНДАЦІЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

12 – 13 жовтня 2010 р. Харківською державною науковою біб-ліотекою ім. В. Г. Короленка за підтримки Міністерства культури України у Харкові проведено міжвідомчу науково-практичну конференцію «Короленківські читання 2010» на тему «Наукова діяльність як стратегічний напрямок розвитку бібліотек регіону». Конференція, що проводиться щороку, була започаткована Бібліотекою у 1998 р. Цьо-горічна конференція присвячена 80-річчю набуття ХДНБ ім. В. Г. Коро-ленка статусу наукової бібліотечної установи. На пленарному, секційних засіданнях та інших заходах обговорювалися проблеми бібліотекознавчого потенціалу Харківщини, заснованого на наукових традиціях і спря-мованого на актуалізацію пошуків напрямів подальшого розвитку бібліотек.

Мета конференції полягала у визначенні стратегії наукової діяльності бібліотек регіону.

Конференція відбулася за участю представників Міністерства культури України, 35 провідних бібліотечних закладів Харкова, у т. ч. головних методичних центрів бібліотек різних систем і відомств, ХДАК та інших освітніх установ культури (225 учасників), що надало можливість широкій бібліотечній громадськості розробити інноваційну стратегію своєї поведінки в інформаційному і соціокультурному просторі, своєчасно виявити нові тенденції та прийняти обґрунтовані рішення.

Конференція рекомендує

1. Сконцентрувати зусилля працівників на вирішенні проблем, які мають принципове значення для діяльності бібліотек у сучасному соціально-економічному і культурному процесі.

2. Спрямувати наукові дослідження на створення теоретичної бази трансформації бібліотек у науково-інформаційні та освітні комплекси – центри накопичення, використання та розповсюдження інтелектуальних інформаційних ресурсів і технологій.

3. Інформувати органи виконавчої і законодавчої влади про ре-зультати НДР для прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень.

4. Підвищити рівень результативності досліджень шляхом залу-чення до них учених-бібліотекознавців, участі представників провідних бібліотек, які здійснюють наукову роботу.

5. Сприяти участі бібліотек регіону у формуванні і розвитку інформаційного забезпечення різних напрямків наукової діяльності і якісного наповнення аналітико-інформаційного ресурсу.

6. Розвивати співробітництво провідних бібліотек Харківщини шля-хом розширення партнерства та обміну досвідом у науковій діяльності між бібліотеками та бібліотечними системами, з іншими інформаційними та мас-медійними структурами і закладами. Усунути відомчу роз'єднаність наукових колективів регіону у вирішенні регіональних проблем біб-ліотечної справи.

7. Пожвавити діяльність бібліотек регіону з участі у сумісних програмах і проектах регіонального, національного та міжнародного рівнів системи освіти, науки, культури.

8. Активізувати формування науково-дослідної компетентності бібліотечних фахівців з використання широкого арсеналу сучасних засобів та форм підвищення кваліфікації: організації науково-практичних і методичних конференцій, майстер-класів, дискусій, тренінгів, конкурсів творчих проектів, конкурсів на кращу наукову публікацію тощо.

9. Враховуючи пропозиції, висловлені учасниками конференції, а також рішення директорів публічних бібліотек Харківської області (877 бібліотек) від 7 жовтня 2010 р., активізувати діяльність Харківського бібліотечного товариства, провести конференцію членів ХБТ, ініціювати його вступ в УБА як регіонального відділення.

10. Доручити ХДНБ ім. В. Г. Короленка як головному міжвідом-чому бібліотечному центру регіону організувати і провести виборчу конференцію ХБТ.

11. Сформувати науковий колектив з метою розробки та реалізації проекту «Харківська бібліотечна школа» з представників ХБТ, ХДАК, ХДНБ ім. В. Короленка, ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна та ін.

ВІДОМОСТІ ПРО УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Бахмет Тетяна Борисівна	– завідуюча відділом МСМТБ ім. К. С. Станіславського
Березюк Ніна Михайлівна	– головний бібліограф ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна
Бурим Віола Володимирівна	– завідуюча сектором НТБ ХНАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»
Грабар Оксана Миколаївна	– завідуюча відділом НТБ ХНАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»
Грабарчук Олександр Леонідович	– бібліотекар ХДНБ ім. В. Г. Короленка
Ільганаєва Валентина Олександрівна	– доктор історичних наук, професор кафедри бібліотекознавства та соціальних комунікацій ХДАК, член експертної ради Вищої атестаційної комісії України
Киричок Ірина Василівна	– заступник директора НБ ХНМУ
Кузнєцова Марина Миколаївна	– аспірантка ХДАК, головний бібліотекар ЦРБ Орджонікідзевського району

Лосієвський Ігор Якович	– завідуючий відділом ХДНБ ім. В. Г. Короленка, доктор філологічних наук, заслужений працівник культури України
Мандрик Ольга Миколаївна	– науковий співробітник НБЦ ІЕКВМ
Рябцева Олена Сергіївна	– завідуюча сектором ХДНБ ім. В. Г. Короленка
Сафонова Вікторія Володимирівна	– провідний бібліотекар ХДНБ ім. В. Г. Короленка
Соляник Алла Анатоліївна	– доктор педагогічних наук, професор, декан факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК
Танько Олена Іванівна	– вчений секретар ХДНБ ім. В. Г. Короленка
Трохименко Галина Володимирівна	– директор ХОБД
Шемаєва Ганна Василівна	– доктор наук із соціальних комунікацій, доцент ХДАК, член правлінь ХБТ та АСІБТ
Шостко Наталія Іванівна	– директор Харківської ОУНБ

ЗМІСТ

Наукове видання

Короленківські читання 2010

Матеріали Всеукраїнської

науково-практичної конференції

7 – 8 жовтня 2010 р.

Відповідальний за випуск

В. Д. Ракитянська, засл. працівник

культури України

Редактор С. М. Миценко

Підписано до друку 14.04.2011 Формат паперу 60х84 1/16

10 друк. арк., 9,30 умов. друк. арк. Папір для множ. апаратів.
Тираж 60 прим. Замовлення №

Ксерокс ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків-3, пров. Короленка, 18.

* Підстава: ЦДАВО, ф. 166, оп. 9, спр. 383, арк. 19.

* Підстава: ЦДАВО, ф. 166, оп. 9, спр. 383, арк. 18.

[1] Столяров, Ю. Н. 40 лет на профессиональном поприще // Мир библио-графии. – 1999. – № 2. – С. 83–84. – Рец. на кн. : «Бібліотекознавець К. І. Рубинський (1860 – 1930) : бібліограф. нарис / уклад. Н. М. Березюк. – Х., 1998.

[2] Так, в соответствии с Уставом университета 1804 г., именовался руководитель библиотеки.

[3] Шестериков, П. С. Постановка библиотечного дела в университетских и некоторых других библиотеках России. – Одесса, 1915. – С. 155.

[4] Дерунов К. Н. [Выступление] // Труды второй Всероссийской конференции научных библиотек: стеногр. отчет. – Л., 1929. – С. 99.

[5] Российское библиотековедение: XX век. Направление развития, проблемы и итоги. – М., 2003. – С. 15–19.